paul sweezy
charles bettelheim

kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci üzerine

MAY YAYINLARI

Paul Sweezy
Charles Bettelheim
SOSYALİZME GEÇİŞ
SÜRECİ ÜZERİNE

SOSYALİZME GEÇİŞ SÜRECİ ÜZERİNE/paul sweezy ile charles bettelheim'in tartışması/çeviren, aytunç altındal/düzelti, mustafa şahin ve zehra tutan/tertip, cem neidim/kapak düzeni, fatin yılmaz/kapak basımı, yükseliş ofset/divan matbaacılık ve ticaret tesislerinde dizilip basılmıştır/bütün hakları may yayınlarınca saklıdır/may yayınları, cağaloğlu, babıâli cad. 19, istanbul. telf. 27 71 61

bilim dizisi, 37

1. basım, kasım 1974

Paul Sweezy
Charles Bettelheim

Sosyalizme Geçiş Süreci Üzerine

çeviren, Aytunç Altındal

MAY YAYINLARI — İSTANBUL

Önsöz

Bu derlemenin I. Bölümü Charles Bettelheim ile benim aramda geçen ve Ekim 1968-Ekim 1971 tarihleri arasında Monthiey Rebiew'da yayımlanmış olan karşılıklı görüşmeleri kapsar. Sonuncusu hariç diğerleri, Lettres surquelques problemes actuels du socialisme (Paris: Maspero, 1970) «Sosyalizmin bazı güncel sorunları üzerine yazışmalar» *başlığı altında Fransızca olarak basılmıştır.*

İkinci Bölüm, Monthly Review'dan alınan iki başmakaleyi ve benim 1971 ilkbaharında İtalya'da verdiğim bir konferansın metnini içermektedir. Bu konferansın özgün metni de Monthly Review'da yayımlanmıştır.

Bu iki başmakaleden, Sovyet deneyinin ilk elli yılı üzerine olan birincisi 1967 Kasım'ında benim ve Leo Huberman'ın yayımcı olduğumuz; Aralık 1970'de Polonya'daki işçi ayaklanmasının öneminin tartışması olan ikincisi de 1971 Şubat'ında benim ve Harry Magdoff'un yayımcı olduğumuz ki halen de öyleyiz, sırada yayınlanmışlardır. Derginin başlangıcından bu yana, yayımcılar her ikisinden birinin makalelerinden yapılacak herhangi bir derlemeye, ilgili konuya uygun imzasız başmakalelerin de dahil edilebilmesinde anlaşmış durumdadırlar. Amaç eldeki materyalin kolaylıkla kullanılabilecek biçimde okurların yararına sunulması ve tekil yazarlığı belirtmemesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM ARASINDA

Çekoslovakya, kapitalizm ve sosyalizm 9
Kapitalizm ve sosyalizm arasındaki geçiş dönemi üzerine 25
Bir cevap 37
Geçiş döneminin toplumu üzerine eklemeler 49
Bir cevap 65
Proletarya diktatoryası, sosyal sınıflar ve proletarya ideolojisi 75

YAKIN TARİHTEN BAZI DERSLER

Sovyet deneyinden alınan dersler 103
Polonyadan alınan dersler 121
Sosyalizme geçiş dönemi 139

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM ARASINDA

Paul Sweezy ile Charles Bettelheim'in tartışması

ÇEKOSLOVAKYA, KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

Paul M. Sweezy

Ruslar, Çekoslovakya'yı işgal edişlerini, Çekoslovakya'da bir karşı devrim durumunun gelişmekte olduğuna ve eğer müdahale etmeseler Çekoslovakya'nın kapitalizme geri dönebileceğine ve emperyalist kampa katılabileceğine bağlayarak kendilerini haklı sayarlar. İşgale destek olunmasını da içeren bu iddia, uluslararası solun bazı unsurlarınca, özellikle de Küba'nın devrimci liderliği adına konuşan Fidel Castro, tarafından da benimsenmiştir. Öte yandan, ileri kapitalist ülkelerdeki solun büyük kısmı, neredeyse karşı diye tanımlanabilecek bir tezle, Çekoslovakya'nın gerçek (asli) bir demokratik sosyalizm biçimine yönelmiş olduğunu ve Sovyet müdahalesinin ne kapitalizm ne de sosyalizmle ilgisi olmadığını, fakat komünist partilerin, Doğu Avrupa blokundaki kesin otoriter yönetim etkinliğine karşı bir tehdit olarak görülen demokratlaştırma sürecinin durdurulmasını hedef aldığını öne sürmüşlerdir.

Rus tezinin en zayıf tarafı bir karşı-devrim durumunun gelişmekte olduğu iddiasıdır. Oysa tam tersine, varolan sistem son sekiz ayın halkça benimsenen reformları aracılığıy-

---

Bu makale Monthly Review'in Ekim 1968 tarihli sayısında yer almıştır.

le büyük çapta güçlendirilmiş ve istikrarlandırılmıştır. Bu reformlar, büyük ölçüde, sistemin siyasal zemini üzerine oturtulmuş olan yapıya hasredilmişler ve herhangi bir yönde olsun onun temel karekterini değiştirmiş değillerdi. Tehdit gibi kabul edilen bir karşı-devrim değil, reformları onaylayıp ciro edebilecek ve kendilerinin etkin kılındıkları yeni liderliği sebatlı adımlarla iktidara yerleştirebilecek bir Çekoslovak Komünist Partisi Meclisi'nin varlığıydı. Bu hususlar Sovyet işgalindeki hedefin gerçekte reformlar olduğu görüşünü elbette ki güçlendirmiş ve 21 Ağustos'tan bu yana olup bitenlerin hiç biri de bunun tersini kanıtlamamıştır.

Tutulan defterde varolan sistemin değiştirilmesi değil de, güçlendirilmesi gerçeği kayıtlıysa da, Çekoslovakya'nın kapitalizme doğru ilerlemekte olmadığı anlamına gelmez bu. Kapitalizme doğru yönelim yürürlükte olan sistemin içinde kurulmuştu: İşletmeleri kendi içlerinde denetlemek, piyasa aracılığıyle tanzim ve maddi saiklere dayanış bu üç faktör bir arada ele alındıklarında işlevi giderek kapitalizme daha çok benzeyecek olan bir ekonomik düzene, — ki bu düzene isteyen istediği adı takabilir, — doğru kuvvetli bir yönelimi kaçınılmaz kılar.

Şurası muhakkak ki, kimi Marksistler, üretim araçlarındaki özel mülkiyet kesinlikle yasalaştırılmadıkça ya da yasalaştırılıncaya kadar hiç bir toplumun kapitalist olmayacağına inanmaktadırlar. Örneğin, Castro'nun Çekoslovakya ile ilgili iddiasını yadsıyan Dördüncü Enternasyonel'in bir beyanının açıkça belirttiğine göre, «Kapitalist restorasyon.. ancak kapitalist özel mülkiyetçiliği zor kullanarak yeniden kurmayı kabul ettirecek yeterlilikte kendilerini örgütleme kapasitesine sahip olan sosyal kuvvetlerden doğar.» (Intercontinental Press 16 Eylül, s. 766). Bu, yasal kategorilerle

gerçek üretim ilişkilerinin karıştırılmasıdır. Eğer işletmeler, pazar için meta üretimi aracılığıyla kârları maksimumlaştırmayı amaçlamış küçük guruplar tarafından yönetiliyorlarsa kapitalizmin asli üretim biçimine ve sınıf ilişkilerine sahipsiniz demektir. Zamanla duruma uygun yasal biçimler gelişecek fakat tarihi geçmişin karşısında bu biçimler muhtemelen «özel mülkiyet» etiketli hiçbir şeyi içermeyeceklerdir. Kaldı ki, bu bir ideolojik aldatmaca meselesi de değildir. Marks'ın yüz küsür yıl önce şirketler hakkında yazmış olduklarını anımsayalım:

> Toplumsallaştırılmış bir üretim tarzının üstünde duran ve emek güçlerinin ve üretim araçlarının bir toplumsal yoğunlaşmasını öngören sermaye burada, özel sermayeden ayrı olarak doğrudan doğruya toplumsal sermaye (doğrudan doğruya ortaklık kurmuş bireylerin sermayesi) biçimiyle iratlanır ve onun işletmelerinden ayrı olarak toplumsal işletmeler biçimini deruhte eder. Bu durum sermayenin özel mülkiyet olarak kapitalist üretimin kendi sınırları içinde kaldırılışıdır. (1).

Anlaşılması zor olmayan eski bireysel mülkiyet kavramı şirketin ortaya çıkışı ile birlikte daha o zaman anlamı karıştırılır hale geldiğine göre çokuluslu şirket ve büyük devlet mülkiyeti dönemi olan günümüzde ne denli karıştırılmaktadır bir düşünün. Örneğin, hem İtalya'da hem de Fransa'da devlet özel mülkiyet biçiminde değilse bile yine de kapitalist mülkiyet biçiminden olarak, doğrudan doğruya ya da devlet kuruluşları aracılığı ile üretim araçlarının büyük bir payına sahiptir. Ve gelecekte kapitalist mülkiyetçiliğin daha başka yeni biçimleriyle de karşılaşa-

(1) Kapital, Kerryy. 3. Cilt, s. 616. Çeviride yapılan bir hata düzeltilmiştir. (Hata İngilizce çeviride olup Paul M. Sweezy tarafından düzeltilmiştir. (ç.n.)

cağımızı ummak zorunda oluşumuz akla uygun gelen bir öngörüden başka birşey değildir.

Yukarda sözü edilen bu üç özelliğin Çekoslovakya'da tam anlamıyla gelişmiş olmaktan uzak bulundukları bir gerçektir: Sistem hâlâ, hani şu çoğunlukla «piyasa sosyalizmi» (2) denilen ile, kökleri Stalin döneminin Sovyetler Birliği'nde olan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında diğer Sovyet Bloku ülkelerine ihraç edilen bir tür merkezileştirilmiş idarî planlamanın karışımıydı. Ama önemli olan yürürlükteki karışımın tam terkibi değil, bu sistemin içinde yol aldığı yöndü ve burada, (a) piyasa unsurlarının hacminin en azından son beş yıldır büyümekte oluşundan ve (b) son sekiz ay içinde yapılan liberalleştirici reformların amaçlarından birinin Çek ekonomisinin piyasa boyutları boyunca daha hızlı akışını engelleyen maniaları kaldırmak olduğundan şüphe edilemez. (3) Bu son dönemin en etkili ve göze

---

(2) Piyasa, kapitalist toplumun merkez kurumu olduğu ve sosyalizm de şuursuz otomatizme karşı bilinçli denetime yer veren bir toplum olduğu için söz konusu «piyasa sosyalizmi» terimi kendisiyle —çelişkilidir. Ancak bu, terimin yerini bulmamışlığı anlamına gelmez: (çünkü) belirlediği olgu da kendisiyle— çelişkilidir. Ve piyasa sosyalisti toplumları kapitalizme doğru iten de, kesinlikle söylenebilir ki, işte bu iç çelişkidir. Ne yazık ki, bu son derece önemli olgunun Marksist tahlilinin düzeyi sadece Birleşik Devletler'de değil, tüm uluslararası Sol'da üzüntü verecek derecede düşüktür. İnsanın kapitalizmi anlaması için yüzeyin altında yatan ilişkilerin ve süreçlerin ilişkilerini açığa çıkarabilmek uğruna çok derinlere inmesi gerektiğini bir ders olarak bellemiş olanlar, sosyalist toplumlara gelindiğinde şekilsi-görüntülerle uğraşmaktadırlar. Bu kabahatin büyük bir kısmı, elbette ki, sosyalist toplumların kendi kapıları önünde durmaktadır. Çünkü istisnasız hepsi kendi gerçekleriyle ilgili herhangi bir ciddi bilimsel araştırma yapılmasından çekinmişlerdir.

(3) **Business Week**'in yayınladığı muhtasar özette, Dubçek rejimi «basını özgürleştirmeye, bireysel özgürlükleri arttırmaya ve atıl Çek ekonomisine kapitalist tekniği uygulayarak canlandırmaya kalkışmıştı.» (24 Ağustos)

batan şahsiyetlerinden birinin, Profesör Ota Şik'in, Dubçek yönetiminde başbakan yardımcılığı görevine atanmış olması bir raslantı değildi. Sovyet iktisatçısı Liberman'dan sonra Oto Şik, piyasa sosyalizminin belki de en çok tanınan kuramcısı ve savunucusuydu. Kendisi, 1964'de uyarlanarak duraksamalı bir şekilde tamamlanmasına başlanmış olan iktisadî reform programını hazırlayanların başında geliyordu.

Piyasa sosyalizmi doğrultusunda diğer ülkelerin herbirinden çok daha ileri noktalara erişmiş olan ülke Yugoslavya olduğu için, Çekoslovakya'nın seçtiği yolu nereden uyarlamış olduğunu bilmek isteyenlerin Yugoslavya'ya bakmaları gerekir. Yugoslavya'nın piyasaya dönüşü Komünform'dan ayrıldığı 1948'e dek uzanmaktadır; ki bundan da beş yıllık değil 20 yıllık bir deneyi öğrenebiliriz. Öte yandan şunu da kabul etmek zorundayız ki, Yugoslavya'daki gelişimler hakkında sürekli raporlar hazırlayıp zorunlu sonuçları çizebilmekte kendilerini muktedir göstermiş olanlar da sosyalist değil, kapitalist gözlemciler ve tahlilciler olmuştur. İşte, 19 Ağustos, 1968 tarihli **New York Times'**in maliye sayfasında yer alan Belgrad mahreçli bir haber:

Batı sermayesi, Yugoslavya'da kendisine önemli ve sağlam bir basamak edinmiş ve bir zamanlar ilk ağızda tarım ülkesi diye bilinen Yugoslavya'nın yeni bir sanayi devletine dönüşmesine yardımcı olmaya koyulmuştur.

İtalya'nın dev oto firması Fiat ve Time'a bağlı bir şirket olan Printing Developments, Inc., of New York City gibi çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan yatırımlar hem sermayenin kendini besleyecek yeni kaynaklar bulmak için doymamacasına yinelediği isteklerini hem de pazar ekonomisini ve bunun bir çok süsünü kabul edecek olan komünist bir devletin bilinçli plânlarını temsil etmektedir.

Yapılan karşılıklı görüşmeler, iktisadî faaliyetlerde uz-

manlaşmış Belgratlı yöneticilerin diğer Doğu Avrupa ülkelerinin de bu yolu izleyeceklerine kesinlikle inandıklarını ortaya koymaktadır.

Bu yetkililere göre Yugoslavya, Doğu için bir adım atıcı ülke olduğu kadar Batı sermayesi için de bir vitrindir. Yugoslavya'da işletmeye geçecek olan şirketler Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerinde de pazarların açılmasıyla birlikte rekabette çok büyük bir üstünlüğe sahip olacaklardır.

İşletmelerin denetimini devletten alıp işletmelerin kendine bağlayan ve serbest piyasa hükümleriyle, kâr saiklerini getiren reformlardan sonra Yugoslavya, yabancı sermayeyi çekebilmek için geçen yıl aynı şekilde devrimci nitelikte bir yasayı daha yürürlüğe koymuştur.

Yasanın kabulü sırasında, Batı sermayesinin ekonominin kilit sektörlerini ele geçireceğinden çekinenler tarafından güçlü bir muhalefet sürdürülmüştü.

Bu nedenle bir önlem olarak, yabancı sermayenin bir Yugoslav işletmesinde yüzde 49'dan daha fazla toplanmaması kararlaştırılmıştır.

Yugoslavya'daki işletmeler kendi bünyelerindeki işçi meclisleri (şûraları), — ki bunlar muhasebeciler ve üretim amirleri gibi profesyonel isimlerden oluşan kuruliardır, — aracılığıyla kendi işçileri tarafından denetlenmektedirler.

Yabancı şirketler, işletmelerde azınlıkta kalmalarının, yaptıkları yatırımlar üzerinde kendilerine doğrudan doğruya denetim yetkisi sağlamayacağını düşünerek başlangıçta ortaklığa girmekte isteksiz görünmüşlerdi.

Yugoslav yetkilileri, burada, Batılı iş adamları için düzenledikleri seminerlerde, örneğin, yabancı yatırımcıya üretim fiatları üzerinde denetim yetkisi tanımak gibi birtakım olanaklar sağlanarak bu durumun değiştirilebileceğini anlatmaya çalıştılar.

Yabancı sermaye, kârının yüzde 20'sini bir Yugoslav bankasında teminat olarak saklamak kaydıyla kâr transferinde bulunabilecek ve ilkin bir Yugoslav şirketine önermek kaydıyla da isterse hissesini başka bir yabancı şirkete satabilecektir.

Yasanın kabulü bazı dramatik sonuçları doğurmakta gecikmedi.

Büyük bir Sovyet oto tesisinin teknolojisini ve büyük çapta malzemesini sağlayan Fiat, kendi lisansıyle Fiat otomobilleri yapacak olan Crvena Zastaya (Kızıl Bayrak) adlı bir Yugoslav işletmesine 10 milyon dolar yatırdı.

Bir Amerikan şirketi de, buradan yapılan açıklamaya göre, Beogradski Graficki Zavod (Belgrad Grafika Matbaacılık Şirketi) ile renkli matbaacılık alanında kullanılmak üzere Birleşik Devletler'den getirttiği süratli çalışan ve yeni basım tekniğini uygulayan makinalarla bir ortak yapımcılığa girdi.

Bütün bunların Yugoslavya'yla ilgili olduğu ve Çekoslovakya'nın da aynı doğrultu içinde bulunduğunu kanıtlamayacağı öne sürülebilir elbette. Kendini başka bir görüşe sıkı sıkıya bağlamış olan birine bu durumu ispatlayabilmenin imkânsızlığı apaçık bir gerçektir. Toplumsal gerçeğin tahlili daima, egemenleşme sürecine girmiş olan yeni gelişmelerin küçük başlangıçlardan doğmuş olduklarını görmemezlikten gelmeyi ya da alaya almayı yeğleyenlerce bir sorun haline getirilmektedir. Söylenebilecek olan şudur ki, Çekoslovakya, Yugoslavya'nın açtığı yolda zaten bir kaç değil epeyce adım atmış durumdaydı ve işgal öncesinin ayları da Çekoslovakya'nın aynı doğrultuda daha hızlı ilerlemeye istekli olduğunun belirtileriyle doluydu. Çekoslovakya'da tesisler kurmaları için yabancı şirketlerle bazı anlaşmalara girilmiş (örneğin, 31 Ağustos tarihli **Business Week**'e göre İtalyan petrol tröstü **EMI,** Çekoslovakya'da

bir kimya fabrikası kurmaktadır); Prag'a öylesine çok iş adamı gelmeye başlamış ki, en az bir otel sürekli olarak bunlara ayrılmış; hem Prag'da hem de Batı finans çevrelerinde Çekler'in Batı dünyasının en son teknolojisini ülkelerine aktarabilmek için 500 milyon dolarlık bir istikraza sahip oldukları yönünde biraz da ısrarlı ve anlaşıldığı kadariyle de iyi kotarılmış söylentiler alıp yürümüştü. Belki bütün bunları önemsemek gereksizdir; belki de piyasaya bel bağlamanın doğuracağı sonuçlar ve kapitalist ülkelerle sürdürülen imâlı ilişkilerin derece derece çoğaltılarak geliştirilmesi Çekoslovakya'da Yugoslavya'da olduğundan daha değişik bir biçimde olacaktır. Olabilir ama, ne var ki, şimdiye dek bu tür sonuçları destekleyecek ciddî bir savla karşılaşmış değilim.

Burada şunu da önemle belirtmek gerekir ki, Çekoslovakya'da reformcuların — hatta bu konu için Yugoslavlar'ın da— kapitalizme doğru bilinçli bir yönelim içinde olduklarını veya demokratik sosyalizmi ortaya koymaya uğraşıyoruz derken laf cambazlığı yaptıklarını ve samimiyetsiz davrandıklarını kanıtlayacak tek belirti de yoktur. Marksizm, bize insanları akıllarından geçirdikleri maksatlara bakarak değil eylemlerine ve eylemlerinin muhtemel sonuçlarına bakarak yargılamayı öğretir. Tartışma konusu olan, piyasaya karşı mücadele verilmesi gerekirken, piyasayı güçlendirmeye kalkışmanın, maksatlar ne olursa olsun dikkate alınmaksızın sosyalizmi değil kapitalizmi terfi ettirmekten başka bir şey olmadığıdır. (4).

(4) Meselelerin bu genel dizimi üzerine hazırlanmış en önemli (ve en ihmâl edilmiş) Marksist çalışma, özgün şekli 1920'lerin ortalarında Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış olan E. Preobrazhensky'nin **The New Economics (Yeni Ekonomi)** adlı kitabıdır. (Kitabın İngilizce çevirisi 1965 yılında Oxford University Press, tarafından basılmıştır. E. Preobrazhensky, Sol Muhalefetin üyesi idi ve Sta-

Öyleyse Çekoslovakya'nın kapitalizme doğru yönelmiş olması, Sovyetler'in müdahalesi için haklı bir gerekçe mi sayılmalı? Elbette ki hayır. Gerçek şudur ki, Sovyetler Birliği dahil, tüm Doğu Avrupa bloku, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi aynı doğrultunun yönünde ve içindeydiler. Doğu blokuna dahil her ülkenin değişik derecede ve değişik hızda karışmış olduğu iktisadî reform hareketinin gerçek anlamı buydu. Eski bürokratik merkeziyetçilik düzeni her yerde artan güçlüklerle karşılaşmaktaydı. Yığınlaşan gevşeklik ve umursamazlık, verimliliğin teklemesi, iktisadî durgunluk —bunlar ve kaçınılmaz hale gelen bunalımların diğer belirtileri tüm üye ülkelerde görülmekteydi. Bu duruma iki şekilde karşılık verilebilirdi. Birincisi, Çinliler'in anladığı anlamda bir kültür devriminin başlatılması,— yığınları eyleme geçirecek bir toplu kampanya, siyasal bilincin genel düzeyini yükseltmek, sosyalist fikirleri yeniden canlandırmak, karar - vericiliğin her düzeyinde, sorumluluğu arttırarak üretimcilerin kendilerine bırakmak — olabilirdi. İkincisi ise, giderek artan bir güvenle piyasanın disiplinine ve kâr saiklerine bel bağlamaktı. Sovyetler Birliği,-nin ve komünist eylemin tarihi derinliklerine dek uzanan sebepler nedeniyle birinci karşılığı gerçekleştirmeye muktedir tek bir şahıs, tek bir parti ve tek bir topluluk yoktu. Bu nedenledir ki, ikinci karşılık biçimi benimsendi. Ne var ki, bu benimseyiş, bürokrasilerin kapitalist yöntemlere sevgi besledikleri için değil, iktidar ve imtiyazlarını ellerinde tutabilmek için başka çıkar yol bulamadıkları için oldu. Bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek ödemek zorunda kaldıkları fatura kendi ükelerini gerisin

---

linci temizlik harekâtı sırasında öldürülmüştür. Yugoslav sisteminin tahlili için ayrıca Bkz.: Peaceful Transition From Socialism to Capitalism? (Sosyalizm'den Kapitalizm'e Sessiz - Sedasız Geçiş mi?) Monthly Review, cilt 15, No: II (Mart 1964) s. 569-590.

geriye, özde kapitalist toplumlara giden yola sokmaktı.

Fidel Castro, Pravda'daki bir makaleye istinaden 23 Ağustos'da Çekoslovakya'nın işgali ile ilgili olarak yaptığı konuşmada demiştir ki:

Makale şöyle devam ediyor: «SBKP, partinin ve devletin üslûbunu, biçimlerini ve yöntemlerini sürekli olarak mükemmelleştirmektedir. Aynı çalışma sosyalist sistemin temel ilkelerine uygun dengeli bir süreç içinde diğer sosyalist ülkelerde de yürütülmektedir.»

Ama şu beyan çok ilginçtir. Makalede, «Ne yazık ki, Çekoslovakya'daki iktisadi reformla ilgili görüşmeler başka bir esas üzerinde gelişmiştir. Tartışmaların ağırlığı bir sosyalist ekonomiden doğan tüm gelişimin dünya çapındaki eleştirisi, bir de, planlamanın öngördüğü ilkelerle, özel sermayeye geniş bir faaliyet alanı sağlayan kendiliğindenci ticarî ilişkilerin yer değiştirme önerisi çevresinde toplanmıştı,» deniyor.

Bu durum, Sovyetler Birliği'nin ticarî ilişkilere ve bu ilişkilerdeki kendiliğindenciliğin etkilerine ve piyasanın istenebilirliğini savunmakta olanlara ve bu piyasaya göre temellendirilmiş olan fiatlara giderek daha büyük güç kazandırılmasından yana olan iktisadî alandaki belli akımlara engel olacağı anlamına gelir mi acaba? Sovyetler Birliğinin bu akımları durdurmayı gerektiğinin bilincine ermeye başladığı anlamına gelir mi acaba? Emperyalist basında yayınlanan bir takım makalelerde aynı akımların Sovyetler Birliğinde de varolduğu kıvançla duyurulmaktadır.

Öyle sanıyorum ki, Fidel'de herkes gibi **Pravda**'daki makalenin Sovyet politikasındaki temel bir değişimi göstermek için değil puan toplamak amacıyla yazılmış olduğunu bilmekteydi. Gerçekteyse Sovyet blokunun dekadant bürokrasileri, yaratabilecekleri merkeziyetçi planlamanın tek türünü uygulamaya koymuşlar ve bu uygulamanın

halklarının umutlarını ve ihtiyaçlarını karşılamadığını kanıtlamışlardı. Bir kez daha kapitalizmin yöntemlerine dönmekten başka alternatifleri kalmamıştı. Ve böyle yapmakla da, yolculukları ne denli uzun sürecek olursa olsun varılacak menzili tek olan bir çakmaz - yola girmiş olmaktaydılar.

Hayır, Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgallerinde kapitalizme yönelişin düzeltilmesi düşünülmüş değildi. Bu yöneliş her iki ülkede de ilerleyiş içindedir ve bundan böyle de Çekoslovakya'daki gibi son sekiz ay içinde uygulanan liberal reform programından daha zecri bir şey ortaya çıkmadıkça, ya da çıkıncaya dek de, sürecektir. Gerçekte Sovyetler Birliği'nin liderlerinin korktukları —ve korkmakta da her bakımdan haklı oldukları— iki tehdit vardı. Bu tehditlerin birincisi, kendi kişisel çıkarlarına, ikincisi de kendilerinin temsilcileri oldukları ulusal buyrukçuluk katının çıkarlarına yönelmişti.

Kendi kişisel çıkarlarına yönelik olan tehdit basitti. Belli nedenlerle Çekoslovakya'da uygulamaya konulan liberal reformlar halk tarafından fazlasıyla benimsenmişti. Uzun bir süredir tutukluysanız ilk hedefiniz düzeni değiştirmek değil, hapisten kurtulmak olur. Çekoslovak halkı için de aslî durum buydu: Hapisten kurtulmak istiyorlardı. Bu da Novotny yönetiminden ve onun tüm baskıcı ve düşman çehrelerinden kurtulmak anlamına geliyordu. Bunu da dikkate değer bir kolaylıkla başardılar. Komünist parti, kamuyu saran havaya (haletiruhiyeye) hayret uyandırırcasına hevesli kesilivermişti; eski yöneticiler kadrosu öylesine apansız bastırılmış ve iktidardan uzaklaştırılmışlardı ki, mücadele etmeye bile muktedir olmamışlardı. Halkları hapiste olan Sovyetler Birliği (üstelik Sovyetler'dekiler diğerlerinden daha da uzun bir süredir hapisteydiler) ve blokun diğer ülkelerinin yöneticileri için bu durum göz korkutucu

bir örnekten başka bir şey olamazdı. Novotny ve yandaşları sessiz sedasız kapı dışarı edildiklerine göre aynı durum kendi başlarına da gelebilirdi. Bu nedenle kendi açılarından salt kendi ülkelerinde denetimi sıkılaştırmakla kalmayıp bunca ilişkiden sonra Çekoslovakya'nın da öyle kolay kolay başını alıp gidemeyeceğini göstermeye kalkışmaları zorunluydu. Kendi görüşlerine göre salt bu olasılık bile işgali haklı saymaya yeterli bir nedendi.

Ancak, Sovyet yöneticilerinin meşgul ettiği kadar bir bütün olarak bloktaki egemen durumlarını da özellikle etkileyen bir neden daha vardı. Bölgenin her yerinde piyasanın önemi büyürken Batı'nın daha güçlü piyasa ekonomilerinin magnetik gücü de büyümekteydi. Tesis ve kuruluş düzeylerindeki (seviyelerindeki) kâr ve etkinlik en üst değerler statüsüne yükseltildi mi, bu kuruluşların başındaki yönetici - idarî kadrolar için uygulamada bu değerleri en ileri ve en kârlı noktalara eriştirmiş olanlarla yakın ilişkiler kurmaya çabalamak kaçınılmaz olacaktı. İleri kapitalist ülkelerden daha çok ticarî ilişki, daha çok teknoloji, daha çok finansman ve nihayet daha çok yatırım isteği de arttıkça artmak zorunda kalacaktı. Yugoslavya, hem bu süreci - hem de bu durumun zayıf bir ülkeyi giderek daha güçlü bir ülkenin hakimiyetine nasıl sürüklediğini kristal berraklığıyla göstermektedir. Bizim burada, bloku bir bütün olarak düşünerek sözünü ettiklerimiz, son derece güçlü anilmerkez (centrifugal-merkezkaç) kuvvetlerdir ki, bunlar denetlenmedikleri takdirde, bütünden kopup dağılmanın (disintegration) giderek hızlanan süreci içinde sonuçlanırlar. Sovyetler Birliği'ndeki buyrukçu kat için bu durum, elbette ki, ciddî bir tehlikeyi temsil etmektedir. Blokun bünyesi iktisadî, siyasal ve askerî bakımlardan kendi topluluğuna ve ulusal çıkarlarına hizmet etmek biçiminde inşa edilmiştir. Örneğin, göreli (izafî) ola-

rak ileri sanayi bölgeleri sayılan Çekoslovakya ve Doğu Almanya, Sovyet ekonomisinin ihtiyaçlarına göre biçilmiş rollere atanmış bulunmaktaydılar. (Bu ilişkilerin nereye kadar sömürücülüğe dayalı olduğu da önemlidir ama bu durum burada ilgilendiğimiz sorunu zorlaştıracak çapta değildir.) Öte yandan, Sovyet iktidarının, Varşova Paktı'nın sürekli olarak yürürlükte kalarak kendi askerî güvenliğinin özünü teşkil etmesini düşündüğü de bellidir. Bu koşullar altında, Kremlin'de oturanların bloku bir arada tutabilmek uğruna hangi çareye olursa olsun başvurmaya hazırlıklı bulunduklarını anlamak kolay olur. Birleşik ekonomik ve politik güçlerinin sürekli aşınmaya uğraması ve artık işi yürütemez oluşundan bu yana silâhlı kuvvetlere açıkça müracaat etmeye kendilerini zorunlu saydılar.

Bu nedenle, son tahlilde, Çekoslovakya'nın işgali, Sovyetler'in bir bütün olarak blok içinde gelişmekte olan bir bunalımın çehresinde gösterdikleri zayıflığın belirtisidir. Başarılı olur mu? Kısa vadede başarılı olacağından şüphe edilemez. Çekoslovakya'da serbestleşme (liberalization) yavaşlatılmış ve muhtemelen bir süre için de durdurulmuştur; bloktan kopup dağılma eğilimi göstermiş olan merkezkaç kuvvetler denetim altına alınmışlardır. Ama uzun vadede askerî güçler iktisadî ve siyasal sorunlar doğurmuştu, aynı sorunların ilerde daha büyük ve yeni bunalımlar yaratacakları da kesindir.

Bu olaylar sırasında Moskova'ya-bağlı ortodoks Komünizm yakasını zor kurtaracağı bir belâya kaptırmıştı. Konumuz Avrupa olduğuna göre eklemekte yarar var, geçen gün eski bir Avusturyalı dostumdan durumu gayet iyi özetleyen bir mektup aldım:

Senin de çok iyi bildiğin gibi, «görkemli» Rus partisiyle (politik olduğu kadar ideolojik) son bağlarını kopartmaya bir türlü yanaşmayan o, küçük sol-kanat sosyalistleri azın-

lığına mensuptum. İnsan, bakarsın, günün biri radikal bir sarsıntı başlar ve eski Leninist gelenekler yeniden hayat bulur diye umudunu sürdürüyor.

Günümüzde bu tür umutlarda ısrar etmek budalalık artık. Ernest Fischer, (Avusturya Komünist Partisi'nin önde gelen aydınlardan) Kremlin'dekilerle ilişkileri kesip kendi yollarında ilerlemeleri için dün Sol'a bir çağırıda bulundu. Bakalım batılı Komünist Partileri, Fischer'in uyarısını dikkate alabileceklermi? Bu uyarıya dikkat etmezlerse, bana öye geliyor ki, yavaş yavaş fakat, mutlaka yok olup gideceklerdir.

Eğer bu değerlendirme geçerlilik kazanırsa, Çekoslovakya bunalımı, Moskova'nın ileri kapitalist ülkelerdeki politik ve ideolojik etkinliğinin sona erişinin başlangıcını işaretler. Komünist partileri ya bu durumu görüp düzeltecekler ya da altında ezilecekledir.

Tarihî gelişimlerini düşünürsek, başarıyla düzeltebilmeleri şüphelidir. Düzeltseler bile, Moskova-eğilimi devresinin sonu yakındır.

İleri kapitalist dünyanın dışında bunun etkisi daha az dramatik olacaktır - ama sadece orada ortodoks komünist partileri uzun süredir çözülüp gitmekte ve yeni devrimci kuvvetler esinlenmek için Çin'in veya (Lâtin Amerika'da) Küba'nın öne çıkmasını beklemekte oldukları için.

Küba konu olduğunda, Fidel'in işgali affeden konuşması, Küba ihtilâlinin itibarını güçlükle yükseltecektir. Ancak bu konuşmayı yalnızca o kısmıyla yargılamanın hiç bir şekilde dürüst olmayacağı söylenmelidir. **Granma'**nın (25 Ağustos) üçbuçuk sayfasının çoğu, Doğu Avrupa'da uygulanan Sosyalizmin keskin ve etkili eleştirisine, ve Sovyetler'in dünya politikasının cezalandırılmasına ayrılmıştı. Küba, gerisi için, önderlerinin söylediklerinden çok Küba'nın içinde ve dışında pratiğe koyduğu politikalarıyla uluslara-

rası devrimci harekette yargılanacaktır.. Ve bu açıdan bıraktıkları izlenim; bir bakımdan yalnız kalmış ve kötü maksatlı emperyalist blokun tam ağırlığına maruz kalmış küçük bir ülke için dikkate değer derecede iyi olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Nihayet, Çekoslovak krizinden en çok kazananın; Çekoslovakya'yı bir çeşit demokratik sosyalist ütopyaya yönelmiş gibi görmüş, teorinin bönlüklerine düşmeksizin, işgali, suçlanmayı hakettiği biçimde suçlayan Çin olacağı pek iyi çıkarılabilir. Çin'in uluslararası alandaki son gelişmeler üzerine yaptığı tahlide **Monthly Review**'ın hiçbir zaman kabul edememiş olduğu çok şey vardır — örneğin, dünya meseleleri karşısında Sovyetler Birliği'nin izlemekte olduğu yolun kendi tarihinin ürünü olmasından çok, yalnızca bir «revizyonist dönek kliğin» sorumluluğuymuş gibi ele alınışı, ve Sovyet blokundaki bütün ülkelerin kapitalist olarak yaftalanması: bunlar çoğunlukla yanlış tahminlere ve sonuçlara götüren tipik Çin yanlışlarıdır. Bununla beraber Çekoslovakya olayında, örneğin 23 Ağustos'ta **People's Daily**'de, Yorumcu (genele olarak Çin Komünist Partisin'de yüksek mevkide biri olduğu düşünülür) imzasıyla çıkan şu yazıda Çin tahlili açıktır ve noktayı iyi yakalamıştır:

Sovyet revizyonist dönek kliğinin silâhlı kuvvetlerini bile bile alçakça harekete geçirmiş olması modern revizyonist blokun bütünü içerisindeki aşırı hassas çelişkilerin ürünüdür. Bu, Doğu Avrupa'yı denetlemek için yaptıkları mücadelede Birleşik Devletler emperyalizmi ile Sovyet modern revizyonizmi arasındaki aşırı hassas çelişkilerin sonucudur. Bu dünyayı yeniden - bölmek için boşuna çabalamalarında Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin aralarındaki beraber çalışmalarının ürünüdür. Uzun süredir Sovyet revizyonist dönekliği ile Doğu Avrupa ülkelerinin

revizyonist klikleri arasında derin çelişkiler ve şiddetli çekişmeler vardı. Kruşçev revizyonist kliği, iktidara yükseldiğinden beri Birleşik Devletler Emperyalizmi ile birbiri ardına en utanılacak pazarlıkları yapmıştır. Sovyet revizyonistlerinin örneğini izleyen Çekoslovak revizyonist dönek kliği, kendilerini Birleşik Devletler emperyalizminin kucağına atarak onların ayak izlerinde yürümek istemektedirler. Fakat, Sovyet revizyonistleri, Doğu Avrupa'yı kendi etki alanlarında saydıkları için, Çekoslovak revizyonistlerinin Birleşik Devletler emperyalizmi ile direkt olarak ortak - çalışmaya girmelerini yasakladı. (Hsinhua release, 23 Ağustos).

Dünya devrimci hareketi, özellikle de az gelişmiş ülkelerdeki devrimci hareket, bu beyanattaki abartmalardan çok, doğrularından etkilemişe benzemektedir. Hem ne de olsa bazen doğruyu iletebilmek için abartmada bulunmakta gerekli olabiliyor.

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM ARASINDAKİ GEÇİŞ DÖNEMİ ÜZERİNE

Charles Bettelheim

«Çekoslovakya, Kapitalizm, ve Sosyalizm» başlıklı makalenizi büyük ilgiyle okudum. Çok önemli ve doğru ifadeler var — özellikle de Çek reformlarının varolan düzeni güçlendirdiğini söylediğiniz, ve yapılanın, kapitalizm yolunda (siz, «kapitalizm yönünde», diyorsunuz) atılan yeni bir adım olduğuna vurguladığınız ifadeler. Aynı şekilde, «yasal kategorilerin», «gerçek üretim ilişkileri» ile karıştırıldığını ifşa etmeniz zorunlu bir düzeltmedir. Bu; kapitalist mülkiyetin kesinlikle «özel» mülkiyet olmasının gerekmediğine dikkati çekişiniz için de geçerlidir (benim kişisel görüşüm; yasalara bağlı «toplumsal» bir biçimi varsaysa bile toplumsal bir ilişki olarak kapitalist mülkiyet her zaman «özel» mülkiyet - bir sınıfa ait - olduğu için burada bununla ilgili olarak «bireysel» mülkiyet demenin daha uygun olabileceğidir; Marks, «sermayenin özel mülkiyet olarak kendi sınırları içinde kaldırılışı», der. Burada hedefinin tamıtamına ***yasal anlamıyla*** «özel» mülkiyet olduğu görüşündeyim). Bu sonuçlarınızdan bazıları bana da doğru gel-

di; özellikle şu ifadeniz: «son tahlilde... Çekoslovakya'nın işgali, Sovyetler'in bir bütün olarak blok içerisinde gelişmekte olan bir bunalımın çehresinde gösterdikleri zayıflığın belirtisidir.»

Fakat, makalenizde bana yanlış gelen çalışmalar da var, ve bunları tartışmak isterim. Kendimi iki temel sorunla sınırlandıracağım : 1) Sosyalizmin yapısı sorunu, ve 2) kapitalizmin restorasyonuna yönelik akımların kökleri sorunu (bu sebepten, Yugoslavya'da olduğu gibi şu anda gerçekleşmiş olan bu restorasyonun kökeni sorunu).

İkinci noktayla başlıyorum.

Teziniz esasta şu şekilde belirlenebilir: kapitalizmin restorasyonuna yönelik akımın «kökeni», **piyasaya** verilen rolde, **maddî teşviklere** dayanılmasında, ve **örgütlenme biçimlerindedir** (sizin, yukarıda s. 4'de, işletmeleri kendi içlerinde denetlemek, dediğiniz şey).

Fakat, bu sıralamanın sadece «ikincil olguları» gösterdiğini düşünüyorum - **göstergeleri veya sonuçları, karar verdirici etkeni** değil.

Benim görüşüme göre, **karar verdirici etken** - yani, hâkim etken - **ekonomik** değil, **politiktir.**

Bu karar verdirici politik etken (büyük bir talihsizlikle, önemini makalenizin son sayfalarında yadsır göründüğünüz etken); proletaryanın **iktidarını yeni bir burjuvaziye kaptırdığı** olgusunun sonucudur; ve bu olgu Sovyetler Birliği Komünist Partisinin revizyonist önderliğinin bugün bu yeni burjuvazinin bir aracı olduğu sonucunu beraberinde getirmektedir.

Proletaryanın artık iktidarda olmadığı kabul edilirse; Çekoslovakya'nın işgalini, SSCB'nin uluslararası politik çizgisini (Birleşik Devletler'le ve Çin'le olan ilişkilerinin karakterini), veya yöneldikleri «reformları» ve sonuçları («piyasanın» tamamıyla gelişmesini, ve piyasa biçimlerinin olanak sağlamasıyla, kitleler üzerinde ekonomik, politik ve

ideolojik hâkimiyetin kurulmasını) **açıklamak** olanaksızdır.

Bana öyle geliyor ki; birincil etken olarak sınıf ilişkilerini (üretim araçlarına «kollektif olarak» sahip bir burjuvazinin varlığı) değil de, **piyasa** ilişkilerini - sizin yaptığınız gibi - seçmek, temel bir yanlışa uygun düşer, ve bu, kişiyi birçok başka yanlışlara sürükler.

S. 5'teki dipnotunun sonunda açıkladığınız görüşünüzde böyle bir temel yanlış vardır; orada bir üretim biçiminin (veya bir toplumsal oluşumun) doğasını anlamak için, «insanın... yüzeyin altında ilişkilerin ve süreçlerin ilişkilerini açığa çıkarabilmek uğruna çok derinlere inmesi gerektiğini» söylüyorsunuz. Fakat, bir toplumsal oluşumun doğasının tanımlanılmasında «piyasanın» varlığına (dolayısıyla para ve fiyatların varlığına da) ağırlık vermek, tamamen **yüzeyde,** ve «görünürde» olan şeylere ağırlık vermek demektir - bunun sonucu olarak, yüzeyin altında kalan ilişkiler kavranamaz. Bunlar; üretim unsurları üzerinde belirlenmiş (ekonomik, politik, ideolojik) **etkileri** yaratan bu ilişkiler düzenidir. Bu esas etkilerden biri; unsurları **toplumsal** sınıflara **bölüştürmek** ve bu sınıfları **belirlenmiş objektif ilişkiler** (hâkimiyet, sömürü, vb.) içersine yerleştirmek olabilir.

Bu **unsurların** ve özellikle politik liderlerin (ekonomik, politik, ideolojik) pratiği; sadece sosyal ilişkiler düzeni içerisinde işgal ettikleri yerle **açıklanabilir.**

Temel yanlış, - yüzeydeki fenomene (1) piyasa, para ve fiyatların varlığına (ki bunlar Yirminci Kongre'den önce de

(1) Benim düşünceme göre, şu ana kadar bir toplumsal oluşumun tahlilinde iki çeşit «yanlış» (yani, ideolojik yaklaşım) yapılmıştır. Birisi, «tahlilin» **yasal biçimlere** «bağlı» kalması (bu, sizin belirttiğiniz yanlış); diğeri ise, «tahlilin» **ekonomik biçimlere** «bağlı» kalmasıdır (bu, sizin yaptığınız yanlış ve sadece **biçimleri** —değişim, para, fiyatlar, piyasa, vb.— konu olan ekonomi politik üzerine her tezde görülen cinsten bir yanlış). **Doğru bir tahlil her iki şıkta da**

vardı ve sosyalist ülkelerin hepsinde vardır); ve liderliğin «piyasa» ile ilgili pratiğine (tam olarak **açıklanması** gereken bir pratik) ağırlık verilmesi - kişiyi kaçınılmaz olarak başka yanlışlara sürükler.

Bu yanlışlardan en ciddi olanları sosyalizmin yapısı sorununu konu alır; bu nedenle formüllendirmelerinizden bir kaçını bazı ayrıntılarıyla ele alacağım.

Çok doğru olarak, «piyasa sosyalizmi» deyiminin kullanımını reddediyorsunuz, fakat bu reddedişe gösterdiğiniz nedenler teorik olarak bana eksik geldi.

Başlıca, «piyasa sosyalizmi» deyimi sosyalist toplumda piyasa biçimlerinin varlığının bir yanına ağırlık verdiği için bu deyimin kullanımının reddedilmesi doğrudur. Bu deyim, işte burada, ideolojik karakterini açığa çıkarır; piyasa ilişkilerinin önemli derecede gelişmesini el üstünde tutan bir ideolojiyi gösterir. Gerçekte böyle bir gelişme (ki, ancak bir burjuvazinin hâkimiyetinde mümkündür) kapitalizmin tamamıyla restorasyonuna önderlik eder.

Fakat sizin eleştirilerinizin niteliği farklıdır;

Bir yanda, piyasa ilişkilerinin (bir noktaya kadar) **gelişmesini** değil de, piyasa ilişkilerinin asal **varlığını** yadsıyorsunuz; dahası, onların varlığını **ayrı** olarak ele alıyorsunuz ve bu nedenle, piyasa ilişkilerinin tam gelişmesini mümkün kılan **toplumsal ve siyasal koşulları** hiçe sayıyorsunuz.

Bu koşullara bakılmaksızın ortaya konulan bu «biçimlere» böylece «ayrıcalıklı» bir yer veriyorsunuz, fakat bu koşullar olmadığından bu biçimlerin anlamları da hiç olur. Bunu yaparken bir ikincil olguya, bir yüzeysel olguya - burada bir önceki ifademi tekrarlıyorum - ayrıcalıklı bir yer veriyorsunuz, böylece de esas ve birincil olanı; temel top-

---

görülmez, çünkü **ağırlık tam olarak biçimlerdedir**, yani, «aşikâr» olanlardandır, halbuki tahlil, bunların «altındaki» ögelere ulaşmalıdır. Biçimler, bu ögeleri (aynı zamanda «açıklarken») gizler.

lumsal ilişkileri, yani, sınıf ilişkilerini örtüyorsunuz.

Diğer yanda - bu bir önceki noktadan çıkar - teziniz benim görüşüme göre, önemli bir karışıklığın üstüne inşa edilmiştir. «Piyasa sosyalizmi» deyiminin «çelişkili» olduğunu söylüyorsunuz. Formel olarak bu açık bir tez değildir, çünkü bütün gerçekler çelişkilidir. O zaman sorun sadece, gerçeği veya çelişkileri niteleyen sözlü ifadenin **yeterli olup** olmadığının - yani, bu çelişkilerin bilimsel deyimlerle mi **tahlil** edildiğini, yoksa sadece ideolojik deyimlerle mi gösterildiğinin - bilinmesidir.

Bu tartışmaya konu olan, sizin deyiminizle «plân» ve «piyasa» arasındaki çelişki hususunda ,aslında bunun pratikte bir çelişki olduğu gerçeği şunu gösterir: O, ne bir «sözlü» çelişkidir, ne de bir «ideolojik çelişki» (sosyalizmin belli bir ideolojik «kavranışında» saklı bir çelişki anlamına), fakat, **yine ideolojik deyimlerle, gerçek** ve etkili bir çelişkiyi **ifade eder.**

Dahası - ve bizim anlaşmazlığımızın kökünün burada yattığını sanıyorum - «plan» - «piyasa» çelişkisi; sosyalizm bir **geçiş dönemi** biçimi veya **geçen** bir biçim olarak görüldüğünde, sosyalizmin bir esas çelişkisine işaret eder; bu çelişki daha derinde bir çelişkinin **yüzeydeki etkisidir.** Daha derinde dediğimiz çelişki, geçiş dönemi biçiminde, açıkça, üretim ilişkileri ve üretici **kuvvetler düzeyinde yer alan** temel çelişkidir. Yüzeydeki çelişki belli durumlarda temel çelişki olur, fakat üretim ilişkisi ve üretim güçlerinin yapısı ile ilişkisi içerisinde bakılmazsa hiç bir zaman doğru değerlendirilmez.

Son söylenilen; «plan» ve «piyasa» arasındaki çelişkinin kapitalizm ile komünizm arasındaki geçiş dönemi boyunca süreceği anlamına gelir.

Kapitalizmin karşıtı olan sosyalizmi niteleyen şey, (makalenizde söylediğiniz gibi) piyasa ilişkilerinin, para, ve

fiyatların var olup olmaması değil, fakat proletarya hâkimiyetinin, proletarya diktatörlüğünün varlığıdır. Bu diktatörlüğün bütün alanlarda - ekonomik, politik, ideolojik - yürütülmesiyledir ki; piyasa ilişkileri, **somut durumlara ve konjonktürlere** uygulanan **somut** tedbirler aracılığıyla tedricen yok olabilir. Bu yokoluşu «kararlarla» veya «yasaklamalarla» olamaz. Politik **strateji** ve politik **taktikleri** gerektirir. Bunlar olmadığında, en güzel yasaklamalar bildirilen (ve istenen) amacın tersine dönebilir.

Piyasa ilişkilerinin «doğrudan» ve «derhal» kaldırılması düşüncesi nosyonu, devletin «derhal kaldırılması» düşüncesi kadar ütopik ve tehlikelidir, ve **nitelik olarak** şöyledir: sosyalizmin kurulması dönemini içeren geçiş dönemine özgü karakteristikleri (yani, **çelişkileri**) hiçe sayar.

Biçimler düzeyinde evrimsel yönelim (piyasa biçimlerinin gelişmesi veya gerilemesi) toplumsal ilişkilerin evriminin bir **göstergesidir,** fakat bir **göstergeden** öte hiç bir şeydir. Bu göstergeye «bağlı» kalınması - bu evrimi belirleyen çelişkilerin hareketini açıklamaksızın - bu nedenle tamamıyla yanılışa götürebilir. İktidara sahip olan proletarya belli koşullarda ekonomik cephede stratejik ve taktik **gerilemelere** de zorlanabilir.

Bu **gerilemelerin yenilgilere** dönüşmemesi için ilk koşulun bunların zafer olarak anlaşılmayıp (ve sunulmayıp) açıkça oldukları gibi anlaşılmalarında olduğunu, söylemeye bile gerek yoktur, çünkü nihaî amaç piyasa ilişkilerinin tamamen yok olmasıdır. Bu yokoluşun ancak devletin görünürden kaybolmasıyla mümkün olacağına şüphe yoktur, ve ancak komünizmin dünya çapında kurulmasıyla bu duruma varılabilir.

Eğer Sovyetler Birliği'nde burjuva hâkimiyetinin restorasyonuna piyasanın rolünün **büyümesi** eşlik ediyorsa, bu açıkça, bir hâkimiyetin piyasa ilişkilerinin tamamının

restorasyonundan geçilmeksizin tamamlanamayacağı («başarılamayacağı») içindir ve bu da bu restorasyonun neden bir birincil fenomen olarak değil de sadece bir etki, bir ikincil fenomen olarak anlaşılabileceğinin sebebidir.

Bir diğer yanlış (ki bu bir öncekinin bir «dönüşümüdür»), kapitalizmin restorasyonuna götüren itici bir kuvvet olarak «plan/piyasa çelişkisinin» varlığına ağırlık verilmesi gibi geliyor bana (bu, sizin dipnotunuzdaki alıntınızda vardır).

Gerçekte, biçimler düzeyinde ele alındığında, bu çelişki bir şeye götüren itici bir kuvvet değildir. **Herşey kendisi için kullanılan yönteme dayanır,** ve bu yöntemin kendisi de, ideolojik seviyede olanları da kapsamak üzere sınıf ilişkilerine dayanır.

Geliştirdiğiniz bu formülasyonlar-ki tek geliştiren de siz değilsiniz (özellikle Fidel'in konuşmalarında ve Che'nin yazılarında bulunur) - objektif olarak **ideolojik açıdan bilgisizlik taraftarlığı sonuçlarını** yaratacağı için bu eleştirilerin sunulmasının yararlı olacağı görüşünde olduğumu eklemek isterim.

Bu formülasyonlar sosyalizmin esas sorunu olan iktidar sorununu sonuçta maskelerler. Daha önce hatırlattığım gibi belli koşullarda iktidarı savunmak için ekonomik cephede geri çekilmeler (örneğin, NEP) olabilir. Eğer sizin formülasyonlarınızı harfi harfine alsaydık, NEP'in tarafını tutarken - yani, «piyasayı güçlendirirken,» - Lenin güya «kapitalizmi ilerletmiş olurdu.»

Eleştirmekte olduğum formülasyonda çıkan ideolojik açıdan bilgisizlik taraftarlığı sonucu, özellikle «ekonomik reformları» tahlilinizde kendini açığa çıkarır. Bu tahlili okuyan birisi, Sovyet önderleri bu reformlar üzerine karar verdiklerinde güya iki «teknik» arasında bir «seçim» yapmış olabilirlerdi: «Birincisi, Çinliler'in anladığı anlamda bir kül-

tur devriminin başarılması - ikincisi ise, giderek artan bir güvenle piyasanın disiplinine ve kâr saiklerine bel bağlamaktı.» (s. 9)

Fakat burada varolan; ekonomiyi geliştirebilecek iki teknik arasındaki bir «seçim» değil, ama iki siyasal yol, iki sınıf arasındaki bir **ayrım çizgisidir.**

Kesinlikle belirtelim ki, **tarihî düzeyde** çözüm bekleyen sorun, Sovyetler Birliği'nde güçlü bir burjuva sınıfının yeniden kurulmasını ve politik güce ulaşmasını mümkün kılan somut sürecin sorunudur. Proletarya diktatörlüğüne aykırı düşen sosyal ilişkiler **zaten** mevcut olmasaydı, gerçekte Yirminci Kongre'nin kendine özgü içerik veya etkileri olamazdı. Bu da bu sosyal ilişkilerin gelişiminin piyasanın gelişimi tarafından belirlendirilmediği, aksine bu sosyal ilişkilerin gelişiminin önce (anterior) olduğu gerçeğinin iyi bir göstergesidir.

Diğer yanda, teorik düzeyde (ben de burada kendimi sizin makalenizle uzlaşmazlık içinde buluyorum), Çin Komünist Partisinin Kültür Devrimi'nin amaçları ve yöntemleriyle ilgili beyanları burjuva restorasyonu tehdidinin başarıyla muhalefet edilmesinden önce gerçekleşmesi gerekli **ideolojik** ve **politik** koşulları sarih olarak göstermektedir. Bu beyanlar sadece teorik değildir; Çin'deki **somut** koşulların sayısız **somut** tartışmalarını da içerir. Bu beyanlar bu nedenle mekanik olarak «uygulanmaz», fakat teorik cevherlerinin evrensel değeri vardır.

Belirli tarihî koşullarda daha önce sözü edilen ideolojik açıdan bilgisizlik taraftarlığı sonucunun bir yer - değiştirme sonucu yoluyla artacağını ekleyeceğim. Bu; bilgisizlik taraftarlığı sonucunu harekete geçiren ideolojik durumlar bir siyasal pratiği «beslediği» zaman meydana gelir. Küba liderliğinin siyasal pratiği, sanırım, böyledir (ki bu noktada bunu kısaca tartışmayı gerekli görüyorum).

Eğer bu liderlik, piyasa ilişkileri sorununa bu kadar

«önem» veriyorsa - onları ideolojik kavrayışlarının ve politik pratiklerinin «merkezi» yapma noktasına kadar - bu sadece subjektif bir «yanlışın» sonucu olamaz. Bu, benim görüşümce, bütün gücü hâkim bir grubun elinde toplayan ve bu nedenle proleter gücünün demokratik kullanımı için gerekli - ideolojik, örgütsel, ve politik - koşulları yaratmayan bir ideolojik ve politik çizginin bir sonucudur.

Bir yanda, bu politik pratiğin burada tahlil edilemeyecek sınıfsal önemi yatar; sadece, bunun küçük burjuvazinin «köktencileşmiş» bir kesiminin egemen olmasıyla ilgili olduğunu söylemekle yetineceğim. Diğer yanda, ise **gerekli sonuçları** yaratır - yani, sosyalizmi «dileyen» bir hükümeti ister istemez zorlayan sonuçları.

Bu sonuçlardan biri tamı tamına bir **ideolojik yer - değiştirmedir**: sosyalizmin **proletarya diktatörlüğüyle** (bunu izleyerek emekçi kitlelerin gücüyle, Marksist - Leninist ideolojinin egemenliğiyle, kitle çizgisinde devrimci liderliğin pratiğiyle, v.b.) **değil** de piyasa ilişkilerinin «yokolması» ile **özdeşleştirilmesi.**

Bu «yokoluş» **efsanevî** olmaktan öte gidemez, çünkü ister istemez para ve fiyatların varlığını da kapsayan belirli somut koşullarda bu olamaz, öyle ki, bunların varlığının «yadsınması olgusu, istenen amacın karşıtına sürükler - özellikle de karaborsanın gelişmesine. Verilen söylevlere ve yapılan baskılara rağmen, gerçek ilişkilerin etkileri her zaman kendilerini yürürlüğe sokmakla sonuçlanır.

Piyasanın, paranın, vb., «yokolması» efsanesinin proletaryanın zorunlu diktatörlüğünün **yerini alması** açıkça **politik bir çizgiyi** içerir - tam olarak sosyal kuvvetlere ve bir ideolojiye tekabûl eden bir çizgiyi.

Küba liderliğinin söylevleri (2), özellikle Fidel'in 23

(2) Doğal olarak, politik **tahlil,** ideolojik söylevleri hiçbir zaman harfi harfine yorumlamamalıdır. Burada da, ancak söylevin yüzeyinin

Ağustos 1968 tarihli söylevi şuna uyar: Kübalı önderlerin Sovyetler Birliği ve Warşova Paktı ülkelerindeki gelişmelerde «eleştirdikleri» şey burjuva diktatörlüğü ve bir kitle çizgisinin eksikliği bile değil, ancak sınıf egemenliğinin **bilinen bazı** sonuçlarıdır ki, bunlar tam olarak, **sözü edilmemiş olarak durmaktadır.**

Bu sonuçların sözü edilmemiştir. Çünkü Kübalı önder-

ötesine, müteakiben onun açık «anlamının» ötesine gidildiğinde tahlil yapılmış olur. Bu arayış onun saklı anlamını çözmek içindir. Saklı anlamı söylevdeki deyimler aynı zamanda gizler ve açıklar. Böyle bir açıklama, en önce, içinde «maskeleme» bulunan söylevin bölümlerinin yerlerini saptamalıdır; böyle bölümler «kritik noktaları» oluştururlar. Tabiidir ki, bunlar söylevin ideolojisine bağlı olarak çok çeşitlidirler; fakat kendilerini sık sık «efsane» biçiminde gösterirler. Bunlar tahlil edilmesi gerekli **düşünülmemişin,** zihni meşgul eden ve öfkeli temaların işaretleridir, öyle ki görülenin dışında çözülebilecek bir anlam yani, söylevin yazarının bilincinde **bulunmadığı** gibi, safça lâfzî anlamına bakan okuyucunun veya dinleyicinin bilincinde de bulunmayan bir anlam.

Küba liderliğinin söylevlerinde, özellikle 1964'den beri, bu zihni meşgul eden ve efsanevî temaları «piyasa», «para», «fiyatlar», ekonomistlerin «hesapları», v.b. oluşturmaktadır. Tahlilde, bu temalar «önem kazandırıcı» olarak görünmektedir ve bunların aracılığıyla çok farklı «önem kazanmışlar» «bastırılmıştır.» (ve «sunulmuştur»): kendisini kitlelerin üstüne yükselmiş hayli yoğun politik iktidarı «tehdit» eden ne varsa. Bu «tehditler» («sosyalizme karşı tehditler» sanılmıştır) kendilerini «piyasa», «para», v.b. açık biçiminde sunarlar; fakat bu biçimin ötesinde kitleleri, onların emeklerini (ki eğer bu emek gelişigüzel harcanmak için değilse, bunun **hesabı** sorulmalıdır), onların emellerini, onların her zaman kendiliğinden olabilecek hareketlerini (piyasa ilişkilerinin «kendiliğindenliğinin» oldukça «önemli» olduğunu tam olarak beyan eden 23 Ağustos 1968 söylevi) «yeniden sunarlar.»

Para ve piyasa ilişkilerine karşı söylevlerin önemini arttıran şey bu düşünülmemiş «önem kazanmışların» varlığı veya eksikliğidir.

Gerçek politik pratikte, bir proleter pratik ile proleter - olmayan pratik arasında ayrım yapmak açıkça mümkündür.

Birincisinde değişmeksizin «malî katılık», yâni istikrarlı ve dü-

lerin kendileri bunları **görmüyorlar.** Bunları görmüyorlar çünkü ideolojileri bu **önemli sorunun kendisini** onlara sunmasını olanaksız yapıyor. Onların gözlerinde, «proletarya diktatörlüğü» somut toplumsal ve politik ilişkilerle değil de bilinen bazı «biçimlerin» (mülkiyetin bazı yasal biçimleri, Partinin bazı örgütsel biçimleri, bazı ifade biçimleri v.b.) varlığıyla «sağlanmıştır.»

«Piyasa/plan» çelişkisine yakıştırdığımız merkezî rolün ideolojik sonuçları üzerinde ısrar etmişsem, bunun nedeni bu çelişkiye (ki **biçimler** düzeyinde bir çelişkiden başka bir şey değildir) böyle bir rol verme olgusunun **Marksist tahlilde temel burjuvazi - proletarya çelişkisinin işgal ettiği yeri bu çelişkinin işgal etmesini, ideolojik olarak sunuluşta, mümkün kılmasıdır.**

Belli koşullar altında ,bu yer - değiştirme kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin gerçek sorunlarını maskelemeyi de mümkün kılar, çünkü bu sorunlar, herşeyin üstünde, proletarya - burjuvazi çelişkisini izleyerek aynı zamanda **ideolojik** ve **politik** sonuçlar da yaratır.

şen fiyatlar; geniş çapta kullanılan tüketim mallarının fiyatlarının düşürülerek kitlelerin hayat standartlarının yükseltilmesi yer alır. Yirminci Kongreye kadar bu, Sovyet politikasının değişmez hususlarından biriydi. Bu Çin politikasının da değişmez hususlarından biridir. Böyle bir husus, «fetişizm» değildir; bu kitlelerin emeklerine ve haklarına duyulan saygıdan kaynaklanır.

İkinci pratik, enflasyona veya kıtlıklara/yokluklara karşı kayıtsızdır, ve bu kayıtsızlığını saygısızca «ekonomik, parasal, ve malî» sorunlardan söz ederek gizler. Bu saygısızlık, bir bakıma, gerçekte kitlelerin emeklerine ve haklarına saygısızlıktır. Bu nedenle proleter demokrasisine, yani kitlelerin görüşlerini özgürce açıklamasına saygısızlıkla **aynı karaktere** sahiptir. Bu ikinci çeşit saygısızlık açıklanamaz da **bastırılması** gerekliyse, birincisi, her nasılsa, kendisini açıkça söyleyebilmek için bir **ideolojik biçim** bulabilir. Böylece bu biçim bir **çifte önem kazanılması** yansıtır - biri ideolojik deyimlerde «düşünülmüş» olanı (gerçekte düşünülmemiş olanı), diğeri doğrudan «düşünülmemiş» olanı.

BİR CEVAP

Paul M. Sweezy

İlkin, Profesör Bettelheim'a üzerinde dikkatle düşünülmüş eleştirisi için teşekkür etmek isterim. Bu eleştirisi, bazı bakımlardan önemli eseri **La transition vers l'économie socialiste'ni** (Paris: Maspero 1968) de aşıyor. Kitabının önsözünde söylediği gibi, bu eser «önemi yıldan yıla artmasına rağmen üzerinden çok az çalışmanın yapıldığı bir grup teorik ve pratik sorunlara (*) ayrılmıştır.

Bana öyle geliyor ki, yukarıdaki eleştiri bir açıdan kitabın da dışına çıkıyor. Kitabın önsözünden bir bölümü tekrar aktarıyorum:

Bunu izleyen bölümlere bütünlük sağlayan şey bugünlerde «sosyalizme geçiş dönemi» olarak adlandırılan sorunlara dayanan yeni bir eleştirel düşüncenin başlangıcını oluşturmasıdır. Şurası görülecektir ki; bu anlatım, veril-

(*) Çekoslovakya üzerindeki yazımı yazdığımda, bu kitabı henüz okumamıştım. Eğer okumuş olsaydım, herhalde düşüncelerini aşağıda not edilen yanlış anlamaların bazılarına yol açmayacak bir biçimde açıklamış olabilirdim.

mek istenen gerçekle uyuşmaktan çok uzaktır. Böylece varılacak yerin sosyalizm olduğu, «ileriye doğru bir gidiş olduğu» anlaşılmaktadır. «Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş dönemi (tr. betw. kap. and soc.)» denildiğinde tarihi bir dönem ifade edilir. Böyle bir dönem sosyalizme düz çizgi olarak gitmez; oraya götürmesi mümkündür fakat kapitalizmin yeni biçimlerine, özellikle devlet kapitalizmine de götürebilir.

Birbirini izleyen bölümlerin akışında bu ihtimalin varlığı geliştirilmiş; fakat altıncı bölümden (kitaptaki en sonuncu) önce açıkça işlenmemiştir. Yine de, kullanılan terminoloji bu sonucu kısmen yansıtmaktadır.

Kitapta bölüm olarak adlandırılanlar, daha önce yayınlanmış yazılardır, ve kabaca tarih sırasına göredirler. 1964-1967 yılları arasındaki bu yazılardan sonuncusu, (Altıncı bölüm) diğerlerinden bir yıldan fazla bir süre sonra yazılmıştır. (Altıncı bölüm ve önsözün tarihleri, Ağustos 1967'dir.) Bu gerçeklerden yola çıkarak, birkaç yıl öncesine kadar, sanırım Bettelheim, geleneksel Marksist bir görüş olduğu söylenebilecek kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin, tek yönlü bir gidiş olduğu görüşünü tutmaktaydı. Kapitalizme dönüş ihtimaline yer vermek için bu görüşünü 1967 yılında değiştirdi. Ve 1968 yılının sonunda (yukarıdaki eleştiri 15 Aralık tarihlidir), niteliğini belirtmediği yeni bir burjuvazinin Sovyetler Birliği'nde iktidarda olduğunu - Çekoslovakya için de aynı şeyi söylemekte ve diğer Varşova Paktı ülkelerini ima etmektedir - ve «Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bu yeni burjuvazinin bir aracı olduğunu» ileri sürmektedir. 1967'de ihtimal olarak düşünülene 1968'de olmuş bitmiş gözüyle bakılmıştır.

Geçiş döneminin karakteri üzerine Bettelheim'ın görüşlerinin evrimini izlerken hemen şunu ekleyeyim ki; eleştiriye niyetim yoktur. Tam tersine, Çin ile Sovyetler Birli-

ğı arasındaki polemiklerin ve Yugoslavya'daki kişisel gözlemlerinin uyarısıyla, 1964'e kadar erken bir zamanda Monthly Rewiew'ın yayımcıları geçiş döneminin iki yönlü gidiş olduğu sonucuna vardılar. (*) Fakat, o yayında da belirttiğimiz gibi, Çin'in Yugoslavya'da olanları ele alış biçiminden tatmin olmadık. Önemi apaçık görülen bu sorunun çok daha derin ve geniş bir çözümlemeye (analiz) ihtiyacı olduğunu hissettik. Bereket versin ki; bu ihtiyacın karşılanmasında yardım edecek, Charles Bettelheim'den daha yetenekli bir kaç Marksist vardır. Kitabının görünüşü ve yukarıdaki eleştirisinin satırları boyunca düşüncelerinin daha çok açıklanması canlı ve yararlı bir tartışma alanı açacaktır.

Bunun için, önce belli anlaşmazlıkları açıklığa kavuşturmak isterim. Eğer doğru okuduysam, Bettelheim,» piyasa ilişkileri para ve fiyatların» varlığının sosyalizme geçişi imkânsız kıldığı görüşünü bana yakıştırıyor, (atfediyor); ve eleştirisinin büyük bir kısmı bu görüşe ve bu tür bir saldırıya ayrılmıştır. S. 6'daki dipnotunda saldırısına hedef olan sözlerim vardır. Yazımı yazarken bana kesin olarak öyle gelmesine rağmen onun bu yorumlamayı nasıl yapabildiğini anlıyorum. Her neyse, şunu açıkça belirteyim ki, hiçbir zaman Bettelheim'ın bana yakıştırdığı (atfettiği) görüşü benimsediğimi gösteren küçük bir niyetim veya eğilimim dahi olmamıştır. Benim tuttuğum görüş piyasa ilişkilerinin (doğal olarak bunlarla para ve fiyatlar imâ edilmektedir.) sosyalizmde uzun bir süre için kaçınılmaz olduğu, fakat bunların düzen için sürekli bir tehlike oluşturduğu ve sıkı bir biçimde engellenmedikçe ve denetlenmedikçe yozlaşmaya ve geriye doğru bir harekete yol açaca-

(*) «Peaceful Transition from Socializm to Capitalism?» (Kapitalizmden Sosyalizme sessiz sedasız geçiş mi?) **Monthly Review,** cilt 15, No. 11 (Mart 1964) S.S. 569-590.

ğıdır. Yugoslavya üzerine olan bir yazının sözlerinde:

Kâr için üretimin derhal ortadan kaldırılabileceğini değil, bir sosyalist toplumun yakın gelecekte piyasa ilişkilerinden vazgeçmesi umudunun halâ az olduğunu ileri sürüyoruz. Kâr için üretimden düzenli olarak vazgeçilmeli ve mümkün olan en küçük çevreye çarçabuk indirilmeli diyoruz. Piyasa ilişkileri sıkı bir şekilde denetlenmediği ve gözetlenmediği takdirde, yayılan bir kanser gibi, elden kurtulacağını ve sosyalist bünye politikasını tehlikeli bir şekilde içten içe zayıflatacağını söylüyoruz.

Esas olarak, aynı nokta hem Paul Baran, hemde benim tarafımdan farklı sözlerle verilmiştir: Marx, **Gotha Programının Eleştirisinde,** insani ve maddî kaynakların elverişli (efficient) bir şekilde kullanılması ve dağıtılmasına yol göstermek için eşit değerlerin değiş - tokuş edilmesi **ilkesinin sosyalist toplumda** belli bir dönem süresince yaşamasının üzerinde önemle durmuştur. Bundan başka, sosyalizmden komünizme evrim, «herkesten yeteneğine göreden, herkese ihtiyacına göre» ülküsünün en sonunda yerleşeceği görüşüyle, bu ilkeye karşı yorulmaz bir kavga gerektirir.

Açıkça, bu sözler geleceğin komünist toplumunun rasyonel plânlamadan (calculation) vazgeçeceğinin ima **edilmesi değildir. Bunun göstermek istediği şey,** ekonomik plânlamadaki rasyonelliğin derin bir değişme geçireceğidir. Ve bu değişmede, insan ihtiyaçlarının ve toplumdaki insanlar arasındaki ilişkilerin sürüp giden biçim değiştirmelerinin (transformation) bildirilmesidir. **(Monopoly Capitaî, Tekelci Kapitalizm Newyork: Monthly Review Press, 1966; S. 337)**

Ve Bettelheim tarafından eleştirilen makalemde, devlet üzerine beni uğraştıran nokta, Çek ekonomisinde piyasa ilişkilerinin varlığı, hattâ merkezî plânlamayla karşı-

laştırıldığında şimdiki yerinin önemli olmadığı; daha doğrusu, «önemli olan düzenin hangi yönde ilerlemekte olduğudur, ve burada (a) piyasa unsurlarının (elements) ağırlığının en azından 5 yıldır büyümekte olduğuna ve (b) son sekiz aydır yapılan liberalleşme reformlarının amaçlarından birinin Çek ekonomisinde piyasanın işleyişindeki engellerin kaldırılması olduğuna şüphe yoktur, (*) (sayfa 7'deki) şeklindedir. Ve yine: «Üzerinde tartışılan nokta şudur ki: her kim piyasaya karşı mücadele yerine piyasayı güçlendirmek için çalışırsa, eğilimlerine bakılmaksızın, o kimse sosyalizmi değil kapitalizmi destekliyor, demektir.» (Sayfa 9.)

Bu durumun getirdiği bir sonuç da, piyasa/plan çelişkisinin iki kuvvetin yanyana varolamayacağı anlamında mutlak bir çelişki değil; birbirine karşı ve üste gelmek için arası kesilmeksizin süren bir mücadelenin ister istemez içinde olduğu şeklindeki bir çelişkidir. Burada soru, piyasanın ne kadar geniş çapta kullanılması değil, piyasanın ne dereceye kadar bağımsız bir düzenleyici olarak kullanılacağıdır. Ve tabiidir ki; bu, en azından, ekonomik «yasalar» ın veya belli ekonomik biçimlerin sonuçları problemi değildir. Daha doğrusu, devlet gücü ve iktisat politikası sorunudur. Böyle olunca, Bettelheim'ın üzerinde çok durduğu, benim yalnızca yüzeydeki olgularla, ekonomik biçimlerle ikinci derecede önemli olaylar v.b. şeylerle uğraştığımı ileri süren satırlarını tamamıyla reddetmeliyim. Bettelheim'ın ileri sürdüğü gibi, geçiş dönemi toplumu

(*) Bu tabiidir ki, bir yönde veya diğerinde geçici ve tersine dönebilecek hareketlere ihtimal tanımayan çok özetlenmiş bir anlatımdır. Lenin'in gördüğü gibi NEP, tamı tamına bu çeşit bir hareketti. Fakat bugün Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da giderek piyasaya dayanılması tamamiyle başka bir şeydir. Bugünkü durum, geçici bir geri dönüş değil, ideolojik onaylanma ve meşrulaştırmadan geçmiş sosyalist bir ilerleme olarak sayılmaktadır.

için karar verdirecek o nihaî sorunlarla uğraşıyorum, tersine iktidarın yeri ve bu yerin toplumu sosyalizme mi, yoksa, geriye, kapitalizme doğru mu götüreceği konusundaki sorularla uğraşıyorum.

Bu, mantıki olarak Bettelheim'ın, Sovyetler Birliğin'de ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde yeni bir burjuvazinin iktidara geldiğini ve yalnızca bunun bir sonucu olarak son yıllarda piyasa ilişkilerinin teşvik edildiğini ve yayıldığını ileri süren teorisini gözönüne almaya götürür. Bettelheim, Yirminci kongrenin bu gidiş içinde bir dönüş noktasını gösterdiğine açıkça inanıyor, fakat şunu da söylüyor; «proletarya diktatörlüğüne aykırı düşen sosyal ilişkiler baştan beri mevcut olsaydı, onun (20. kongre) kendine özgü içerik veya etkileri olamazdı.» Ve bunun, «sosyal ilişkilerin gelişiminin piyasanın gelişimi tarafından belirlendirilmediği, aksine, sosyal ilişkilerin gelişiminin önce olduğu gerçeğinin iyi bir göstergesi» olduğunu ekliyor.

Cevabını araştırdığımız bu gidişi ben biraz değişik görüyorum. Yeni bir burjuvazinin gelişmesiyle piyasanın yayılması arasındaki ilişkiyi basit - bir etki - tepki olarak değil fakat, biribirini etkileyen karşılıklı ilişkilerin diyalektiği olarak görüyorum. Önce kitlelerin politikadan uzaklaştırılmasının beraberinde getirdiği ve izlediği, iktidarın bürokratik egemen bir tabakanın (henüz egemen bir sınıf değil) elinde sağlamlaştırılması olayı gelir. Devrimci heyecan ve kitlelerin katılması olmadan, merkezi plânlama otoriter ve katı olur ve ekonomik zorluklar ve başarısızlıkların çoğalmasına yol açar. Giderek gelişen bu ciddi sorunları çözümleyebilmek için, yönetici kadrolar gelişen iktidar gücünü iktisadi teşebbüslerin sevk ve idaresinden sorumlu kadrolara devreder ve onların idari denetiminde, merkezi plânlamaya daha az, piyasanın kimden geldiği belli olmayan (gayrışahsi) baskısına daha çok dayandırılmış olan

kapitalist tekniklere dönerler. Bu koşullar altında devlet mülkünün yasal biçimi giderek anlamını yitirir, ve üretim araçlarının üzerindeki gerçek iktidar, ki bu mülkiyet kavramının özü/esasıdır, sevk ve idareci seçkinlerin (managerial elite) elinde toplanır. İşte, üretim araçlarına «sahip olan» bu grup burjuvazinin yeni bir tipini oluşturmak eğilimindedir, ve doğal olarak piyasa ilişkilerinin daha fazla ve daha çabuk yayılmasını tercih ederler. Bu gidişten anlaşılan, «eski» bürokrat egemen tabakanın iktidar gücü ve imtiyazlarının aşındığıdır. Bu, beraberinde kapitalist basının koyduğu deyimlerle «liberaller» (yeni burjuvazi) ve «tutucular» (eski bürokratlar) arasındaki bir çelişkiyi getirir. Bu ikincisinin toplumun büyüyen ekonomik sorunlarıyla başa çıkacak hiçbir programı yoktur. Bu nedenle de, piyasa ve kâr düşüncesiyle donanmış yeni burjuvazinin ilerlemesine karşı arkadan çelme atmaktan daha fazla pek bir şey yapamaz. Bu gidişin mantığa uygun sonu, ki bu sona hiç bir yerde ulaşılamamıştır. (Ve tabii hiçbir zaman da ulaşılamaz), şirket özel mülkiyetinin yeni biçimlerinin kurulması ve meşrulaştırılmasıdır. Ancak bu gerçekleştiği zaman kelimenin tam anlamıyla yeni bir egemen sınıftan söz edebileceğiz.

Pratikte Yugoslavya, kapitalizme giden yolda diğer ülkelerin her birinden, kesin olarak da, eski bürokratik egemen tabakanın otuz yıllık Stalin yönetiminde çok güçlendiği ve iyice siperlendiği Sovyetler Birliği'nden çok daha öteye gitmiştir Sovyetler Birliği'ndeki gelişmenin şimdiki aşaması, bence, Brejnev ve Kosigin önderliğindeki bürokratik kadroların, yeni sevk ve idare seçkinlerinin daha fazla ilerlemelerine karşı durmaya çabalamakta oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buraya kadar gösterilen nedenlerden ötürü başarabileceklerine şüphedeyim buna rağmen bu gidişi yavaşlatabilmeleri veya birkaç yıl için durdurabilmeleri de doğaldır.

Çekoslovakya ile ilgili yazımda, bürokratik plânlamanın başarısızlıklarına muhtemelen iki şekilde karşılık verilebileceğini belirtmiştim. Bunların birincisi piyasaya giderek daha fazla dayanılması, diğeri ise bir kültür ihtilâliydi, Kültür ihtilâlinden anlaşılansa, «Çinlilerin verdiği özel anlamıyla; kitleleri uyandırmak için bütün güçlerin seferber edildiği bir kampanyanın başlatılarak siyasal bilinçliliğin genel seviyesinin yükseltilmesinin, sosyalist ülkülerin yeniden önemsenmesinin, bütün karar seviyelerinde üreticilerin kendilerine daha fazla sorumluluk verilmesinin anlaşıldığı bir kültür ihtilâlidir. «Sanırım Bettelheim aynı durumu şu sözleriyle yorumluyor:» Sovyet liderleri iki teknik arasında bir seçim yapabilirlerdi. «Gerçekte onun tırnak işaretleri içerisine aldığı kelimelerden hiçbirini kullanmadım. Ben, yukarıda görüldüğü gibi, «izlenebilecek iki muhtemel yol» vardır, dedim ve Sovyet liderlerinin tarihî nedenlerle kültür ihtilâli yolunu seçememiş olduklarını eklemiştim. Açıkça görülecektirki; Bettelheim, «burada konuşulan, ekonomiyi «geliştirebilecek» iki teknik arasındaki bir «seçim» değil, iki politik tavır arasındaki bir sınır çizgisidir... diye yazdığında, aramızda hiçbir anlaşmazlık olmamaktadır. Fakat, «iki sınıf arasında» sözünü eklediğinde, onun düşüncesini izleyebileceğimden emin değilim.

Eğer bir politik tavır (piyasaya dayanma) yeni burjuvazinin çıkarına ve diğeri (kültür ihtilâli) proletaryanın çıkarınadır demek istiyorsa, anlar ve kabul ederim. Fakat eğer - diğer pasajlardan böyleymiş gibi geliyor - hangi tavrın/yolun izleneceği hangi sınıfın iktidarda olduğuna bağlıdır diyorsa, ne gibi bir **somut** (concrete) fenomenle ilgi kurmakta olduğunu bilmediğimi itiraf edeyim. Örneğin, Çin'in durumunu alın. 1950'lerde ve 1960'ların başında Çin'de bürokratik egemen bir tabakanın gelişmekte ve iktidarını güçlendirmekte olduğuna dair çok az şüphe vardır.

Komünist Partisinin Merkezi Komitesinde zaten çoğunlukta oldukları ve merkezî ve bölgesel idarelerin karar noktalarında bulundukları 1966 yılında açıkça görülmektedir. Çok yakın bir gelecekte Doğu Avrupa ülkelerinin başlattığı yola benzer bir yönde kapitalizme gidiyor olacaktı. Fakat Mao ve inançlı küçük bir grup bu gerilemeye boyun eğmeyi reddettiler. Kısmen kendiliğinden oluşan (spontaneous) Kızıl Muhafız (Red Guard) hareketini başlangıç silâhı olarak kullanarak Kültür İhtilâlini oluşturdular, kitleleri ayaklandırdılar, bürokratik liderleri yerlerinden ettiler. Böylece de Çin'in hiç olmazsa şimdi ve yakın gelecekte sosyalizme giden yolda devam edeceği bu şekilde kesinleşmiş oldu.

Acaba Bettelheim, bu süreci, proletaryanın 1966 yılına kadar gücünü yeni burjuvaziye kaptırmakta olduğu, fakat son dakikada dönüp sınıf egemenliğini bildirdiği şeklinde mi «açıklıyacaktı?» Mao ve grubunun (Kızıl) Ordu ve iletişim araçlarının kesin önderliği de dahil), «proletaryanın araçları olduklarını» varsayarsak; Bettelheim'in bu söylediği ancak o zaman doğru olur. Fakat böyle bir varsayımı hangi temele dayandırabiliriz? Proleteryanın yada Mao'nun proletarya ile olan ilişkileri hakkında gerçekten ne biliyoruz? Böyle «açıklamalar» gerçekte geçmişte ne olduğu veya gelecekte ne olabileceğini anlamamıza bir şey ekler mi? Tam tersine, bunlar, geçiş dönemi toplumunda sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler ve politik önderlik üzerine fazlasıyla basitleştirilmiş bu nedenle de yanıltıcı olabilecek bir düşünce verme eğilimini taşımaz mı? Benim kendi görüşüm, ki daha ileri çalışmaların ve belgelerin ışığında bunda değişiklik olabilir, kesinlikle geçiş dönemi toplumlarında veya en azından geçiş dönemi toplumlarının gelişimlerinin özel (particular) bir aşamasında, tarihî nedensellikteki (historical causation) «belirlendirici» (deter-

minist) öğelerin en zayıf, ve gönüldenci ve (voluntarist) öğelerin ise güçlü olduklarıdır. (*) Eğer bu böyleyse; bu toplumları incelerken özel olarak doğma ve formüllerle düşünmeye karşı tetikte olmalıyız.

Bettelheim'ın Küba'nın durumu hakkındaki ilginç sözleri geniş bir tartışma için başlama noktasını kolayca oluşturabilir. Ben şu iki noktayı ileri sürmekle yetineceğim: (1) Bettelheim Fidel'in, piyasa ilişkileri, para, fiyatlar, ve bunun gibilerinin «gözden kaybolmasının» efsanesinin,—ki bu kendisi tarafından böyle adlandırılmıştır,—etkisi altında kaldığını söylemeye vardırarak aşırı mübalağa etmekte olduğunu, sanıyorum. Kapitalizmden miras kalan bu ekonomik kategorilerin bir gecede ortadan kaldırılmasının imkânsız olduğunu Fidel bilmektedir ve pek çok durumlarda da bunu açıklamıştır. Öte yandan, iktisadi politikalarını biçimlendirirken ve uygularken Kübalılar tarafından ciddî yanlışlar yapıldığını imâ ettiğinde, Bettelheim'in haklı olduğuna inanıyorum (2). (Bu zaten üzerinde durulmuş bir noktadır). Bu politikaların ve yanlışların «Küçük burjuvanın «köktencileşmiş» bir kesiminin politik egemenliğiyle ilgili» olduğunu söylemenin, onların doğasının açıklanmasında bir yardımı olacağına inanmıyorum. Bu bir açıklama değil, bir formüldür. Gerisi içinse, Küba'nın durumu hakkında görüşlerim, gözönüne alınabilir, ayrıntılarıyla Leo Huberman'ın ve benim kitabım **Küba'da Sosyalizm**'de (Socialism in Cuba) (New York: Monthly Review Press 1969) ileri sürülmüştür.

Sözlerimi bitirirken, bu tür bir tartışmanın belki de kaçınılmayacak biçimde çeşitli görüş farklılıklarını doğuracağını, ancak Charles Bettelheim'ın **La transition vers L'économie socialiste** adlı kitabında ortaya koyduğu geçiş

(*) Marksist teoride belirlendiricilik ve gönüldencilik rollerinin tartışması için ss. 79-92 ye bakınız. P.S.

döneminin ekonomisiyle ilgili görüşlerine büyük ölçüde katıldığımı belirtmek isterim. Özellikle de, geçiş dönemi toplumundaki mülkiyet ilişkileri üzerine yaptığı derinlemesine incelemeyi bütün kalbimle benimsiyorum. Bettelheim'ın arkadaşı Gilles Martinet, tarafından özetlenen teorisi.

Mülkiyet düşüncesinin göreceliğinin... öneminin üzerinde durur. Her ekonomik birim hem devlete, hem de ona bağlı idareye karşı aynı anda sorumludur. Planlama, sözü geçer ve katı biçimde uygulanırken, onun sahibi olarak devlet gücünün en fazlasını kullanır. Fakat planlama yol gösterici olduğu zaman ve idarenin özerkliği, bir teşebbüse - kendi yatırımını yapma ,sözleşme imzalama, üretecekleri üzerine karar verme olanaklarını sağladığı zaman, o teşebbüs devlet mülkiyeti kavramının (fiction) yerini kollektif (collective) mülkiyetin yeni bir biçiminin almasına yöneltir. (*)

Burada ben «kollektif» yerine «tüzel» (corporate) terimini tercih edeceğim. Çünkü kollektif sözünden, en azından İngilizce'de, çoğu kez bütün toplum anlaşılır. Fakat özünde bu, benim plan/piyasa çelişkisi dediğim vahim noktalarından birinin zarif bir biçimde anlatılmasıdır.

Şundan umutluyum ki; sonunda, emperyalizm ile birlikte, yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya sahnesinin iki karar verdirici fenomeninden biri olan kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş döneminin yaşayan bir teorisine doğru ilk adımları atıyor olabiliriz. Fakat aynı zamanda bunların yalnızca ilk adımlar olduğunun ve geçiş dönemi toplumlarında ne olup bittiği hakkında çok fazla şey bilmemiz gerektiğinin farkında olmalıyız. Herhalde Bettelheim, çok geniş ve heyecan verici bir çalışma alanı açmak için herhangi bir başkasından çok daha fazla incelemelerde bulunmuş durumdadır.

(*) Gilles Martinet, **La conquête des pouvoirs** (Paris: Editions du Sevil, 1968), s. 95.

GEÇİŞ DÖNEMİNİN TOPLUMU ÜZERİNE EKLEMELER

Charles Bettelheim.

Mektubuma verdiğiniz cevap, çok önemli bazı sorunları ortaya çıkarıyor. Bu cevabın, görüşlerimizin açıklık kazanmasına ve böylece belli sorunların özüne ulaşmamıza yardımı olacağına inanıyorum.

Niyetim yazınızda ortaya konulan noktaların hepsini ele almak değildir, (işin doğrusu, yazacağım bir kitapta bu sorunların bir kısmıyla uğraşmayı düşünüyorum) (1). Bu nedenle ,açıkladığınız görüşleriniz üzerine bir kaç düşüncemi söylemekle yetineceğim.

PLAN VE PİYASA:

Özellikle 28 İnci sayfadaki dipnotunuzu okuduktan sonra, «plan ve piyasa» sorunu üzerinde kısmen anlaşmaya varmış olduğumuz izlenimini edindim. Çünkü bana öy-

(1) Bu kitap şimdi yayınlanmıştır: Charles Bettelheim, **Calcul économique et formes de propriété** (Ekonomik Planlama ve Mülkiyet Biçimleri) Paris: Maspero, 1970. (Yayıncının notu).

le geliyorki, belli bir dönem boyunca piyasa ilişkilerinin gerilemesi veya gelişmesinin sosyalizme doğru ilerleme veya geri dönmeyi nitelemeye yeterli olmadığını düşünüyor ve sınıfsal açıdan bakarak **siyasal** anlamda önemli olanın piyasa ilişkilerinin muhtemel gelişiminin ele alınış biçimini kabul ediyorsunuz. Yani, belli bir anda piyasa ilişkilerinin yayılma derecesi, sosyalizme ilerlemenin derecesini göstermeye yeterli değildir (dahası, bu tahminle Sovyetler Birliği hiçbir zaman sosyalizme Savaş Komünizmi dönemi boyunca olduğundan daha yakın olmayacaktı).

Sosyalizme doğru ilerleyiş temel olarak o anki üreticilerin varolma koşulları üzerinde ve bunu izleyerek ilkin üretim araçları ve ürünleri üzerinde egemenliklerinin artışından başka birşey değildir. Bu egemenlik yalnızca kollektif olabilir ve «ekonomik plan denilen şey de, bu egemenliğin araçlarından biridir; ama sadece, «plan» ın, kendi emeklerinin ürünüyle geçinen üreticilerinden ayrı egemen bir sınıfın, üretim araçları ve elde edilen ürünler üzerindeki egemenliğini sağlamak için özel bir yöntem olduğu politik olarak belirlendirilmiş koşullarda.

Sayfa 28 ve 29'daki formülasyonlarınız, her nasılsa, «plan/piyasa çelişkisine» benim düşünce yolumla sahip olunamayacak bir anlam yakıştırıyor. Buna inanışımın nedenlerini özetle açıklamak isterim.

Bence, «piyasa» ve «plan» terimlerinin, teorik olarak işlenmiş bilimsel kavramlarla değil, ampirik (empirical) ve deskriptif (descriptif) düşüncelere uygun düştüğünü öne sürmek güçtür. Bu terimler, bu yüzden gerçek ilişkileri değil, ideolojik terimlerle anlatılan temsil etme (Darstellung) biçimlerini anlatırlar. Böyle ilişkiler, gerçekte yalnızca Marks'ın «biçimlerin tahlili» diye adlandıracağı şey ile aydınlanırlar. Benim görüşüme göre; «plan ve piyasa çelişkisi» bu anlamıyla kendi düzeyinde değil, ancak kendisi

sadece bir ifade olan «plan ve piyasa» çelişkisinin temelinde yatan çelişkilerin (ki bunlar **üretim ilişkileri ve sınıfsal ilişkilerle** ilgilidirler) aydınlığa çıkarılmasıyla kavranabilen «yüzeysel bir etki» olarak kalıyor.

Durum böyle olduğuna göre, «plan ve piyasa» çelişkisi temel çelişki değildir - olamaz da — : ne bir sınıf çelişkisini (politik bir çelişki), ne de ekonomik bir çelişkiyi (gerçek ekonomik düzeydeki toplumsal ilişkiler arasında bir çelişki) belirtir, ancak bu çelişkilerin belli değişken sonuçlarını ve bu sonuçların kendilerini gösterdikleri «yerleri» belirtir.

Daha kesin olmak için, ben «plan ve piyasa» çelişkisinin metamorfik bir biçimde iki «temsil etme alanı», iki «sahne» arasındaki bir çelişkiyi gösterdiğini söylemek isterim. (2)

«Aktörler» (alıcılar, satıcılar, merkezî plancılar, teşebbüs yöneticileri, idareciler, v.b.) bu iki «sahnede» deskriptif seviyede oynarlar. Bu aktörler orada toplumsal ilişkilerin **taşıyıcıları** ve (varolan toplumsal ilişkilerin ve temelde egemen olan üretim ilişkilerinin belirlendirdiği) **işlevleri** yerine getiren **unsurlar** olarak değil, fakat «özerklik» ile, belli bir «psikoloji» ile, v.b. ile donanmış «özneler» olarak görülürler.

Bu «aktörlerin» varlıkları, oynadıkları «yer» (planlama ofisi, teşebbüsün yönetimi, v.b.), yani «onları birarada tutar» gibi gözüken **ilişkilerin biçimleri; esas** olanı gizlerler. Esas olan şey, **onların taşıyıcısı oldukları ve kendile-**

---

(2) Revizyonizmin de «ekonomik reformlardan» yana «tezlerini» tamamıyla «plân/piyasa çelişkisi» «temeli» üzerine geliştirmeyi seçmiş olması açıkça bir tesadüf değildir. (Ota Sik'in kitabı **Plan and Market Under Socialism** (Sosyalizmde Plan ve Piyasa) da. (Prag: Maison d'Edition de L'Académie des Sciences, 1967) s. 382'ye bakınız).

rini «başka bir yerde» yeniden temsil eden temel toplumsal ilişkilerdir. Bu «başka bir yer»; ekonomik alanı (üretim yerlerini), siyasal alanı (iktidar organlarını), ve ideolojik alanı (başlıca ideolojik araçları: okulları, üniversiteleri, basını, radyoyu v.s.) kasteder.

Bu iki «sahnenin» («plan» ve «piyasa») önemi bir temel çelişkiyi bu iki sahnede görecek kadar abartılırsa, gerçek toplumsal ilişkilerin - genellikle «ideolojik biçimlerde» sistemleştirilmişlerdir - somut tahlili yerine **bu iki sahnenin önsırasında** «oynayonların» ve bu iki «sahnede» gerçek toplumsal ilişkilerin kendilerini temsil ettikleri **(sich darstellen) biçimlerin** tasviri konulmuş olur.

Geçiş döneminin sorunları üzerine yapılan **münazaraların** büyük bir kısmı - ve bu münazaraların «tasvir ettiği» **politikaların** büyük bir kısmı - «Piyasa» ve «Planın» olduklarından başka birşeymişçesine alınmaları olgusu; yani, **gerçek ilişkilerin kendilerini ihmal ettirecek bir biçimde «temsil ettikleri» hem tasarımsal hem gerçek «yerlerin»** metamorfik olarak gösterilişi olgusu tarafından tahrif edilmiştir.

Geçiş döneminin sorunlarının «plan» ve «piyasa» terimleriyle tasviri iki «sahnede» «ne olup bittiğine» önce bir bakış atmaya kesinlikle izin veriyor, fakat bu sahnelerdeki aktörlerin eylemlerini «düşündükleri» (ve taşıyıcısı oldukları gerçek ilişkileri ihmal ettikleri) terimlerle ifade olunan bir dizi nösyona/kavrama başvurmayı gerektiriyor. Bu nösyonlar, geriye, altında gerçek ilişkilerin kendilerini (değer biçiminin bir sosyal ilişkiyi gizlerken temsil ettiği gerçek bir şekilde) hem gösterdiği, hem gizlediği katlı biçimlere ulaşır. Bu gizleyiş; gerçekte (ve böyle tahlil edilmezse sadece dolaylı ve tahrif edilmiş gerçekler algılanır) gelişen ilişki ve çelişkilerin toplumsal yapının üç temel alanı düzeyinde yerleşmesinin kaçınılmaz yaptığı bir

dizi yer değiştirmeyle iki katına çıkar. Bu türetme, böylece «temsil edilen» gerçek ilişkileri çoğaltmaktadır; «plan» ve piyasa üzerine yapılan münazaralarda geçen ideolojik nösyonların ve biçimlerin niteliği bunu **gösterir:** değer biçimi, fiyatlar, sözleşmeler, idarî emirler, devlet mülkiyeti, maddî «teşvikler», ahlâki «teşvikler», v.b.

«Plan ve piyasa çelişkisinin» gerçekten «işlevini» yapması istendiğinde üstüne düşülen nösyonların bu farkı ve heterojenliği, iyice açmak gerekirse, temel bir çelişki olmaktan öte ,yalnızca biçimlerin karşı karşıya olduğu toplumsal ilişkileri hem «ifade eder», hem de «gizler». **Bu ilişkiler kombinasyonudur** ki; içinde **GERÇEK ÇELİŞKİLERİN** geliştiği temel yapıyı kurar. Bu gerçek çelişkilerin aydınlatılması gereklidir ve bu da yalnızca geçiş döneminde toplumsal şekillenmelerin (formasyonlar) temel yapısının çözümlenmesiyle olabilir.

Biçimlerin anlık temsiline ve onun üzerine kurulu ideolojik nösyonlara mahkûm kalındığı sürece (bizim bunca yıldır kaldığımız gibi) kısmen gerçek ve kısmen yanıltıcı (illusionary) bir dünyanın tuzağına düşülmüş olur.

«Kısmen gerçek», çünkü «piyasa», «plan», «idarî emirler», v.b. elbette belli gerçeklere uyarlar. «Kısmen tasarımsal» çünkü bu gerçekleri tasvir eden bu nösyonlar doğrudan doğruya belirttiklerinden başka diğer gerçekleri de amaçlarlar ve diğer gerçekler bu amaçlamanın üstü açılmadıkça saklı kalırlar, örneğin; «plan» gerçek politik ve idarî bir iştir; fakat çalışma yerlerinde ve üretim birimlerinde yer alan ve planın belirlemesi beklenen gerçek **çalışma, üretim, bölüşüm, tüketim,** süreçleri plandan umulanlara çok uzak düşebilirler; bu olay da «efsanevî bir gerçeğe» dönüşebilir. Böyle bir efsanevîleşme olayının kendisi ise ancak sınıfsal ve ideolojik ilişkiler içerisinde çözümlenebilir.

Bu farklı nedenlerden ötürü, «plan» ve «piyasa» temsil alanlarına kapalı kalındığı sürece, bir tek bilimsel kavram bile gereğince ele alınamaz ve ancak ampirik yaklaşımlar bildirebilir.

Böyle ampirik yaklaşımlar belli sınırlar içerisinde, «faydalıca hareket etmeye» izin verir, yani peşinde olunan amaca ulaşılmasına izin verir; fakat bu yaklaşımlar beklenenlerin dışında sonuçlara sürükleyebilirler ve toplum tarafından belirlendirilen bir şekillenmenin gerçek hareketini belirleyen ilişkiler ve çelişkiler tahlil edilmemiş kaldığı sürece de bu sonuçlar anlaşılamazlar.

Kısmen, sosyalist ülkelerin geçirmiş olduğu başarısızlık deneyleri, anlık görünüşlerin uyarılarını yalnızca ideolojik terimlerle ifade eden kavramların sonucu olmuştur.

Bu başarısızlıkların bu şekilde **kısmen,** açıklanabileceğini vurguluyorum. Eğer bu kavramlar ağır basmışsa, bu (kısaca) sınıf mücadelesine ve sınıflar arasındaki kuvvet ilişkilerine bağlı nedenlerden ötürüdür.

Geçiş dönemindeki ülkelerin ekonomik ve politik tarihlerini düşünmek, sosyalizme giden yolda ilerlemeleri veya kapitalizm yoluna dönmeleri ve tarihin nasıl tasvir ve hayal edilmiş (bu kelimeyi kendim ekliyorum) olduğunu düşünmek, beni, düşüncemizin **temelini değiştirmenin** mutlak olarak gerektirdiğine inandırdı. Bu sözle (temelini değiştirmek sözüyle), son kırk yılın ideolojik mücadelelerinin yer aldığı «bölgeyi» bırakmak gereklidir demek isterim. Bu «bölge» tam olarak «piyasa» ve «plan» **sahnelerinin** kurulu olduğu yerdir.

Onun için **başka bir yere,** (ki bu kolay değildir); derhal hazır olan ve gerçek ilişkileri hem niteleyen hem de gizleyen biçimlerin ötesine gitmek gereklidir. **Kavramak** için mücadele etmenin gerekli olduğu bu gerçek ilişkilerdir, çünkü **asıl çelişkiler** bunların arasında gelişir (geçiş

dönemindeki toplumsal çelişkilerin gerçek tarihinin her aşamasının temel çelişki özelliği de dahil).

Bu ilişkileri ve bu çelişkileri **bulabilmek,** bunların metamorfik tasvirinde reddedilmemek (onların gerçekten tasvir edildiğine inanıldığı sürece) ve bunların **üstesinden gelebilmek** için, biçimlerin tahliline geçmek gereklidir. Yani, geçiş dönemindeki toplumsal şekillenmelere özgü biçimler için Marks'ın kapitalist üretim biçimi için yürüttüğüne benzer bir çalışma yürütülmelidir: gerçek toplumsal ilişkilere bağlı temsil etme biçimleri ve aynı zamanda ayrıntılı **ideolojik düşünceler** tarafından gizlenmiş **gerçek toplumsal ilişkileri** aydınlatmak gereklidir.

Böyle bir tahlil henüz yapılamamıştır. Bunu yapmaya bugün («bugün» çünkü gerçek tarih bize, bu **temsil etme** biçimlerini esas olarak yapılabilecek yanılsamaları «göstermiştir») başlamak gerekir. Bu tahlil yapılmadıkça alaca karanlıkta hareket edilmeğe devam edilecektir. Hatta daha da ciddî olanı, sınıf düşmanı lehine olan «bölgede» kalınacaktır. Bu sömürü, egemenlik ve köleleştirmenin bütün biçimlerinden beslenen ideolojik yanılsamaların «bölgesidir.»

Çıkış noktama dönmek için, «piyasa ve plan çelişkisi» geçiş döneminin temel çelişkisi olabilir (ben kendim de bunu düşünürdüm) demek;

(1) **Biçimlerin** bölgesinde kalınması ve bu nedenle değişmeksizin **gerçek çelişkilerin, etkiler dizisini** bu çelişkilerle değil, «piyasa» ve «plan» karşı - karşılığıyla ilgili olarak yorumlanmasıdır;

(2) Lenin'in «ekonomizm» dediği olaya mahkûm kalınmasıdır, çünkü şekilde ekonomik olarak görünen «çelişkiye» ayrıcalıklı bir yer verilmiş ve bu yolla, esas olan **sınıf mücadelesi unutulmuştur;**

(3) **Her aşamanın temel çelişkisinin araştırılmasının,**

onun gelişiminin ve temel görüşünün değiştirilmesinin tahlilinin önlenilmesidir.

Kişi bu yolla, «piyasa» ve «plana» belli ve gerçek özellikler yakıştırmaya itilir. Diğer bir deyişle, kişi **piyasa ilişkilerinin** veya **merkezî planlama ilişkilerinin,** (tahlili gerekli toplumsal ilişkilerin bir kısmı) göz önüne serildiği **politik** koşullardan, bu ilişkilerden çıkan muhtemel etkileri ayırmaya itilir. Sosyalizme doğru ilerlemenin **meta ilişkilerinin** gözden kaybolarak sosyalist ilişkilere yol açmasının gerektiğini bildiğimiz anlaşılarak, **yalnızca** bu politik koşullar, yani **sınıfsal ilişkileri,** bu veya o ekonomik biçimin belli bir andaki gelişmesine gerçek somut bir anlam verir **(«planlama ilişkileri»,** sosyalist ilişkilerin dışında bir şeye de uyabilen ancak bir biçim oluşturur: bu noktaya geri döneceğim).

Özetle, konuları «plan» ve «piyasa» deyimlerinden başka bir şekilde formüle etmeye ihtiyacımız vardır. Tam olarak, şunun farkına varmalıyız ki; eğer genel anlamıyla «plan», diğer «kutbu» «piyasa» olan temel bir çelişkinin «kutbu» değilse, bunun nedeni **gerçek çelişkinin,** («plan ve piyasa çelişkisi» ifadesinin kendi varlığını, hem açığa çıkararak hem saklayarak, ideolojik düzeyde gösterdiği çelişki) **koşullar ve eylemlerinin sonuçları üzerinde üreticilerin egemen olması veya olmaması** ile ilgili olmasıdır.

Meta ilişkilerinin varlığının üreticilerin ürünleri üzerinde egemen olmalarına engel olduğu ve bu ilişkilerin tam gelişmesinin şimdiki üreticilerin burjuvazi tarafından denetlenmesine ve bu nedenle üreticilerin var oluş koşulları üzerinde egemenliklerinin kaldırılmasına götürdüğü temel olarak doğrudur. Bu nedenle, tarihî görevleri arasında proletaryaya, sosyalizmin kurulması yolunda meta ilişkilerinin yok edilmesini tamamlaması gerektiğini gösterdiği temel olarak doğrudur. Fakat bu yok etmenin «orta-

dan kaldırma/ilga etme» olamayacağı da doğrudur: üretim ilişkilerinin ve güçlerinin gelişiminin varolan durumuna bağlı ekonomik sınırlar (ki bu, örneğin; Çin'de bugün piyasa ilişkileri, para ve fiyatların neden yok edilmediğini açıklar) olduğu kadar piyasa kategorileri ve yasal burjuva ilişkilerinin (bunlar, hatırlayacağınız gibi, Marks'ın **Gotha Programının Eleştirisi'nde** karakterize ettikleridir) yok edilmelerine **ideolojik** ve **politik,** sınırlar varolduğu için, ancak politik, ideolojik ve ekonomik cephelerde sürdürülen mücadelenin sonucu olabilir. Piyasa ilişkilerinin yok edilmesi görevinin **tarihî** bir görev olması da bu nedenledir.

Fakat burada bana mutlak, önemli gözüken bir diğer nokta var: bu görevin ve onun tarihî öneminin varlığının, **«plan» ve planlama ilişkilerinin üreticileri koşullar ve eylemlerinin sonuçları üzerinde egemen olmalarını önleyebileceği** gerçeğini saklamasına izin vermelidir.

Bu son cümle, uzun süredir gözden kaçırılan, proletarya ve sosyalist plan ve planlamanın olmasının mümkün olduğu kadar burjuva «plan» ve «planlamalarının» olmasının da mümkün olduğunu ima eder.

Burjuva «planlaması» **kısmen** efsanevî karaktere sahiptir, fakat aynı derecede burjuva politikasının **aracıdır.**

«Planı» sosyalizmle ve «piyasayı» kapitalizmle **özdeşleştirmek** (ki eğilim olarak doğrudur) burjuvazinin (özellikle Sovyet burjuvazisinin) «plan» örtüsü altında egemenliğini uygulamasına yardım eder. «Plan» adı altında, sömürülen sınıflardan bütün söz söyleme haklarını geri alır ve bunun yardımıyla kitlelerin sömürüsü artabilir.

Bundan başka, ki bu bana temel bir nokta gibi gözükmektedir, **bir planın ancak belli sosyal, politik ve ideolojik koşullarda üreticilerin koşullar ve eylemlerinin sonuçları üzerindeki egemenliklerinin bir aracı** olacağını tanı-

mamız gerekir. Bu rolü oynayabilmek için, bir plan ayrıntılı olmalı ve **kitlelerin girişkenliğine** dayanarak uygulamaya konulmalıdır ki; böylece kitlelerin deneylerini ve tasarılarını **özümlesin/toplasın ve birbirine göre ayarlasın/koordine etsin.** Bu koordinasyon, gerçek olması için, baştan başa bütün objektif olanaklar kadar teknik ve genel ekonomik gereksinmeleri de hesaba kattığını sağlamalıdır.

Bu, «merkeziyetçiliğin» rollerinden biridir, fakat plan hepsinden önce kitlelerin girişgenliğine dayandırıldığı ve hazırlanması ve uygulanması kitleler tarafından denetlendiği derecede bu «hesaba katma» daha etkili olacaktır. Plan bu yolla, kitlelerin arzularının ve emellerinin ve onların doğru düşüncelerinin bir «özümlemesi» olacaktır.

Eğer bir plan bu «özümleme» değilse, bir burjuva «planıdır» ve bir sosyalist plan değildir; piyasanın «karşıtı» değil, onun tamamlayıcısı veya geçici «ikamesidir.»

Bu nokta çok uzun bir süre için pratikte ihmal edilmiştir (benim tarafımdan da (3). Şimdi, bunu ihmal ederken, **sosyalist üretim ilişkilerinin ancak üreticilerin koşulları ve emeklerinin ürünlerini denetlediği** dereceye kadar VAROLACAĞI OLGUSU gözden kaçırılmaktadır.

Geri dönülmesi gerekli bir zorluk, ileri derecede sos-

(3) Marksizmin özünde olan bu doğruyu (truth) («sosyalizmin kurulmasında» **planın** ve anlı-şanlı **devlet mülkiyeti** denilen şeylerin karar verdirici etkisi üzerine tezlerin tekrarlanmasıyla bu doğru gizlenmişti) gündeme almak için **birbirine zıt iki tarihi deney gerekti.** Bu iki deney SSCB'nin kapitalist yola girişi ve Çin'deki proleter kültür ihtilâlidir.

Bu sorular üzerine yazıların söz konusu olduğu sürece, **La transition vers l'économie socialiste'**de yayınlanan farklı yazıların tarihlerini ve 1967'deki değişikliği haklı olarak not etmişsiniz. Tabiiki, bu değişiklikler bir raslantı değildirler: 1967'de, proleter kültür ihtilâline tanık olundu; ve aynı yıl kişisel olarak benim için de Çin'e bir gezi yaptığım ve orada kültür ihtilâlinin karmaşıklığını, amacını ve tam anlamını azar azar kavrayabildiğim bir yıldı.

yalleşmiş üretimde; üreticilerin varoluş koşulları üzerindeki denetimlerinin **tamamıyla yeni toplumsal ilişkilerin gelişmesini** gerektireceği olgusundan çıkmaktadır ve bu yeni ilişkiler gelişmediği derecede sömürüyü ve sınıf egemenliğine izin veren eski ilişkiler kendilerini çoğaltmaktadır. Proletarya diktatörlüğünün kurulması işçi sınıfına belli proleter ilişkilerin konulmasına öncüleri yoluyla izin verir; bu, içinde burjuvazinin denetimini yürüttüğü yasal çerçeveyi kırdığı için başlıca üretim araçlarının millîleştirilmesinin (4) etkilerinden biridir.

Fakat eski burjuva ilişkilerinin ve farklı politik ve ideolojik araçların çoğalması, proletarya diktatörlüğü altında ve üretim araçlarının millîleştirilmesine rağmen bu ilişkileri çoğaltan ve gerçekte burjuva sosyal kuvvetlerini oluşturan unsurların mevcut olduklarını gösterir.

Sınıf mücadelesi sürdükçe proletarya diktatörlüğünü gerekli kılan işte budur. Bu mücadelenin mümkün olan sonuçlarından biri burjuva sosyal kuvvetlerinin şu anda tesbit edilemez şekiller altında iktidara geri dönmeleridir. Bu kuvvetlerin temsilcileri devletin ve yönetici partinin önderliğini aldıklarında bu dediğimiz olur. Ondan sonra devletin, millîleştirilmiş mülkiyetin ve planlarının sınıfsal karakteri artık proleter değil, burjuvazidir. Bu durumda üreticilerin varoluş koşulları üzerindeki egemenliği hep birden durur ve yerine sömürücü bir sınıfın egemenliği konur. (İktidarın proletarya tarafından alınmasından sonra, üreticilerin egemenliği, ancak ekonomik, ideolojik ve politik ilişkilerin mükemmel dönüşümlerinin bir sonucu olarak gerçekleşebilecek yeni biçimlerin gelişmesini askıda/kararlaştırılmamış bırakarak, başlangıçta devlet aracılığıyla sağlanmalıdır.) Eski ekonomik, politik ve ideolojik ilişkile-

(4) Millîleştirme devlet mülkiyeti anlamındadır, sosyal mülkiyet olması gerekmez.

rin temeli üstünde, sömüren sınıf ancak bir **burjuvazi,** olabilir ki; kendisi şimdi bir **devlet burjuvazisi** olarak görünmektedir. Devlet burjuvazisinin egemenliği, bundan başka, tahlil bekleyen **özel/spesifik çelişkilerin,** gelişimini peşinde getirir.

Böylece, üreticilerin varoluş koşulları üzerindeki - müteakiben üretim araçları ve çalışmalarının ürünleri - egemenliklerinin sosyalist üretim ilişkilerinin özünü oluşturduğu kabul edilirse, sosyalizm yolunda ilerlemenin bu egemenliğin biçimlerinin dönüşmesini gerektirdiği sonucuna varılmalıdır ki; böylece bu ilerleme daha ve daha mükemmel olur. Bana öyle geliyorki; proletarya diktatörlüğü altında proletaryanın sınıf mücadelesinin anlamı budur. Bu mücadelenin esaslı anlarından biri çeşitli ekonomik, ideolojik ve politik araçların tamamen değiştirilmesidir, çünkü kapitalist sosyal ilişkilerin - bu araçları çoğaltmak eğiliminde oldukları - yok edilmesi ve sosyalist sosyal ilişkilerin yer değiştirmesi bu yolla yer alabilir.

Bu söylediğim, - sosyalizm açısından - karar verdirici olanın ekonominin **«düzenlenme»** biçimi değil, fakat daha ziyade **«iktidardaki sınıfın»** yapısı olduğu anlamına gelir. Temel soru, ekonomiyi öteki deyimlerle, «piyasanın» veya «planın» (bu nedenle «devletin» de) denetlemesi değil, fakat **iktidarı elinde tutan sınıfın yapısıdır.** Eğer ekonomiye yön verişinde devletin etkisine öncelik verilmişse, sınıf iktidarının doğası ikinci plana itilmiş olur ki; bu esas**ın/özün,** kenarda kaldığını söylemek olur. (5)

(5) Bu konuda, SSCB'de proletarya diktatörlüğünden ayrılmayı gizlemeye çabalayan Brejnev'in manevrası not edilebilir. Bu manevra, yirmi ikinci Kongrede resmen beyan edildiği gibi, proletarya diktatörlüğünün «ekonominin inşaasını devletin yönlendirmesi» anlamına geldiği söylenerek yapılmıştır ki; bu sınıf iktidarının yapısı sorusundan tam olarak kaçmaktır.

«Plan ve piyasa» veya «piyasa ve devlet» ikilisinin tasvir ettiği çelişkinin ideolojik karakteri olduğu, gerçekte tamamlayıcı bir doğanın ilişkilerini çizerken böyle bir çiftin deyimlerinin yalnızca gerçek çelişkilere ipucu verdiği gerçeğinde tam olarak gözükmektedir. Ekonomik düzeyde, piyasanın (gerçekte meta ilişkilerinin) varlığı burjuva egemenliğine olanak sağlayan bir koşuldur. Politik düzeyde, devletin politik iktidarın bir biçimi olarak varlığı da aynı zamanda burjuva egemenliğine olanak sağlayan bir koşuldur. Bu açıdan, «piyasa» ve «devlet» temelde birbiriyle çelişir değil, fakat daha ziyade tamamlar bir durumdadır; her anın ekonomik, sosyal ve politik çelişkilerinin doğasına göre baş rol birbirine, bir diğerine düşmektedir.

Lenin, politik egemenlik ilişkilerinin devletçi (statist) biçimlerinin her zaman burjuva ilişkileri anlamına geleceği, bu nedenle Sovyet iktidarı biçiminin veya Paris komünü deneyinin önemi üzerinde durmuştur. Çünkü politik iktidarın bu biçimleri içinde burjuva ilişkilerinin ikinci plana itildiği «yeni tip devletleri», artık tamamıyla «devlet» olmadıkları sonucuyla beraber, doğurtmuştur. Burjuva devleti (yani, par excellence devlet) gerçekte bir azınlığın çoğunluk üzerinde örgütlü şiddet uygulamasıdır. Proletarya devletinin varlığı ise bir çoğunluğun azınlık üzerinde şiddet uygulamasıdır. Proletarya devletinin varlığı ise bir çoğunluğun azınlık üzerinde şiddet uygulamasına işaret eder. Bu, kitlelerle ilişkileri kadar, devlet aracının yapısının ve rolünün köktenci biçim değiştirmesini de kapsar. Burjuvazinin iktidarı geri almasına izin verecek ilişkileri hâlâ saklamasına rağmen, sosyalist devletin artık tamamıyla bir devlet olmadığı anlamına gelen kesinlikle bu köktenci değiştirmedir (6).

(6) Aynı şekilde, devlet aracının başlıca kurucu kısmı olan ordu, pro-

Burjuva devletinin esas yönü devlet aracının kitlelerden **ayrılığıdır;** devlet aracı kitlelerin «üzerindedir», onları denetler ve baskı altında tutar, halbuki işçi sınıfı devleti artık tamamıyla bir devlet değildir, çünkü çalışan/işçi kitlelerin kendileri tarafından iktidarın yürütülmesinin bir aracıdır. (Paris Komünü, Sovyetlerin iktidarı, Devrim komiteleri, v.b. burada önemi vardır).

İşçilerin iktidarı, başta sınıfsal kuvvetlerin ilişkileri olmak üzere, somut tarihî koşullara göre farklı biçimler alabilir. Bu iktidar kendisini, dikkate değer bir surette, proletaryanın bir «öncü müfrezesi», yani Marksist - Leninist komünist parti aracılığıyla kullanır. Böyle bir parti, proletarya iktidarını gerçek bir öncü olduğu derecede kullanır. Bu öncüler, işçi sınıfının yerini almayı arzu etmeksizin, onunla ittifakla, sınıfının ve eylemlerinin toplamını temsil ederler. Bunlar, sınıfın yerini alırsa veya safça ve basitçe kendi kavramlarını yerleştirmek için ona yön vermeyi durdururlarsa öncülükleri bitmiş olur.

İşçi sınıfı iktidarının alabileceği somut biçimlerin farklılığı, **iktidar araçları ve kitleler arasındaki ilişkilerin,** egemenlik ve baskı ilişkileri olduğu değil, fakat kitlelere görüşlerini açıklama ve önderliğe kitlelerden çıkan doğru düşünceleri toplama izni veren bir öncülük ilişkisi olduğu sürece onun sınıf karakterini etkilemez. Diğer tarafta, iktidar araçları kitlelerden **ayrıldığında,** onlara egemen olduğunda ve onları baskı altında tuttuğunda, bu araçlar bir işçi - sınıfı devletinin olmaktan çıkarlar, safça ve basitçe

---

letarya ordusu olduğunda artık tamamıyla bir ordu değildir: onu karakterize eden iç ilişkileri artık bir burjuva ordusununkiler değildir ve çalışan kitlelerle ilişkileri tamamen farklıdır; somut olarak halkın hizmetindedir, onların çalışmalarına katılır, artık parazit gibi yaşamaz, v.b. Sovyet ordusunda proleter ilişkilerin hiçbir zaman Çin'deki Halk Kurtuluş Ordusu derecesinde gelişmemiş olduğu gerçeği açık olarak önem ve ağırlıktan yoksun değildir.

bir burjuva devletininkiler olurlar. Bu ikisinin ortasında bir deyim veya «bir üçüncü yol» olamaz, özellikle «bürokrasinin devlet iktidarı» olamaz, çünkü bürokrasi her zaman, idarî ayrıcalıklarını kullandığında dahi egemen sınıfın hizmetindedir.

Önceki değinmeler sizin haklı olarak yazınızda çıkarmış olduğunuz diğer sorunların, özellikle de SSCB'de bugün iktidarda olan sınıfı «burjuvazi» olarak tasvirinin nedeninin araştırılmasına yol açtı. Soru sorulmalıydı. Önceki mektubumda buna değinmedim ve bunda da kısmen cevapladım. Gerçekte, bu soru uzunca bir tahlili bekler. Çözümleme iki düzeyde yapılmalıdır: Kendileriyle işlem yapılacak kavramların kurulması, üretilmesi ve geliştirilmesine izin verecek teorik bir düzey ve böyle teorik kavramların, gerçek tarihî ilişkilerin anlaşılmasına nasıl ve neden hizmet edebileceğine (veya edemeyeceğine) ışık getirecek somut bir çözümleme düzeyi ve gerektiğinde, saptanmış politik eylemlere yön verilmesinde bu (gerçek tarihî) ilişkilerde nasıl hareket edileceğinin gösterilmesi - bu, son tahlilde, tarihî materyalizmin alanında teorik tahlilin amacıdır. (7)

(7) Size yazdığım gibi, gelecek kitabımda özellikle «devlet burjuvazisi» kavramıyla ilgilenirken, burjuva egemenliğinin bu biçimine bağlı özel/spesifik çelişkileri çözümleme amacıyla bu görevin üstesinden gelmeye çalışacağım.

BİR CEVAP

Paul M. Sweezy

Bu yazışmalarımıza önceki katkılarımda «plan ve piyasa» ikilisini kullanmamın akıl karıştırıcı olduğuna ve bundan vazgeçilmesi gerektiğine Bettelheim beni inandırmaktadır. Kafamda, tarihî bir plan örneği değil, fakat sosyalizme şimdiki durumda ulaşmış bir toplumu karakterize edecek bir çeşit plan vardı. Fakat bunun gerçekte soruşturulması gerekir ve bu sırada dünyanın çeşitli yerlerinde, Bettelheim'in haklı olarak söylediği gibi, piyasanın yerini alabileceği gibi onu tamamlayabilecek planların her çeşitinden vardır.

Üzerinde dikkatleri toplamak istediğim sorun, sanırım, soyut teorik deyimlerle değil fakat ancak oldukça özgül tarihî bir alanda anlaşılabilir. Şimdiye kadar yer almış olan bütün anti - kapitalist devrimler - yani eskiden egemen olan burjuvaziden politik gücü gerçekten alan devrimler - ekonominin nasıl işletileceği âcil sorunuyla yüzleşmişlerdir. Muhtemelen yeterince gözle görülür nedenlerden ötürü, bu görev piyasanın otomatik kuvvetlerine (Adam Smith'in görünmeyen eli, Marks'ın değer kanunu)

emanet edilemezdi fakat devlet gücü tarafından üstlenilmeliydi. Yaşayan bir piyasa **düzeni** mülkiyet sahibi olabilmek için bir usul, gelir dağılımı, üretici kaynakların elverişliği ve tahsisatı, ve daha nicelerini kapsayan ekonomik ve sosyal ilişkilerin tam takımının önceden bulunmasını gerektirir. **(Ancak bu temel üzerine)** Oldukça kalıcı bir fiat düzeni kurulabilir ve varolan servet ve güç bölüşümünü aynı zamanda yeniden meydana getirirken ve kuvvetlendirirken, piyasa kuvvetleri de değişen koşullara parça parça ve adım adım ayak uydurma işini yapabilir. Gerçek bir devrim çoğunlukla, sosyo - ekonomik yapının tamamı ayrılıp dağılmak durumunda olduğu bir zamanda gelir, ve devrimin kendini kuvvetlendirmek ve düşmanlarını zayıflatmak için aldığı tedbirler eski düzenin dağılmasını tamamlamak isteğindedir.

Yeni hükümet teknik ve yönetici uzmanların her çeşidini hizmetine hazır bir şekilde istediyse ve sahip olsaydı bile, tabiî ki böyle değildir, bu koşullar altında piyasa düzenine dayanmak imkânsız olacaktı. Eski düzenin yıkılması, yeni sınıflar ve tabakaların iktidara yükselmesi için yeni sosyal önceliklerin tanınması ve ekonominin şiddetle elden geçirilmesi zorunludur. Bu, piyasaların kaldırılması veya gözden kaybolması değil, para ilişkilerinin öncekinden daha az olması demektir. Ücretler para olarak ödenmeli ve mallar tüketicilere varolan kanallardan ve alıştıkları şekillerde dağıtılmalıdır. Ve basit - meta üreten kesimlerde - sektörlerde - bunlar Rusya gibi bir köylü ülkesinde en büyük kesimlerdir - ara verme ve durmalarına rağmen, piyasalar geleneksel bir şekilde işlemeye zorunludur. Fakat bu kesimler, ne kadar büyük olursa olsunlar, aslında, edilgen (passive) ve değişmeye karşı dirençlidirler (gericidirler). İşletilmelerinin sorumluluğundan hiçbir şekilde kaçamayacak olan dinamik kesimler ise - imalât, ulaştır-

ma, haberleşme, dış ticaret, bankacılık, kamu hizmetleri, v.b. - zorunlu olarak onun denetimi altındadır. Bu çekirdek planların aslında ekonomik düzenin bir bütün olarak işleyişini denetlemeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan tamamıyla gelişmiş ayrıntılı planlar haline geldiğini 1920'lerdeki Sovyetler Birliği deneyi başta olmak üzere birbiri arkasından bütün deneyler göstermiştir. Fiyatlar, para ve hatta özel piyasalar durmakta, fakat iktidardaki yeni adamların baş amaçlarına varmak için geliştirdikleri planlar meta-para ilişkilerini giderek benimsemekte ve kapsamlarına almaktadırlar.

Bana göre araştırılması gereken önemli soru şudur: Önemli bir kısmını bu planların hazırlanmasının teşkil ettiği bu sürecin, sınıflı toplumun yeniden kurulmasına doğru geriye mi yoksa sosyalizm yönüne mi gittiğini belirleyen nedir? (Bunun bir çok zor sorunlar yaratacağını bilmeme rağmen, ki sanırım gerçekte o da biliyor, burada, Bettelheim'ın sosyalizmi gerçek üreticilerin koşullar ve üretim eylemlerinin sonuçları üzerinde egemen olmaları olarak tanımlamasını, en azından yararlı olacak ilk tanım olarak kabul etmeye hazırım).

Eğer doğru anladıysam, yukarıdaki soruya Bettelheim'ın cevabı proletaryanın iktidarda olup olmamasına dayanıyor. Eğer iktidardaysa gidiş sosyalizm yönündedir. Eğer değilse - devrimin ertesinde alternatiflerin neler olabileceği konusunda Bettelheim çok açık gözükmüyor -, eski sömürücü ilişkiler yaşayacak ve yeni devlet burjuvazisine iktidar yolu açılacaktır. Bütün bunları söylerken, ekonomik bütünün piyasa öğelerinin gelişmesine özgül veya önemli bir yer vermiyor gibi gözüküyor.

Bu şema bana yanlış gözükmüyorsa da bir yardımının dokunacağını da sanmıyorum. Buraya kadar söyleyebileceğim, Bettelheim'ın proletaryanın iktidarda olup olmadı-

ğını yargılayabilmek için, hükümet ve parti tarafından izlenen politikaların dışında hiç bir ölçüt / kriter sunmadığıdır. İktidardaki sınıfın kimliğini saptamak için bağımsız bir yöntemin olmasını gerekli kılan açıklayıcı bir değere sahip olmak kuram için esas değil midir? Veya, yeni devlet burjuvazisinin büyümesinde aşamalar ve biçimlenmeler nelerdir? Belki hepsinin içinde en önemlisi, hangi koşullar altında proletaryanın zaferi ve hangi koşullar altında yeni devlet burjuvazisinin zaferi beklenebilir? Ben haksız çıkabilirim, fakat tartışmanın en azından bu aşamasında Bettelheim'ın yaklaşımı, bu ve diğer önemli soruları aydınlatacak yanıtlar bulma umudunu taşımaz gibi gözüküyor bana.

Yirminci yüzyılın anti - kapitalist devrimlerinin çoğunun yer aldığı az gelişmiş ülkelerde proleter sözünden ne anlaşıldığı üzerinde daha özgül olmaya çabalandığında, bunun nedeni açıklığa kavuşur. Klasik Marksçı kuramda (Marks' Engels ve Rus ihtilâlinden önceki sürede onları izleyenlerin çoğu) proletarya kavramı doğal olarak, çok açık ve özgüldü; proleter denince büyük ölçekli kapitalist sanayide istihdam edilmiş ücretli işçiler anlaşılırdı ve bu işçiler, ileri kapitalist ülkelerde, işçi sınıfının çoğunluğunu ve toplam nüfusun çok önemli bir oranını oluştururlardı. Kapitalist birikim sürecinin kendisinin bir sonucu olarak belirli proleter (ve anti - burjuva) değer ve tavırları dayanışma, birbirleriyle işbirliği, eşitlik, v.b. taraftarlığı, bu işçilerin kazanmış oldukları varsayılırdı. Tarih içerisinde proleter, çıkarı düzenin yıkılmasında olan ve bu amaca ulaşmak için yeteneği ve arzusu olan ve sosyalist toplumun kurulması yolunda başta yer alan, kapitalizm tarafından oluşturulmuş «yeni bir insan» olarak görülmüştür (1). Devrimci parti sı-

(1) Klâsik Marksizmin bu süreç ile ilgili en önemli dökümanı Marks'ın Critique of the Gotha Program (Gotha Programının Eleştirisi)'dir.

nıfının salt en ileri, yani, bir sözle en proleter öğelerinden oluşturulmuştur; payına düşen tavır bakımından ve değerlerinden ötürü yapısal işlevi devrimci sürece rehberlik ve önderlik etmek olan bir öncüdür. Politik olarak, iktidara gelen proletaryanın görevleri bir taraftan karşı devrimcilerin (eski hakim sınıfın üyelerinin ve diğer sınıflarda aldattıklarının) bastırılması ve ahalinin diğer ezilen kesimlerinin (köylüler, küçük burjuvazi, lumpen proletaryanın) proletarya düzeyine (eğitim ve diğer yollarla) getirilmesini kapsamaktaydı. Ekonomik olarak görevleri, prodüktiviteyi arttırmak, ve irrasyonelliği kaldırmak ve meta - üreten ekonomik düzenden planlı ekonomik düzene mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde geçmekti. Bu politik ve ekonomik görevler yerine getirilirken, bunların karşılığı olarak toplumun kapitalizmden komünizme doğru, arada sosyalizm olmak üzere, bir hareketi olacaktı. Bu sonuncusu, yani komünizm, ihtiyaca göre bölüşüm, kol ve fikir emeği ile kent ve kır arasındaki bireysel farkların kaldırılması, meta ilişkilerinin tamamen yok olması ve devletin ilga olması ile karakterize edilir.

Bu şemanın öngördüğü gibi bir proletaryanın hiçbir zaman olmadığı ve / veya anti - kapitalist devrimlerin gerçekte yer almış olduğu ülkelerde böyle bir proletaryanın oluşması ihtimalinin hiçbir zaman olmadığı ileri sürülebilir. Bu görüşlerin hiç birini kabul etmiyorum. Birinci Dünya Savaşından çeyrek yüzyıl önce gelişen Rus proletaryasının klasik marksist kavrayışa çok iyi uyduğuna inanıyorum. Proletaryanın nüfusun bütününe göre az olduğu doğrudur; fakat çokça büyük şehirlerde kümelenmişti ve 1917'nin kanıtladığı gibi, varolan karmaşık koşullar altında iktidarı ele geçirmeye yetenekliydi. Arayış içinde olduğu süre yarı yarıya kavgasız olsaydı bile, öncü partisi (veya muhtemelen partileri) aracılığıyla yöneten ve sosyalizme geçiş döne-

mini aşağı yukarı kafamda tasarlanan bir biçimde başlatan ve Rus proletaryasının kendi sınıf egemenliğini kurabileceğine şüphe etmek için hiçbir neden görmüyorum. Azınlık statüsü gözönüne alındığında, Rus proletaryasının görevi hiç de kolay olmayacaktı ve bu durumda başarısız olabileceği kabul edilmelidir. Fakat en azından eline bir şans geçmiş olacaktı.

Bu şansı yok eden şey Ekim ihtilâlini izleyen dış saldırı ve iç savaş yıllarıydı. Bu korkunç ve kanlı mücadelelerin sonunda, 1921'de Rus proletaryası epeyce yıkılmış ve dağılmıştı. Isaac Deutscher, şöyle yazıyor: «Güçlü ve şiddetli tartışmalar yapmaya ve politik eylemlerle kaynamaya alışkın, kendine güvenen, sınıf bilinçli, yılların işçi hareketi, bir çok kurumları ve örgüleri, sendikaları, kooperatifleri, eğitim klüpleriyle birlikte şimdi içi boş bir deniz kabuğudur.» (2). Bir zamanlar proletaryanın gerçek öncüsü olan Bolşevik partisi, şimdi kendisini dayandığı gerçek sınıf temelinden uzaklaşarak köylü ve küçük burjuva çoğunluğunun ele geçirdiği bir ülkeyi yönetme ve önderlik etme sorumluluğuyla karşı karşıya buldu. Varolan koşullar altında sosyalizme geçiş dönemi için gerekli koşulların varolmadığının görülmesi şaşırtıcı değildir. Parti, emperyalist güçlerin kaçınılmaz saldırılarına karşı hazırlanmanın ve sanayileşmenin yiğit hamlelerini de beraberinde getiren bir diktatörlüğü kurarken, yeni sovyet işçi sınıfını temsil etmek yerine onu ezen ve kendilerini yeni bir egemen sınıf olarak adım adım iktidara getiren ekonomik ve politik bürokrasilerin çoğalması bunun bedeli oluyordu.

Ayrıntılarına girilmesi gerekmeyen tarihi nedenler yü-

(2) The Prophet Unarmed, Trotsky: 1921-1929 (Silahsız Peygamber, Troçki 1921-1929) New York: Oxford University Press, 1959, s. 6) 1917 ile 1921 arasında Rus Proletaryasındaki bu değişmenin yapısını ve önemini görmesi Deutscher'in en iyi taraflarından biridir.

zünden, 1917 Rus ihtilâlinden beri hiçbir devrim klasik Marksçı şemaya uyan bir çizgiye yaklaşmamıştır. Başlamak için az ve zayıf olan proletarya, çoğu kez baskılar ve savaşlarla parçalanmaktaydı; ve hepsi aynı nedenler yüzünden olmasa da yeni yönetici partiler, Sovyet biçimleri ve yöntemleri tarafından çok etkilenmişti. Proletarya iktidardaydı veya iktidarda olabilirdi demek bana göre, bu durumda pek anlamlı olmuyor. Muhtemelen kaçınılmaz bir şekilde pratikte ortaya çıkan şey, kendisinin proleter ve sosyalist olduğunu ileri süren, fakat gerçekte ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş, ekonomiyi işletmek ve iktidarda kalabilmek için ölüm kalım mücadelesi veren bir diktatörlüktü.

Buradaki can alıcı soru, benim gördüğüm kadarıyla, bu çeşit bir diktatörlüğün ileriye, sosyalizme doğru veya geriye, sınıf yönetiminin restorasyonuna gideceğini neyin belirleyeceğidir. Açıkça görülen bir faktör, önderliğin kuvveti, tecrübesi, sosyalizme sadakatidir. Fakat bu yeterli değildir. Önderlik boşlukta hareket etmediği gibi, sosyalizme götürülmek istendiğinde bütün ülkelerin halkları da aynı uysallıkta değildirler. Her halkın, tarihî olarak biçimlenmiş ve sosyalist amaçlara aşağı yukarı uygun düşebilen bir karakteri vardır denebilir (bu açıdan, örneğin, Birleşik Devletler halkı, katışıksız burjuva kökeni, ırkçı ideolojisi ve pratiği, ve her yerde yayılmış emperyalizmiyle birlikte, gerçekten korkunç cinsten engeller yüklenmiş durumdadır.) Fakat bana daha da önemli gözüken şey, klasik Marksçı teoride proletaryaya verilen rolü oynama yetkisine sahip büyükçe bir unsurun proletaryaya özgü bir deneyin ürünü olmasa bile esasta, proleter tavır ve değerlere sahip bir unsurun halkın içinde olup olmadığıdır. Son birkaç yılın tarihi, böyle bir «yer alıcı proletaryayı» ortaya çıkartacak benzer yolun, halk kitlelerini kapsayacak geciktirilmiş devrimci kavganın içerisinden geçeceğini söy-

lemektedir. Burada çeşitli sınıf ve tabakalardan erkek ve kadınlar hep birlikte kendi olağan yaşantı tarzlarıyla kesinkes çatışan koşullar altına getirilirler. Disiplin, örgütlenme, dayanışma, işbirliği ve mücadelenin değerini, yani varolabilmenin zoruniuğunu öğrenirler. Siyasal, kültürel ve hatta teknolojik bakımlardan yeni ve daha yüksek bir düzeye çıkartılırlar. Bir sözle yalnız eski düzenin yıkılması için değil, aynı zamanda yeni düzenin kurulması için de büyük bir önemi olan devrimci bir kuvvet biçimini alırlar.

Güçlü bir «yeralıcı proletaryanın» desteğiyle az gelişmiş bir ülkede iktidara gelen devrimci bir diktatörlük, 1920'lerde Bolşeviklerin karşılaştığı sorunlardan kurtulamaz, bu sorunları çözmeye çabalarken benzer ve kaçınılmaz bir biçimde, onlardan önce Sovyetler'deki benzerlerinin yönünde gelişmeye niyeti olan büyük ekonomik ve politik bürokrasileri çoğaltır. Fakat şimdi bürokratik yozlaşmaya karşı gerçek kitle mücadelesini yürütecek temeli oluşturabilecek potansiyele sahip bir denge unsuru vardır. Önderler meselelerin farkında ve Sovyet deneyinin tekrarından kaçınmaya kararlılarsa, denenmiş ve gerçek izleyicilerini harekete geçirerek, henüz ayrıcalıkların yozlaştırmadığı gençliğe ulaşarak bürokratik yapıya parçalayıcı darbeler indirebilirler. Sosyalist yolda ilerlerken çıkacak engeller bu yolla kaldırılırken klasik Marksçı anlamında proleter politikalar benimsenebilir ve uygulanabilir. Bu, kanımca son zamanlarda ve özellikle Büyük Proleter Kültür İhtilâli döneminde Çin'de olagelen şeydir.

Geçiş dönemi toplumunda piyasa sorunu, benim görüşüme göre, bürokratik yozlaşma ve sosyalist ilerleme arasındaki mücadele bağlamında (context) tahlil edilmelidir. Bettelheim'a bir önceki cevabımda (*) (s. 25—33)

(*) (Sweezy'nin Bettelheim'a cevabı. Bak. bu kitapta 37. sayfa. ç.n.)

açıkladığım gibi, piyasa ilişkilerinin erken kaldırılmasının yapılabilir ve istenir olduğu görüşünü hiçbir zaman tutmadım ve şimdi bu konuda anlaştığımızı yukarıdaki mektubundan anlıyorum. Üstünde durmak istediğim şey şudur: Bürokrasiyle idare edilen ekonomi, zorluklarla karşılaştığında (ki kesinlikle karşılaşacaktır), çözümlerinin aranabileceği birbirine karşıt iki politik yol vardır. Birisi, bürokrasinin zayıflatılması, kitlelerin siyasallaştırılması ve işçilere insiyatif ve sorumluluğun verilmesidir. Bu sosyalist üretim ilişkilerine giden yoldur. Diğer yol, geçici bir geri çekilme (Lenin zamanında Yeni Ekonomi Politika uygulamasında olduğu gibi) olarak değil, fakat daha etkin (efficient) «sosyalist» ekonomiye doğru bir adım olarak piyasaya daha fazla ağırlık vermektir. Gerçekte bu, ekonomik süreçle yol gösterici etken olarak kârı üste çıkarmak ve işçilere daha fazla tüketebilmeleri için çalışmaları anlamına gelen kendi işlerinden başka şeye kafa yormamayı söylemek olur. Bu, beraberinde yanlış ve yabancılaşmış bilinçlenmeyi getiren, meta fetişizminin yayılacağı koşulları yeniden yaratmaktır. Bunun, geriye, sınıf egemenliğine ve sonunda kapitalizmin restorasyonuna giden bir yol olduğunu kabul ederim.

Bettelheim, şunları söylediğinde kendisiyle tam bir anlaşma içinde olduğumu vurgulayarak sözlerimi bitirmek isterim.

Meta ilişkilerinin varlığının üreticileri ürünleri üzerinde egemen olmalarına engel olduğu ve bu ilişkilerin tam gelişmesinin şimdiki üreticilerin burjuvazi tarafından denetlenmesine ve bu nedenle üreticilerin varolma koşulları üzerinde egemenliklerinin kaldırılmasına götürdüğü temel olarak doğrudur. Bu nedenle, **tarihsel görevleri** arasında proletaryaya sosyalizmin kurulması yolunda meta ilişkilerinin

yok edilmesini tamamlaması gerektiğini gösterdiği temel olarak doğrudur. (*) (s. 41).

Yalnızca, bir görevin «tarihî» olmasının onun bir an bile ihmal edilebileceği anlamına gelmeyeceğini eklemek isterim.

(*) (Sweezy'nin Bettelheim'a cevabı. Bak. bu kitapta 37. sayfa. ç.n.)

PROLETARYA DİKTATORYASI, SOSYAL SINIFLAR ve PROLETARYA İDEOLOJİSİ

Charles Bettelheim

Paul Sweezy'nin bir önceki bölümdeki sözleri, daha önceki yazışmalarımızda çıkan esas sorunlara verilecek temel karşılıklar üzerinde bir anlaşmaya varabildiğimizi göstermektedir. Böylece, tartışmaya katılanların Marksist tarih, ekonomi ve siyaset görüşünü paylaştıkları ve tartışmanın yeterince geniş tutulduğu sürece, karmaşık sorunlarda dahi, başlangıçtaki ayrılıkların üstesinden gelmenin mümkün olduğu gerçeği sağlamlanmış oluyor.

Şurası kesin ki, Paul Sweezy ile benim aramda Ekim 1968'de başlayan tartışma, ortaya «yeni sorunlar» çıkardı ama bunlar gerçekte, başlangıçtaki görüş ayrılığında belirginleşmişti. Bir takım sorunlarla ilgili olarak.

Paylaştığımız bir varsayımdan —sosyalizm yönünde gidişin proletaryanın iktidarını öngörmesi — hareketle Paul Sweezy soruyor :

a) Benim görüşümce, **devlet iktidarının sınıfsal niteliği,** yalnızca hükümetçe izlenen siyasete mi dayanmaktadır?

b) Proleter devlet iktidarı teorisinin açıklayıcı bir değeri olması için, iktidardaki sınıfın özdeşliğini kurmak için

«bağımsız bir yöntem» olması gerekmez mi?.

Bu sorulara iki soru daha ekliyor:

c) Yeni bir devlet burjuvazisinin gelişmesindeki biçimlenmeler ve aşamalar nelerdir?

d) Hangi koşullarda proletaryanın zaferi, hangilerinde devlet burjuvazisinin zaferi beklenebilir?

Paul Sweezy'e göre, bu sorunlardan çıkan güçlükler «yirminci yüzyılın anti-kapitalist devrimlerinden çoğunun yapıldığı az gelişmiş ülkelerdeki proletarya»dan ne anlaşıldığını belirlemekteki güçlüklerle ilintilidir (s. 49). Gerçekte, Sweezy, Marx ve Engels'in «klasik» teorisinin, bilimsel sosyalizmin kurucularının endüstrileşmiş ülkelerdeki proletaryanın devrimci süreçte oynayacağını varsaydıkları tarihsel rol açısından tertip edildiğini savunmaktadır. «Ancak» diye eklemektedir, Sovyetler Birliği dışında, sosyalist devrimlerin yapıldığı ülkelerde böyle bir proletarya yoktu. Üstelik Rusya'da bile, proletarya, ekonomik ve siyasal önderliği sağlama görevini yürütmeyi başaramamış, iç savaş ve yabancı istilâlar sırasında geniş çapta tahrip edilmiş ve dağıtılmıştı.

Burada, sosyalist ihtilâlin yapılmış olduğu çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfının gerçek ağırlığını; ya da S.S.C.B.'deki iç savaş sırasında proleter devlet iktidarının etkilerini tartışmak amacında değilim. Öte yandan, yukarda sorulan öbür sorulara verilebilecek karşılığın öğelerini temin etmeyi çok önemli saymaktayım.

Şurası kesin ki, bu soruların önemi ve geniş kapsamları, onları hakettikleri derecede ayrıntılı bir biçimde, hiç değilse, bir makalede cevaplandırmayı imkânsız kılıyor; bu bütün bir cildi gerektirmektedir. Gene de, bazı kısa cevaplar getirmek mümkün ve yararlıdır. Paul Sweezy tarafından, sözlerinin ikinci bölümünde ileri sürülen öneriler bu tür cevapların öğelerini vermektedir.

Devrimci Devlet İktidarının Sınıfsal Yapısı Üzerine

Benim görüşümce, kitlelerin yürüttüğü bir mücadele sonucu kurulan devrimci devlet iktidarının —eski mülkiyet sahibi sınıfları mülklerinden eden ve bu sınıfların işçi sınıfına bağlılığını ilân eden bir devlet iktidarının— gerçek sınıfsal niteliğinin belirlenmesini mümkün kılan şey, bu iktidarın hizmet ettiği sınıf çıkarlarının niteliği; bu devlet iktidarıyla emekçi kitlelerin arasındaki somut ilişkilerin ve bunun sonucu olarak da, proleter devlet iktidarının varoluş tarzlarının incelenmesini gerektirir.

a) Bu iktidarın hizmet ettiği sınıfsal çıkarların niteliği. Bu tahlil, sınıfsal açıdan: «Devlet iktidarı kime hizmet ediyor» sorusuna bir karşılık sağlamaktadır. Devlet iktidarı gerçek üreticilerin ve herşeyden önce, işçi sınıfının şimdiki ve gelecekteki çıkarlarına hizmet ediyor mu? İşçilere toplumsal ilişkilerde varoluş koşulları üzerinde gittikçe artan bir denetim kazanmalarını sağlayacak devrimci değişikliği gerçekleştirmelerinde **yardım** ediyor mu? Yoksa, üretici olmayan bir azınlığın çıkarlarına mı hizmet ediyor? Bu azınlık, «sosyalizm meselesine bağlılığını» ileri sürse bile, durumun böyle olma ihtimali vardır.

b) Devlet iktidarının organlarıyla emekçi kitleler arasındaki **somut ilişkiler.** Bugün, tarihî deneyin ve bu deneyin teorik tahlilinin ışığında, **proleter devlet iktidarından** söz edilebilmesi için, onun gerçek uygulamalarının belirli özellikleri yansıtmasının ve yöneten partinin **proleter** bir çizgiyi izlemesinin gerekeceği açıktır.

Proleter Devlet İktidarının Özellikleri :

Bu ilişkideki uzun süreli ve ısrarlı karışıklıklar gözönünde bulundurulunca proletarya diktatoryasının esas sonucunun, gerçek üreticilerin, üretim araçları ve varlık koşulları üstünde kollektif toplumsal denetim elde etmelerin--

den önce temin edilmesi gereken siyasal koşulların kurulmasını sağlamak olduğu hatırlanmalıdır. Bu tür bir denetimin üretim araçları üzerinde devlet kontroluyla, ya da «ekonomik planlamayla» sağlanamayacağı da hatırlanmalıdır. Bu tür bir denetim esas olarak (ama yalnızca buna bağlı değil), üreticilerin iktidarda olup olmamasına bağlıdır. Burada Lenin'in 1917'de yazdıklarını hatırlayabiliriz: «Her devrimin anahtar sorunu, kuşkusuz devlet iktidarı sorunudur. Hangi sınıfın iktidarı elde tuttuğu, herşeyi belirler... İktidar sorunu, geçiştirilemez, ya da bir kenara atılamaz, çünkü devrimin gelişmesi ve dış ve iç siyasetteki herşeyi belirleyen anahtar sorundur.» (1).

İşçilerin kendi varoluş koşulları üstündeki denetimi, herşeyden önce, eski devlet aygıtının parçalanmasını ve yerine kökleri daha değişik bir aygıtın getirilmesini gerektirir. Özde eski aygıta **benzeyen** yeni bir devlet aygıtı, kaçınılmaz olarak **aynı toplumsal ilişkileri çıkaracaktır.**

Proleter devlet aygıtıyla burjuva devlet aygıtı arasındaki temel **fark,** proleter devlet aygıtının kütlelerden **ayrılmaması,** kitlelerin emrinde oluşu, yani Lenin'in «tam anlamıyla devlet» (2) diye tanımladığı şeyin yokoloşu ve yerini yönetici sınıf olarak örgütlenen proletaryanın» (3) almasıdır.

Gerçek üreticilerin kendi varoluş koşulları üzerindeki denetimi, bütün kesin siyasal kararları ve bunların uygulama araçlarını tekelinde bulunduran ve emrinde, emekçi kitlelere karşı kullanmaktan çekinmediği baskı güçleri bu-

(1) Lenin, «One of the Fundamental Questions of the Revolution» Devrimin Temel Sorunlarından Biri), Seçme Eserler, cilt 2, (Moskova: Progress Publishers 1967) s. 255.

(2) Lenin'in **Gotha Programının Eleştirisi üzerindeki** notlarıyla kıyaslayın. (Ocak-Şubat 1917)

(3) Lenin, **State and Revolution** (Devlet ve İhtilâl), Seçme Eserler cilt 2 Moskova: Progress Publishers, 1967) s. 285.

lunan **eski devlet aygıtı biçiminin** ortadan kaldırılmasını öngörür.

Zaman ve yere değinilmeden konular «soyut ölçek» dar ının en önemli özelliğinin, devlet aygıtının kitlelerin üstünde yerleştirilmesi ve kitlelere bağlı olarak otoriter davranması olduğu söylenebilir.

Proleter - olmayan devlet iktidarının bu özelliği, kitlelerin devlet aygıtının hizmetine girmesiyle, kitlelere, yönetici parti arasındaki benzer ilişkilere koşut olduğunda daha da belirginleşir. (Bu noktaya yeniden değineceğim).

Devlet aygıtı kitlelerden ayrı varolduğu ve onların üstünde durduğu zaman, yönetici parti bu durumla savaşacağına, bunu desteklerse objektif koşullar, içlerinde sömürü ilişkilerinin yeniden doğacağı baskının siyasal ilişkilerini oluştururlar. Bu tür sömürü ilişkileri, üretici olmayanların üreticilerin artı emeğine el koyduğunda ve bu artı emeğin ürününden elde edilecek yarar üreticilerin kendilerinin biçimselliğine hiç başvurmadan; proleter olmayan ya da proleter olmayı geniş çapta terketmiş olan devlet iktitarafından belirlenmediğinde meydana çıkar; ve bu durum, belirlendirici unsur bir «ekonomik plan» olsa bile geçerlidir. Artı emeğin ürünü, onun kullanılış biçimini belirleyenler tarafından bireysel olarak tüketilmezse dahi, sömürünün var olabileceği bilinmektedir. Ne olursa olsun, kapitalist sömürü esas olarak, tüketime değil birikime önem veren sömürüdür.

Kısacası, (Devlet kontrolunun bir sonucu olarak) üretim araçlarına sahip olan bir devlet, kitlelerden **ayrı** olarak varolursa ve eğer bu aygıt kitlelere bağlı olan ve üretim araçlarının yarattığı yarar üzerinde denetim kazanmaları için mücadelelerinde onlara yardım eden bir parti tarafından denetlenmezse, üreticilerin, üretim araçlarından ayrılmasını doğuran biçimi oluşturan ilişkilerle karşı karşıya-

yız demektir. Bu koşullar altında emekle üretim araçları arasındaki ilişki bir **ücret ilişkisi** olarak ifadelendirilebiliyorsa, bu üretim ilişkileri **kapitalist ilişkilerdir,** ve merkezi devlet aygıtında ve bununla ilgili aygıtlarda önemli mevkilerde bulunurlar, **hep birlikte, kapitalist - devlet - burjuvazisidir.**

Yukarda belirttiğimiz gibi, somut tarihsel koşulları ve özellikle devletle yönetici parti arasındaki ilişkilerin niteliğini, bu partinin özelliklerini, bu partinin faaliyetlerinin eğilimli olduğu yönü gözönüne almadan devletin proleter karakterinin soyut bir ölçeğine varmak dogmatik ve biçimsel olur. **Bölünmezliğin,** yani ,devlet aygıtıyla kitleler arasındaki **birliğin** «tek model»inin olmamasının ve salt **sınıf mücadelesinin** tarihsel koşullarına uygun düşen **somut biçimlerin** bulunmasının nedeni budur.

Bu tür birlik biçimlerinin tarihsel örneklerini Paris Komünü, Rusya'daki 1917 Sovyetleri ve Çin'de halk iktidarının çeşitli biçimleri vermiştir. («Sivil» biçimler olduğu gibi «askerî» biçimler de: Halk Kurtuluş Ordusu, kuşkusuz, halktan ayrı olmayan, tersine halkla **bütünleşmiş** ve onun hizmetinde olan ilk ordudur.)

Tarihsel deney, yüzyıllar süren baskı ve sömürünün ağırlığı sonucu olan ve kendilerini bir gecede devrilemeyecek bir **toplumsal iş bölümünün** temelinde yeniden oluşturan egemen ideolojik ilişkiler yüzünden, üreticilerin kendilerini yönetici sınıf olarak örgütlemelerini mümkün kılmayı amaçlayan siyasal şekillerin, eğer buna karşı sistemli bir mücadele yürütülmezse, kendilerini iktidar organlarının «özerkleşmesi»; yani kitlelerle devlet aygıtı arasında yeni bir ayırım ve bunun sonucu olarak da, baskının siyasal ve sömürünün ekonomik ilişkilerinin yeniden kurulması yönünde dönüştürme eğiliminde olduklarını gösterir. Bu yüzden; bütün geçiş dönemi süresince iki yol arasında bir

mücadele vardır : Sosyalist yol ve kapitalist yol.

Geçiş dönemine ait toplumsal biçimin sosyalist yolu izlediğini söylemek, bu biçimin emekçi kitlelerin kendi varoluş koşulları üzerinde gittikçe artan bir denetim kazanmalarını sağlayan, yani, onların kendilerini **özgürleştirme** yeteneklerini geliştiren devrimci bir dönüşüm sürecini izlediğini söylemektir. Böyle bir biçimin kapitalist yolu izlediğini söylemekse, onun, emekçi kitleleri, denetlemedikleri bir üretim sürecinin gereklerine bağımlı kılan ve bu yüzden de en son olarak yalnızca, devlet aygıtının egemenliğini sağlayacak koşulları kurmak ve sağlamlamak için kullanan bir azınlığın çıkarlarına hizmet eden bir süreç izlediğini söylemektir.

Toplumsal biçimin izlediği yol, daima **sınıf mücadelesiyle** belirlenebilir. Sınıf mücadelesi, sosyalist yolun zaferi için çarpışanları kapitalist yolun zaferi için çarpışanlarla karşı karşıya getirir. Birincisi proletaryayı ve onunla bağlaşık olan bütün halk sınıflarını kapsar; ikincisiyse, eski burjuvaziye ait olsun olmasın, yahut, kendi siyasal çizgilerinin başarısının proletaryanın yenilgisiyle sonuçlanacağının bilincinde olsun olmasın, burjuva toplumsal güçlerinin tamamını kapsamaktadır. Üretim araçlarının devlet denetiminde olduğu yerlerde, burjuva toplumsal güçlerinin kurulabileceği ya da yeniden - kurulabileceği alan, devlet aygıtının kendisi ve yönetici partinin ideolojik **ve** ekonomik aygıtların üst kademeleridir. Proletarya, önderlik rolünü sürdürebilmek için, ideolojik ve siyasal cephelerdeki girişkenliğini sürekli olarak elinde tutmalıdır. Bu onun, sosyalizme dayanan bütün halk sınıflarıyla birleşmesini ve sıkıca bağlaşık olarak kalmasını gerektirir. Bu koşullar, ancak kendi ideolojik ve siyasal aygıtına aMrksist - Leninist bir partiye sahip olursa gerçekleşir. Bu da bir dizi yeni sorunun doğmasına yol açar.

Yönetici Partinin Özellikleri:

Bu soruların özü şudur: Proletaryanın ve onunla ittifak halinde olan halk sınıflarının sosyalist yolda ilerlemelerinde yardımcı olmak için proletaryaya iktidarı ele geçirmesinde rehberlik etmiş olan Marksist - Leninist bir partinin **görünüşte** «aynı» kalması yeterli değildir; realitede sınıfsal niteliği değişmemiş olarak, yani, bir proletarya partisi olarak kalmalıdır. Çünkü, eğer yönetici parti işçi sınıfının partisi değilse, bir proletarya diktatoryasından söz edilemez.

Partinin proleter karakterinin, partinin, «sosyalizmi kurma» isteğinin «Marksizm - Leninizm'e» ya da «devrimci ideale» sadık kalmak kararlılığının, «kendisi tarafından beyan edilmesine» bağlı olmadığı açıktır. Partinin proleter karakteri yönetici partinin siyasal ve ideolojik uygulamalarının gerçekte proleter uygulamalar olup olmadığını gösterecek **somut bir tahlille** belirlenebilir.

Tarihsel deney, yönetici parti tarafından geliştirilmiş olan politik ve ideolojik uygulamaların sınıfsal niteliğinin daha uygun bir karakterizasyonunun yapılmasını mümkün kılmıştır. Bu deney, Marksist teorinin ışığında bir partinin siyasal ve ideolojik uygulamalarının sınıfsal niteliğinin kendini, kitlelerle olan ilişkilerinin yapısında, ilişkilerinde ve devlet aygıtıyla olan ilişkilerinde göstereceğini açıkça ortaya koydu.

Eğer yönetici partiyle kitleler arasındaki somut ilişkiler proleter bir ilişkiye uygun düşmüyorsa ve eğer, partinin içindeki tartışma ve ideolojik mücadele otoriter ilişkilere yol açmaktaysa, partinin yürürlükteki teorik kavramlarının devrimci Marksizm'den giderek uzaklaşması kaçınılmazdır. Doğru siyasal uygulama olmadan sağlam teorik kavram olmaz. Yönetici bir partinin bağlı olduğu Marksist - Leninist ilkelerin yaşayabilmesi ve hayattan soyutlanmış,

donmuş dogmalar olmaması içiin parti ve üyeleri, otoriter uygulamaları reddetmeli, bu tür uygulamalara girişenleri eleştirmeli ve sürekli olarak kendilerini kitlelerin eleştirisine açık tutmalıdır.

Kısacası, yönetici parti, kitlelere **emir vermekten** kaçınarak onların girişkenliğinin bir **aracı** olduğu takdirde bir proletarya partisi olabilir. Bu da yalnızca, **kitlelerin eleştirisine tamamen açık** olmakla, kitlelere «gerekli» görevler **yüklemekten** kaçınmakla, kitlelerin yapmaya hazır oldukları sosyalist ilişkilerin gelişmesine doğru ilerlemekle mümkündür. Bir partinin kitlelere bu konuda yardım edebilmesi için, bu gelişmeyi neyin ileri götürebileceğini bilmesi gereklidir; Marksist - Leninist teorinin hizmet etmesi gereken amaç özellikle budur.

Bu yüzden, proletarya partisinin rolü, kendi temel çıkarlarına uygun düşen görevleri kendilerinin elde etmesinde kitlelere yardımcı olmaktır. Toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi mücadelesinin her safhasında, parti kitleleri proleter toplumsal ilişkilerinin sağlamlanma ve gelişmesinde, zaman ve mekânın getirdiği nesnel ve öznel sınırlar içinde, yapabildikleri en uzak hamleleri yapma görüşüyle yönetmelidir.

Bir proletarya partisi, kitlelerin «yerine hareket edebileceğini» iddia edemez. Çünkü kitleler, **nesnel dünyayı dönüştürürken kendilerini de dönüştürmelidir** ve kendilerini ancak **kendi zafer ve yenilgi deneyleri içinde** dönüştürebilirler. Kitlelerin, kollektif bilinç, koliektif irade ve kollektif kapasiteye, yani, bir sınıf olarak özgürlüğe kavuşmalarının tek yolu budur.

Bu yüzden, kitlelerin nesnel olarak yapmakta yararlı olan şeyleri, öznel olarak yapmaya hazır olmalarına dek, **kendilerinin** yapmasını sağlamak için bir **proletarya siyaseti** — proletaryanın iktidarda kalmasının tek garantisi — izlen-

melidir. Kitlelerin bilinç ve istemine karşı olan herşey geri bir adım temsil eder. Ve bu tür geriye adımlar, proletaryanın iktidarı (güç) yitirmesine yol açabilir.

Bu nedenle, partinin rolü yalnızca sağlam hedefleri belirlemeyi değil, kitlelerin neyi yapmaya hazır olduklarını kavramayı ve zor kullanmaksızın ve kitlelerin kendilerine mal edebilecekleri slogan ve direktifleri öne sürerek; yeterli taktik ve stratejileri hesaplayarak ve kitlelerin kendilerini örgütlemelerinde yardım ederek onları ileriye yöneltmeyi de kapsar.

Partiyle halk kitleleri arasındaki ilişkilerin ve bu tür uygulamaların gerekleri, diktatoryanın Mao Çe - Tung'un da yazdığı gibi, «halk katlarına uygulanmamasını» ve halk kitlelerinin« söz, basın, toplantı, dernek, yürüyüş, gösteri, dinsel inanç vs. özgürlüklerinden yararlanmasını» (4) gerekli kılıyor.

Diktatoryanın halk katlarına uygulanmayacağını söylemek, onun küçük burjuvaziye ve özellikle orta sınıf köylülerin en az zengin tabakalarına da uygulanması gerektiğini söylemektir. Proletarya ve partisi küçük burjuvaziyi kendi gerçek çıkarlarını temsil eden sosyalizm yoluna yöneltmeli, ama zor kullanmamalıdır. Mao Çe - Tung'un sözleriyle, «proleter fikirlerin uyanışında küçük burjuva fikirlerinin kullanılmasını» sağlayacak ideolojik bir mücadele yürütmelidir.

Hem **yönetici** hem de **proleter** partisi olan, yani, kitleleri yöneten fakat emir vermeyen, kitlelerin girişkenliğini, onların **birleşik siyasal mücadeleler** vermesinde yardım etmek üzere **merkezileştiren** bir partinin siyasal ve ideolojik

(4) Mao Tse-tung «On The Correct Handling of Contradictions Among the People» **Four Essays on Philosophy'de** («Halk İçindeki Çelişkilerin Doğru Ele Alınması Üzerine» **Felsefe üzerine: Dört makale'de**) Pekin Foreign Languages Press, 1966, s. 84.

özelliklerinden bazıları şunlardır. Proletarya diktatoryasının uygulanması için böyle bir parti gerekmektedir, çünkü ancak böyle bir parti yardımıyladır ki, proletarya ve halk sınıfları kollektif özgürlüğe doğru ilerleyerek varoluş koşulları üstünde giderek denetim kazanırlar; bu da onların **birliğini zorlamayan** ama özgürce istenen bir birliği gerekli kılar.

Parti ve Devlet Aygıtı :

Burada parti ve devlet aygıtı arasındaki ilişkilerden çıkan sorunların üzerinde durmak gereklidir, zira, bu ilişkilerin karakteri, devlet aygıtının proletarya partisinin hizmetinde olmasını gerektiren proletarya diktatoryasının en esaslı özelliklerinden birini teşkil etmektedir.

Ancak parti ve kitleler arasındaki ilişkilerin doğru bir biçimde bütünleşmesiyledir ki, devlet aygıtının otonom duruma gelme eğilimine karşı mücadele verilebilir, kapitalist yola sapması önlenir ve devletin ortadan çekilmesi kesinleştirilmiş olur.

Bundan dolayı, proleter devlet iktidarının egemen aygıtı, devlet aygıtı değil, **Marksist - Leninist partidir.** Marksist - Leninist parti, proletarya diktatoryasının gerçek aleti ve yönetici sınıf haline gelmiş olan proletaryanın tam örgütlenmiş biçimidir.

Partinin belirlendirici rolü, partinin içerdiği **proletarya iedolojisinin dominant** yerine bağlıdır; ve bu rol sadece bütün öbür sosyal aygıtlara ilişkin olarak değil, partinin, kendilerini dönüştürmelerine, yani, burjuva ideolojisinin kitlelerden kısmen **ayırdığı** bir proleter dünya görüşünü benimsemelerine **yardım ettiği** emekçi kitlelere ilişkin olarak da uygulanmaktadır. Proletarya partisi kendi rolünü, proletarya ideolojisinin mücadelelerinde yaptığı yardım aracılığıyla kitle safları içine götürerek ve bu mücadeleler-

den kendisi de —kitlelerden— bir şeyler öğrenerek yürütür.

Böylelikle proletarya partisi, kitlelerin **birliğinin - ideolojiye** olduğu kadar **eyleme** de bağlı bir birliğin aleti olur.

İşçilerin etkili dominant rolü, proletarya ideolojisinin kendi ideolojileri olması oranında artar. Marksist - Leninist bir yönetici partinin doğru bir rol oynayabilmesi için **sınıflararası mücadeleyi** daima öncelikle ele almış olması ve proletarya ideolojisini bu mücadeledeki **egemen (dominant) faktör** haline getirmiş olması gerekir. Bu tür bir parti olmadığı takdirde nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) ilişkiler devrimcileştirilemez ve burjuva egemenliğinin yeniden kurulması kaçınılmaz olur.

Partinin dominant rolü ve bu rolün ideolojik ve siyasî yapısı, parti içinde **ideolojik sınıf mücadelesinin** kapladığı esas yeri ve belirli bir «liderlik üslubunu»; daha doğrusu, «proleter» diye karakterize edilen bir liderlik üslubunu belirler. Ancak bu tür bir liderlik sayesindedir ki, sosyalizm yolunda, zor kullanarak değil de (ki bu hiç bir zaman ilerleme getirmez) tüm işçilere ideolojik ve siyasal yardım sunulmasıyla ilerleyiş sağlanabilir. Bu durumda, sosyalizm yolunda işçiler olur ve bu yolda **ilerlemenin tek yolu** da budur. Çin Komünist Partisinin «kitle çizgisi» diye adlandırdığı görüntülerden biri de budur.

«Kitle çizgisi» kavramı, pratikte Çin Komünist Partisi'nin pratiğiyle sıkı sıkıya ilgiliyse de, bu kavramın teorik kaynağının Marks ve Lenin'de bulunduğunu da ekleyelim. Yine de, «kitle çizgisi» nin teorik olarak kavranması ve yönetici partinin proletarya diktatoryasmın ve demokrasinin aleti haline gelmesinin kitle çizgisinin uygulanmasıyla olabileceğinin anlaşılması, Çin devrimi deneyi ve Mao Çe-Tung'un kavramları sayesindedir, çünkü proletarya iktidarı sonuçta parti ve kitleler arasındaki ilişkiler düzeyinde belirlenir.

«Bağımsız Bir Yöntem» Sorusu :

Bana öyle geliyor ki, devrimin uyanışıyla birlikte ele geçirilen siyasal iktidarın proleter ya da proleter olmayan yapısını belirlemekte yukarda anlattığım «bağımsız» bir yönteme güvenmek mümkün değildir. Çünkü, proleter devlet iktidarı ilkin, **siyasal iktidarın, sorunlarını kesin bir biçimde çözümleyemediği bir ekonomik temel** üzerinde uygulamaya sokulacaktır.

Proleterya **ihtilâlinden** sonra ve «ulusallaştırma» ve «devlet kontrolu»na rağmen, eski sosyal ilişkiler varlıklarını sürdürmeye devam ederler, çünkü «üst kademede» ki ihtilâlci devlet iktidarının doğrudan doğruya verdiği «kararlarla» hemen **ortadan kaldırılamazlar.** Bu ortadan kaldırış, **tarihsel bir dönemi kapsayan devrimci bir sürecin,** bütün ilişkilerin ve katılan herkesin «devrimcileştiği» bir sürecin ürünü olur. Özellikle de, üreticilerin üretim ve varlık koşulları üstündeki denetimlerini, toplumsal işbölümünü, el ve kafa emeği ile uygulama ve karar verme arasındaki ayırımın giderek yok edilmesini ve işçilerin «üstündeki» teknisyenlerin azaltılmasını ve elemine edilmelerini getirecek dönüşümü gerektirmektedir.

Bu dönüşümler sırasında, önderlik görevindekiler ile «teknik» görevdekiler —siyasal kadrolar ve teknisyenler— kitlelerin içinde yaşamalı, kendilerini denetime açık tutmalı ve el emeğine katılmalıdırlar.

Ne var ki, işçiler arasında ve işçilerle üretim araçları arasındaki ilişkilerin radikal transformasyonu (köktenci dönüşümü), burjuva üretim ilişkilerinin ve burjuva toplumsal iş bölümünün toptan eleminasyonu, üretici güçlerin gelişmesinin sonucunda «kendiliğinden» olmaz. Böyle bir dönüşüm ancak proletarya diktatoryası altında verilen **uzun bir sınıflararası mücadelenin**, doğru yolda gelişen bir sınıf mücadelesinin sonucu olabilir; bu da Marksist - Leninist

düşüncenin Çin Devrimi'nin ışığında gelişen en ileri biçiminin yol gösterdiği bir sınıf mücadelesini gerektirir. Burada'da, belirlendirici rol, devrimci teori ve pratik olarak görülen Marksizm - Leninizm'dir. Bu nedenle, Marksizm - Leninizm'in proleter karakterinin aydınlatılması önemlidir.

Proletaryanın Teorisi Olarak Marksizm - Leninizm:

Marksizm - Leninizm, proletaryanın teorisidir, çünkü **kapitalist üretim biçimi içinde proletaryanın varlığının teorik ifadesidir.** Marksizm, proleterce mücadelenin anlamının anlaşılabileceği tek görüş açısı olan proleter görüş açısını benimseyerek gelişti. Burada, Marks'ın, Paris Komünü'nün tarihî konumunu incelerken, burjuvalar ve burjuvaya özgü pozisyonları benimsemiş olanlar için proleterce sınıf mücadelesinin bir «sfenks» bir «bilmece» gibi kaldığını söylediğini hatırlatalım.

Marksizm ve Leninizm, yalnızca proleter sınıf mücadelesinden değil, kapitalist üretim tarzının nesnel çelişkilerinin incelenmesinden, proletaryanın bu üretim tarzı içindeki özelliğinin aydınlatılmasından da çıkar. Proletarya, üretim araçlarından tamamen yoksun bırakılmış, kapitalist üretim süreci tarafından varoluş koşullarından tümüyle ayrı bırakılmış üretici sınıftır; kendini kapitalist sömürüden, yalnızca kapitalizmi değil, insanın insan tarafından sömürülüşünün bütün biçimlerini ortadan kaldırarak, yaşayan toplumsal ilişkileri yıkıp bunların yerine kökten yeni ilişkiler koyarak kurtarabilir.

Proletaryanın kapitalist üretim tarzındaki özellik, onu eğer kendini kurtarmak (özgürleştirmek) istiyorsa, köktenci devrimci bir ideoloji geliştirmeye zorlar. Proletaryanın sömürü ve baskıdan kurtulması, gerçekte, onun ideolojik köktenciliğini, zorunlu olarak kendi yapımı olan ve burjuva ideolojik aygıtlarının büyük baskısının onu sürekli

olarak karşı karşıya bırakmaya çalıştığı ideolojisinden (5) değişik olan tamamen devrimci bir ideolojiye giderek daha çok katılmasını gerektirmektedir.

Proletarya ideolojisi, **proletaryanın kapitalist üretim tarzındaki durumuna uygun düşer;** bu ideoloji, proletaryanın nesnel durumunun incelenmesi temeli üzerinde, proletarya sınıf mücadelesinin kendiliğinden geliştiği çelişkilerin bilinci, ve kendi mücadeleleri belirli bir yoğunluk düzeyine ulaştığında proletarya tarafından kendiliğinden benimsenen durumun temeli üzerinde geliştirilmiş olan ve gelişmesini sürdüren Marksizm - Leninizmdir.

Marksizm - Leninizm'in proletaryanın devrimci teorisi olması da işte tam bu anlamdadır. Proletaryayı pençeşinde tutan **nesnel çelişkiler** belirli bir yoğunluğa eriştiğinde, işçi sınıfının içine şimşek hızıyla girebilmesi de bundandır. **(bu sebeptendir).** Proleter mücadelelerin belirli bir yoğunluk düzeyine erişmesiyle Marks ve Lenin'in gösterdiği gibi, proletaryanın, kendi başına, proletaryanın devrimci rolüne uygun düşen kitle örgüt biçimleri —Paris Komünü, 1905 ve 1917 Sovyetleri, birçok ülkede ve özellikle Çin'de Kültür Devrimi sırasında artaya çıkan devrimci komiteler— **bulması** da bu yüzdendir.

Aynı zamanda, proletaryanın **içinde bulunduğu** çelişkilerin karakterleri, «proleter ideolojinin kendiliğinden **biçimlenişi**» olarak adlandırılabilen bu örgütsel biçimlerin kendi içlerinde neden istikrarsız ve esassız olduklarını, dolayısıyla, özellikle proleter olan ideolojik ve siyasal aygıtın, proletarya ideolojisini kapsayan Marksist - Leninist bir partinin kurulması gerekliliğini açıklar. Ezilen sınıfların bü-

(5) Proletaryanın böyle yüzyüze bırakıldığı ideoloji tabiidir ki proletaryanın ideolojisi değildir, onun sırtında olan ideoloji ya da Rivenc'in basılmamış olan **Mao Çe-tung'un felsefesi** kitabında da ifadelendirdiği gibi «roletarya içindeki ideoloji» dir.

tün sömürü ve baskı biçimlerinden kurtulmasının zorunlu kıldığı kitle insiyatiflerinin **toparlanmasını** yalnızca böyle bir aygıt mümkün kılar ve bu sınıfların, burjuva baskılarının sürekli olarak kendilerinden **ayırmaya** çalıştığı proletarya ideolojisini kendi mücadelelerinin aracılığıyla **kendilerine mal etmelerini** sağlar. Marks'ın vurguladığı gibi, proletarya kendini ideolojik olarak dönüştürmeyi devrimci mücadeleler yoluyla başarır. Alman İdeolojisi'nde yazdığı gibi: «Bu devrim, bu yüzden, yalnızca egemen sınıfın herhangi başka bir yolla devrilmesinin, mümkün olamayacağından değil, aynı zamanda onu deviren sınıfın kendini yılların pisliğinden kurtarmak ve toplumu yeniden kurmak için uygun bir hale gelmeyi ancak bir devrim içinde başarabileceğinden gereklidir.» (6).

Marksizm - Leninizm proletaryanın devrimci teorisidir. çünkü tahlilin **üzerine yüklediği** nihaî sonuçlara varır. Bu sonuçlar sömürücülerin değil sömürülenlerin, proletaryanın mücadelelerinin ve kapitalist üretim tarzında proletaryanın durumunun açısından çıkarılmıştır. Marksizm - Leninizm, böylece hem proletaryanın köktenci devrimci rolünü hem de proletarya devriminin evrensel tarihi karakterini açıklayabilmiştir ki, bu ikincisi, kapitalist üretim biçiminin evrensel bir sömürü ve baskı sistemi olarak gelişmesinden türemiştir ve dünya halklarının bu evrensel baskı ve sömürüden kendilerini kurtarabilmeleri de ancak evrensel bir mücadele vermeleriyle gerçekleşebilir.

Proletaryanın Teorisi ve Devrimin Güçleri :

Önceki tartışmanın ışığında, şimdi aşağıdaki can alıcı noktayı ele alabiliriz: Marksizm - Leninizm'in, bir devrimci proletarya teorisi ve bu ideolojiyi «içeren» ve pratiğe dö-

(6) **The German İdeology** (Alman İdeolojisi) New York: International Publishers, 1947 s. 69

nüştüren **devrimci bir parti** olarak varolduğu andan itibaren, bu teorinin alanı hiçbir biçimde yalnızca proletaryaya mahsus kalamaz.

Bu böyledir, çünkü proletarya devrimi yeni bir sömürücü sınıfı yükseltmez, tersine, her sömürü ve baskı biçimini ortadan kaldırmakla yükümlüdür. Engels'in 26 Haziran 1883'te **Komünist Manifesto'ya** yazdığı önsöz'de bize hatırlattığı gibi, gelişen proleter devrimi yalnızca proletaryayı değil, «bütün toplumu, sömürü, baskı, ve sınıf mücadelesinden» kurtarır. Proletarya devriminin bu özel niteği, **salt proletaryayı değil,** devrim, kapitalist üretim biçiminin evrensel varlığı ve proletaryanın varlığı tarafından mümkün kılınmışsa, tüm sömürülenleri, ezilenleri ve sömürü ve baskının ortadan kaldırılmasına karışmış olan herkesi ilgilendirdiği anlamına gelir.

Bir proleter devriminin, işçi sınıfının sayıca az olduğu ülkelerde bile niçin gerçekleşebileceğini ve böyle bir devrimin niçin her şeye rağmen yine de **proleter devrimi** sayılabileceğini şimdi anlıyabiliriz.

Bir devrimin proleter karakteri, gerçekte, proletaryanın «sayısal» gücünden çok proleter ideolojinin ve bu ideolojiyi içeren partinin **hakim rolüne** bağlıdır. Bu yüzden proletaryanın devrimdeki hakim rolü, öncelikle ideolojik ve siyasaldır. Nicel olarak vurucu güç olmasa bile, yani, fakir ve orta köylüler gibi öbür sosyal sınıfların sayısal olarak üstün oldukları zamanlarda dahi, proletarya, devrimin ideolojik ve siyasal yönetici gücü olabilir.

Şimdi önemli bir sorunu, sosyalizme geçiş süreci içinde proletaryanın bir sınıf olarak belirlenmesi sorununu, ele almalıyız. Bu sorun, proletarya ideolojisinin bu geçiş dönemi sırasındaki hakim rolüyle ilgilidir.

Proletaryanın egemen bir sınıf olarak kurulması tarihsel bir sürecin sonucudur: Proletaryanın kendi ideoloji-

sini kendine mal ettiği süreç. Bu tarihsel süreç, belirli bir ideolojik aygıtın, proletarya partisinin araya girmesini gerektirir ve kendisi de, toplumun ve dünyanın dönüşümünü sağlayacak bir toplumsal mücadele sürecinin sonucudur. Tabii, proletarya, böyle bir mücadeleyle kendi ideolojisinin telkin ettiği birliği elde ederek üstüne yüklenen yabancı ideoloji'den gittikçe sıyrılarak, maddî ve sosyal güçler üstünde giderek egemen olarak, ve üretici güçlerin karakterini ideolojisinin gerçeğinin —kitleleri kavradığı an proleter güç / iktidar olan bir gerçek— ışığında dönüştürerek kendini de dönüştürür. İşte bu dönüşümler sayesindedir ki, proletarya, artık kendinden başka diğer hiçbir sınıfın üzerinde hakimiyet kuramayacak olan egemen sınıf haline gelir.

Proletaryanın proleter ideolojiyi kendine mal etmesi sonucu üstün sınıf olarak belirlenmesi, herşeyin üstünde, proletaryayı ilgilendiren bir süreçtir; Çünkü proletarya ideolojisi tam tamına, proletaryanın kapitalist üretim tarzındaki nesnel durumuna tekabül eden ideolojidir.

Gene de bu üretim tarzından kopma başlatıldığı andan itibaren, proletarya ideolojisinin mal edilmesi, yalnızca dolaysız üreticilerin değil, —proleter devriminin bütün topluma vadettiği özgürleşme umudunun etkisiyle— öbür sosyal sınıfların öğelerini de; bu sonuncuların çıktıkları sınıfın dar çıkarlarını **tamamen ve tüm olarak reddetmesi** ve proleter devriminin zaferi için somut ve etkili bir biçimde mücadele etmesi ve sürekli olarak sosyalizm mücadelesinin gerekleri ve dolaysız üreticilerin varlık koşulları üzerinde denetim kazanmasını engelleyen, onları üretim araçlarından ayıran, bölen herşeyin ortadan kaldırılmasını amaçlayan proleter kavramlar tarafından yönetilmesi kaydıyla ilgilendirir.

İdeolojik olarak proletaryanın yönetici sınıf olarak be-

lirlenmesi, onun proleter sınıfı konumunda olan herkesi, (fakat yalnızca bu konuma bütünüyle bağlıysalar) birleştirmesi anlamına gelir. Böylelikle, sosyalizme geçiş dönemindeki toplumsal biçimde, önder mevkilerini tutanlar, proleter konumlara bağlanmış olup olmamalarına göre, ya burjuva ya da proleterdirler. Üretim işlemiyle kısıtlı olan bir sınıfsal duruma dayanmayan bu sınıf konumu, ideolojik sınıf mücadelesi yoluyla dönüştürülebildiği için, bu mücadele üstün bir önem kazanır ve toplumsal biçimlenmenin izleyeceği **yolu belirleyebilir.**

Şimdiki ya da geçmişteki gerçek toplumsal durum, sömürü, baskı ve sefalet deneyi proleter sınıfı konumuna almayı kolaylaştırdığından, yoksul köylüler ve orta varlıklı köylülerin en fakirleri, proletaryanın yanında, proletarya diktatörlüğünün ana toplumsal temelini oluştururlar.

Tabiidir ki, geçiş dönemine ait toplumsal biçimlerde, proletarya ve burjuvaziye ek olarak öbür sınıf ve toplumsal güçler de, özellikle de küçük ve orta köylüler gibi çeşitli halk sınıfları, bir süre için etkin biçimde varolmaya devam edeceklerdir. Proletarya iktidarının en sağlam şekilde kurulabilmesi için bu iktidarın halk sınıflarıyla demokratik ilişkiler üstüne temellendirilmesi gerekmektedir. Proletarya ile diğer halk tabakaları arasındaki bu **birlik (ki bu birlik olmadığı takdirde proletaryanın diktatörlüğü imkânsızdır)** proletaryanın, onlara sosyalizm yolunda, ki bu yol aynı zamanda onların da kurtuluş yoludur, **rehberlik** edebilmek için bu tabakaların özel durumlarını göz önünde bulundurmasını gereksinir. **Bu ilişkide zor kullanılmasıyla hiç bir şey elde edilemez** - zor kullanmak halk güçlerini böler, proletaryayı yalnız bırakır (izole eder) ve **bozguna sürükler.** Bu tabiatıyle, endüstrileşmiş ülkelerde de, proletaryanın sayısal olarak zayıf olduğu az gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gerçektir.

Bilimsel olarak doğru olan «proletarya diktatoryası» terimi, **çeşitli halk sınıfları üstünde hiç bir diktatorya uygulanmaması** gerektiği noktasının gözden kaçmasına neden olabilir. «Proleterya diktatoryası» terimi, gerçekte, burjuvaziden oluşan küçük bir azınlığın tepesinde münhasıran uygulanan bir siyasal egemenlik ilişkisini oluşturur; bu terim hiç bir biçimde proletarya ile halk tabakaları arasında olması gereken ilişkileri betimlemez. Bazı zamanlarda bu ikinciler yanılgılara düşerlerse, yanlışlarını düzeltmelerine **yardım** edilmeli, baskı yapılmamalıdır. Çünkü burjuvazi bu sınıflara da baskı yapmakta ve onları da sonuna kadar sömürmektedir; bu nedenle, bu sınıflar bur**proleter konumu** benimsemeye götürecektir. Proletarya, bu başkaldırmada onları yönetmelidir, çünkü **çağdaş dünyadaki bu zorunlu başkaldırma** sırasında kendilerine siyasal ve ideolojik olarak yardım edilmesi, halk tabakaları **proleter konumu** benimsenmeye götürecektir. Proletarya, sosyalizm mücadelesine yöneltilecek olan yoksul ve orta (varlıklı) köylülerle doğru, siyasal, ideolojik ve ekonomik ilişkiler sürdürürse böyle bir mücadelede bu köylü tabakaları ideolojik ve politik olarak **proleterleşmiş** toplumsal güçler olarak ortaya çıkarlar. Çin'deki köylü kitlelerinin sosyalizm yoluna girmeleri de böyle olmuştur.

Kısacası, «proletarya iktidarı» terimi, belirli bir toplumsal biçimleniş içinde proletaryanın oynadığı egemen siyasal ve ideolojik rolü belirtir. Şurası muhakkak ki, proletaryanın her ülkedekl rolü budur. Öte yandan, mücadeleleri Marksizm - Leninizm'i ve proleter devrimci ideolojiyi doğuran dünya proletaryasının rolü de vardır. Çağdaş Marksizm - Leninizm'in içeriğini oluşturan da, dünya proletaryasının mücadelelerinden edinilen teorik ve pratik derslerdir. Bu içerik kitlelerin içine sızdığında ve kendisini geliştirebilecek bir partinin içinde toplandığında, toplumsal

dönüşümün nihaî unsuru olur.

Eylem ve örgütlenme biçimleri proletaryanın devrimci mücadelesi sırasında edindiği kollektif bilgiyle birleşmiş olan bu tür bir partinin önderliği, salt **burjuvazinin yıkılmasını** değil, **iktidarın proletaryanın elinde tutulmasını da** garantiliyebilir.

Proletarya Diktatoryası Altında Sınıf Mücadelesi :

Eylem ve örgütlenme biçimleri proletaryanın devrimci mücadelesi sırasında edindiği kollektif bilgiyle birleşmiş olan bu tür bir partinin herhangi bir belirli zamandaki varlığı, sosyalist yolun terk edilmeyeceğine «kesin» bir garanti sayılmaz. Sosyalizm yolunda ilerlemenin tek «garantisi» yönetici partinin kitlelerden ayrılmamadaki gerçek kapasitesidir. Bu kapasite sürekli olarak **yenilenmelidir;** bu, aynı zamanda partinin de yenilenmesi demektir. Böylece, hazır - yapım formülasyonlardan kaçınmak için sürekli çaba harcanmış ve her biri kendine özgü olan her yeni durumun somut tahlilinde ısrar edilmemiş olur. Buna karşılık, böyle bir kapasite proletarya partisinin gerçekte emekçi kitlelerin hizmetinde kalmasını, bütün devrimci insiyatiflerden ders çıkarmayı bilmesini ve kendisini bu insiyatiflere adayarak onların gelişmesinde yardımcı olmayı gereksinir.

Bu koşulları yerine getirmedikçe, hiç bir yönetici parti sosyalizm yolundaki zaferlere uzun süreli katkıda bulunamaz. Bu koşulları yerine getirmezse, siyasal çizgisinin proleter bir çizgiden ayrılmasını ve sonunda burjuvazinin partinin denetimini ele geçirip onu bir proletarya diktatoryası arazından, bir burjuva diktatoryası aracına dönüştürmesini engelleyemez. Bu ikinciler, kendilerini, azçok yere bağlı olarak «devlet burjuvazisi» kılığında ortaya koyabilirler. Bu yüzden de, proletaryanın iktidarı ele ge-

çirdiğinde ve üretim araçlarının devlet denetimi altına verilmesi ya da toplumsallaştırılmasında sınıf mücadelelerine «bitmiş» gözüyle bakmak ciddi bir yanılgı olur. Bu sınıf mücadelesinin sonu değildir; sadece yeni **biçimler** öne sürmesidir.

Sınıf mücadelesinin sürdürülmesini proletarya diktatoryası altında da nesnel olarak mümkün ve gerekli kılan, yalnızca sık sık, «eski sömürücü sınıfların kalıntısı» diye adlandırılan şeyin varlığı değil, - hatta hepsinin üstünde de diyebiliriz - bir günden öbürüne «ortadan kaldırılamayan» ve ancak uzatılmış mücadelelerde **yokedilip yerini** başka ilişkilere **bırakabilecek** olan eski ekonomik, ideolojik ve siyasal ilişkilerin varlığı, yani, yeniden üretilmesidir. Bu eski ilişkiler burjuva toplumsal iş bölümü ile, el emeği ile kafa emeği arasındaki ayırımla, liderlik görevlere ve uygulama görevleri arasındaki farklılıkla, burjuva biliminde teorik bilgi ve pratik hüner arasındaki karakteristik ayırımla, bu **ayırımların sonucu olan temsili biçimlerle** ('değer' biçimi bu biçimlerden biridir), bu temel üzerinden yeniden üretilen ideolojik biçimlerle vs. ilgilidir. Bu eski ilişkiler, üretici - olamayan bir azınlığın, üretici çoğunluğu sömürmesini ve proletaryanın yenilgisini mümkün kılan nesnel temeli oluştururlar. Bu ilişkiler, iktidarın ele geçirilmesinden çok sonralara dek süren tarihi bir dönem üstünde kendilerini yeniden üretirler ve bu dönem sosyalizm **bütün dünyada yerleşinceye dek sürer.**

Proletaryanın iktidarı kaybetmesinden şiddetli fiziksel bir mücadelenin sonucu olması gerekmez. Nasıl ki, proletaryanın devrimci ideolojisi, proletarya iktidarının asli unsuruysa, ideolojik sınıf mücadelesi de, iktidarın ele geçirilmesi ve elde tutulması mücadelesindeki temel bir unsurdur. Bu da, proletarya ideolojisinin rolünün zayıflamasının ve bu nedenle de hatalara yol açılmasının nasıl olup

da, burjuva toplumsal güçlerinin gelişmesini, tıkızlaşmasını, etkinlik kazanmasını ve sonunda da parti ve devlet liderliğini ele geçirmesini, yani, yeniden iktidarı kazanmasını mümkün kılacak koşulları yaratabileceğini açıklar.

Bu tehlikeye karşı, ne kuvvet, ne kullanılan baskılar, ne de hazır - yapım formülasyanlara salt sözde kalan ve dogmatik «sadakat» yeterlidir. Bu tehlikeye karşı, sürekli olarak yaşayan bir proletarya ideolojisi geliştirmek, yeterli sosyal pratik yoluyla bu ideolojinin emekçi kitlelere daha derinlemesine nüfuz etmesine yardımcı olmak, kitlelerin, sürekli olarak eski toplumsal ilişkilere ve sömürü ile baskının kitleler tarafından «kabul edilmiş değerlerine» karşı çıkmaları hususunda yardımcı olmak gereklidir. Sınıflı toplumlardaki bireysel ve özel çıkarların önceliğini giderek yok etmek ve proleter dayanışmanın en önemli düşünce olduğu, ve bireyin, gücünü ve emeğini köktenci yeni bir toplumun kurulması hizmetine vermeyi özgürce isteyeceği koşulları yaratmak ancak bu yolla mümkündür. Zorlama ve baskıyla bunlardan hiç biri yapılamaz. Burada gerekli olan, devrimci pratik, somut örnekler, özgür tartışma - bir kaç liderle kısıtlanan değil, tersine, partinin tümü ile ve aktif - örnek aracılığıyla giderek bilinçli proleter ideolojik konumu benimsemeleri için bütün emekçi kitleleri kapsayacak olan tartışmadır.

Proletaryanın ideolojik sınıf kavgasının somut anlamı budur. Bu mücadele, bir - örnek formüllendirmelerle ya da gerçekten ve pratikten soyutlanmış bir kaç prensip adına yapılan «aforozlarla» bir benzerlik taşımaz.

Bu tür bir ideolojik sınıf mücadelesinin tamamen «kendiliğinden» olamıyacağı vurgulanmalıdır, çünkü sürekli olarak, Marksizm - Leninizm'in tarihi biçimini almış olan dünya devrimci pratik ve teorisine bağlanmalıdır. Bu mücadele ve sosyalizmin kuruluşu yalnızca sömürülen ve

ezilen sınıfların «kendiliğindenlik kavramlarına» dayandırılırsa çıkmaza girer. Çünkü, bu kavramların bu sınıflara eski sömürücü ve yönetici sınıflar tarafından büyük ölçüde empoze edilmiş olduğunu biliyoruz. Bu kavramlara karşı sadece başkaldırmak - ne denli gerekli olursa olsun - onları devrimci proletarya kavramlarıyla değiştirmeye yetmez. Buna bağlı olarak, bu kavramları içerecek ve bunların kitlelere mal edilmesini, sınıflararası mücadele aracılığıyla bunların yaratıcı gelişimini sağlayacak olan ve sosyal pratiğin toplamının sürekli eleştirel tahlilini yapacak olan bir örgütün bulunmasını zorunlu kılan da işte bu gerçektir.

Devrimci bir partinin rolü, hiç bir zaman sözde «yanılmaz bir rehber»inki ya da anlı - şanlı bir elite'inki gibi olamaz. Devrimci parti, işçi sınıfının ve onunla ittifak kurmuş olan kitlelerin «göstermelik temsilcisi» değildir ve de olamaz. Öte yandan, işçi sınıfı ve halk tabakaları için bir «vekil» de olamaz; sadece işçilerin iktidarının bir **aracı** (aleti) olabilir. Rolü, devrimci ideolojiyi «kapsayan» ve bu ideolojiye uygun düşen pratikler geliştiren bir örgüt - kitlelere hizmet eden ve daima onlardan öğrenmeye hazır olan bir örgüt - olmaktır. Proletaryanın devrimci teorisini bir dogmaya dönüştürmeyip, tersine, ayrıcalıklı yeni bir tabakanın iktidarı yeniden kazanma girişimlerini geri püskürtebilecek güçte bir silâh olarak kalmasını ancak böyle bir örgüt garantileyebilir. Bu, bana öyle geliyorki, Çin Komünist Partisinin liderlik üslubunun büyük derslerinden ve Çin'deki Kültür Devrimi'nin derin anlamlarından biridir.

Paul Sweezy'nin notu:

İngilizceye çeviren: Fred Ehrenfeld

Bu, sosyalizme geçiş dönemi konusundaki yazışmamızı sona erdiriyor. Charles Bettelheim'la, esastaki ayrılıklarınızın üstesinden gelmekte oldukça ilerlediğimiz konusunda aynı fikirdeyim. Bettelheim'in da, hayati derecede önemli diğer bir çok sorunun araştırılmak için cevapsız kaldığı konusunda benimle aynı fikirde olduğuna eminim. Bu da, şimdi ele alabildiğimiz somut devrimci deneylerin çok daha fazla incelenmesini ve anlaşılmasını ve de gelecekte yapılacak olan daha bir çok tartışmayı gereksinmektedir.

YAKIN TARİHTEN BAZI DERSLER

Monthly Review'den üç makale

SOVYET DENEYİNDEN ALINAN DERSLER

(Kasım 1967)

Geleneksel olarak yıldönümleri kutlamak içinse de, elli yıl önce bu ay Rusya'da sadece eski yönetimi (ancien regime) değil, kapitalizm'in bütün düzenini de yıkan İhtilâlin bu yıldönümünde kutlanacak gerçekten de çok şey vardır.

Daha önce hiç bir devrimci liderler (birliği) böylesine mükemmel tarihi sezgiyle, böylesine cesur kararlılıkla ve böylesine mükemmel bir zamanlaşma anlayışıyla hareket etmemişti. Bir çoklarına boş bir övünç gibi gözükmüş olan Marksizm'in bir devrin bilimi olduğu, Lenin ve Bolşevik yoldaşları tarafından zaferle kanıtlanmıştır.

Daha önce hiç bir işçi sınıfı büyük bir ülkenin yönetici sınıfı olmamıştı ve hiç bir devrimci sınıf da böylesine görkemli bir yerli ve yabancı düşmanlar koalisyonuna karşı daha tutarlı ve cesurcasına savaşmamıştı.

Daha önce hiç bir toplumun bu kadar kısa bir zamanda yapısında böylesine radikal ve tersine çevrilemez değişiklikler gerçekleştirilememişti.

Fakat belki de en önemlisi, daha önceki hiç bir İhti-

lâlin böylesine yankılanmamış veya dünya - çapında yaygın ilgi ve sempati uyandırmamış olmasıdır. 18. Yüzyılın Amerikan ve Fransız ihtilâlleri Avrupa'yı ve denizaşırı ülkeleri temelinden sarsarken dünyanın alan ve nüfus olarak en büyük kısmına dokunmamışlardı. Ekim İhtilâli'nin, sonunda eyleme sokup, sosyal dönüşümün uzun ve çetin yoluna ittiği kısım, işte, dünyanın bu en büyük kısmıydı. 1917'den önce Marksizm ve sosyalizm esas olarak Avrupa'ya ait bir fenomendi; 1917'den sonra hızla gelişip dünyanın bugüne dek bildiği tek evrensel ideolojik ve politik eylem haline geldi.

1918'de Rusya'ya bir ziyaret yapan Lincoln Steffens, «geleceğe bir gezi yaptım, işler yolunda gidiyor» demişti. Henüz daha bilgece ve daha doğru sözler söylenmiş değildi. Ekim İhtilâli, sosyalizmin tarihi devrinin doğuşunu işaretlemiştir. İşte, bu üstün başarısı nedeniyle bugün onu kutluyoruz; insanlık gelecek yüzyıllarda da onu kutlamaya devam edecektir.

Ayrıca, devrimin kutlanacak daha bir çok şeyi vardır. Tarih açısından konuşursak elli yıl çok kısa bir zamandır; ilk yarım yüzyılında sosyalizm ya çok az bir gelişim gösterebilir ya da uluslararası karşı - devrimci kuvvetler tarafından doğduğu yerde geçici olarak ezilebilirdi. Bunların olmaması yerine sosyalizmin otuz yıllık bir süre içinde dünyanın yeni bölgelerine yayılması, büyük ölçüde, Sovyetler Birliği'nin 1920 sonlarıyla 1930'larda görülmemiş bir hızla sanayileşmiş olmasına bağlıdır. Eğer bu yoğun sanayileşme, zamanında başarıyla sürdürülmemiş olsaydı, Sovyetler Birliği, 1914 Nazi saldırısına karşı koymak için gerekli ekonomik ve askeri güçten yoksun bulunacaktı; ve sosyalizm muhtemelen SSCB içersinde canlanamayacak ve öteki ülkelere yayılması yıllarca gecikecekti. Yaklaşık olarak yirmi yıl süren toplu savaş ve zorla

sanayileşme, SSCB halkına 20 milyondan fazla cana ve tarifsiz acılara mal oldu. Fakat bu büyük fedakârlıklar boşuna olmadığı gibi, faydasını görenler de sadece o fedakârlıklara katlananlar değildi. Sovyetler Birliği, zamanında yapılan hazırlıklar ve kahramanca mücadeleyle dünya iktidarına göz diken faşizmin parçalanmasında kesin bir rol oynamış ve böylelikle de 1945'den sonraki dönemde sosyalizmin ikinci büyük hamlesini yapabilmesi için yolu açık tutmuştur. İnsanlık, en az Ekim İhtilâli kadar bu tarihî başarıları nedeniyle de Sovyetler Birliğine ve onun halkına şükran borçludur.

Sovyet rejiminin içinde ve dışında sözcülüğünü yapanlar, bu ellinci yıl dönümünde insanlığın kutlaması gerektiğine inandıkları bir başka başarının daha bulunduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, Sovyetler Birliği, sadece üretim araçlarını ulusallaştırıp, sanayii kurup, tarımı kollektifleştirerek sosyalizmin temellerini atmakla kalmamış, bu temeller üzerine - Marks ve Lenin'in tasarladıkları gibi bir toplumun; hâlâ burjuvazinin pisliklerini taşıyan fakat durmadan gelişen ve de nihai amaç olan tam komünizm'e doğru bir hayli yol almış olan sosyalist yapının kurulması yolunda da çok iş yapmıştır. Eğer bu iddia doğru olsaydı; Ekim İhtilâli'nin ellinci yılı, elbette ki, Sovyetler'in ilk yarım yüzyılda ortaya koydukları başarılardan çok daha büyük bir heyecanla kutlanırdı. Çünkü bu durumda insanlığın, en temel sorunlarını, hiç değilse esasta çözmüş olduğunu ve şimdi Sovyetler Birliğinin bu çözümü nihai sonuçlarına ulaştırabilmek için sadece zamana gereksindiğini; ve dünyanın geri kalan kısmının Sovyet Örneğini izleyip izlememelerinin onların isteklerine ve kararlarına bağlı olduğunu bilecektik.

Keşke doğru olabilseydi! Fakat ne yazık ki, Sovyet rejiminin ideologlarının ve hayranlarının söylediklerinin

dışında bu görüşleri destekleyecek delilleri bulabilmek çok zordur. Üstelik, onlarınkinden farklı yargılara vardıracak deliller hem çok hem de inandırıcı niteliktedir.

Bugün, dünyadaki bir çok ülkeyle karşılaştırıldığında Sovyetler Birliği'nin önceden tasarlanan bir gelecekte akla uygun hızla gelişmeyi gerçekleştirebilecek kapasitedeki bir ekonomiye ve çok güçlü bir devlet aygıtına sahip sağlam/sarsılmaz (stable) bir toplum olduğunu gerçekler göstermektedir. Sovyetler Birliği, bir tarafında siyasal bürokratlar ile ekonomik idarecilerin oluşturduğu yönetici tabakanın, diğer tarafta da çalışan halk kitlelerinin bulunduğu derin uçurumla ve bu uçurumun her iki tarafından yer alan önemli gelir ve mevki farklılıklarını gösteren yelpazesiyle (spectrum) aynı zamanda tabakalı/katmanlı (stratified society) toplumdur da. Toplum, her düzeyinde **depoliticized** (politikadan uzaklaştırılmış) olduğu için ayrıca bir de **a fortiari** (bütün bütün, hepten) devrimci değildir. Bu koşullar altında bireylerin ve ailelerin ilgileri ve itici unsurları (motivations) doğal olarak özel uğraşlar ve özellikle de bireysel meslekler ve ailenin tüketim düzeyi üzerinde odaklaşmıştır. Dahası, ekonominin, meslek seçme olanakları bolluğunu ve tüketim mallarına muntazam bir artış sağlayabilmesinden bu yana, bu özel saikler, emek gücünün niceliğini, niteliğini, kısımlarını ve disiplinini biçimlendirmekte etkili olmuştur. Muhtemelen, Japonya örneği dışında, bugün, dünyada belki de ekonomiyi ileriye itmekte gereksinilen iş'in çeşit ve miktarını bu denli etkili biçimde temin eden klasik burjuva mekanizmalarının işletildiği başka bir kapitalist ülke yoktur.

Ne var ki, bu mekanizmaların hakimiyeti ve de ortaya koydukları anlık başarıları toplumun niteliği ve üyelerinin «insanî doğası» üzerinde derin bir etki yapamaz. Bu, sosyalist düşüncenin alfabesinin bir kısmıdır ve burada

üzerinde ayrıntılarıyla durulması gerekmez; sadece, ekonomik hayatın özelleştirilmesinin zorunlu olarak sosyal hayatın özelleştirilmesine ve politik hayattan koparılmaya götüreceğini söylemek yeter. Burjuva değerleri, burjuva başarı kriteri, burjuva davranış biçimleri evlât edinilmiş demektir. (1). Herhangi bir meslek gibi politika da bir uzmanlık, bir işbölümü dalı haline gelir. Ve tabiidir ki, madalyonun öbür yüzünde de, bir çok sosyalistin öteden beri burjuva topulmunun bir illeti olarak gördüğü insanın arkadaşlarından ve böylece kendi kendisinden yabancılaşmasının devamlılığı ve derinleşmesi yer alır.

Bu eğilimlerin - sanırız, bunların varlığı ancak kör savunucular tarafından yadsınabilir - henüz ağır basmadıkları ve karşı - eğilimler tarafından yerlerinden edilmekte oldukları tartışılabilir. Bununla ilgili olarak, kollektif çiftlik köylüleri ile şehir proletaryası arasındaki gelir ve hayat standartlarındaki açıklığın daralmakta olduğu, ücret ve emeklilik göstergelerinin aşağı ucunun yükseltildiği, iş gününün kısaltıldığı ve hayat standartlarının genel yükselişi sık sık iddia edilir. Bu gelişimlerin, Sovyet halkının ahlâkını ve sosyal bilincini bir değişime hazırlayacağı sanılır. Sovyetler Birliği'ne yaptığı uzun bir geziden sonra William Pomeroy'un açıkladığı gibi :

Sovyet görüşü, hayat standartlarının sürekli olarak yükseltilmesi halinde komünist davranış biçimindeki eğitimin ancak belli bir yere kadar götürülebileceği yolundadır. Söylediklerine göre, şimdi «komünizmin maddi temellerini atmaktadırlar» ve amaçları dünyada en yüksek

(1) Günümüzün Sovyetler Birliği'ndeki «göze çarpan tüketim» olayı üzerine Hans Blumenfeld'in açıklayıcı gözlemlerine bakınız. «Invenvies to Work and the Transition to Communism» **Fifty Years of Soviet Power** (Sovyet İktidarının Elli Yılı) (New York, Monthly Review Press 1967), s. 71-84.

hayat standartlarını yaratmaktır ve «yeni insan» ancak bolluk koşulları altında tamamıyle gelişip büyüyecektir (2)

Bu tezin kuşbakışı gördüğü şey, hayat standartlarının yalnızca nicelik değil aynı zamanda nitelik meselesi olduğudur. Bazı önemsiz istisnalar dışında, bütün Marksistler ve sosyalistler, sosyalist amaçların gerçekleştirilmesinde ve komünizm'e geçişte yüksek ve yükselen hayat standartlarının gerekliliğini tanırlar. Fakat bu, sorunun sonu değil başıdır. Özel kullanım için mal birikimine - evler, otomobiller, aletler, giysiler, mücevherat v.b. - dayalı yüksek hayat standartlarının «yeni insanı» yaratmadığı; tam aksine, «eski insanın» içindeki en kötüyü açığa çıkarma eğiliminde olduğu, yani, ekonomik bakımdan daha talihli olanda ihtiras ve bencilliği, talihsizinde de kıskançlık ve düşmanlığı uyandırdığı ileri kapitalist ülkelerin deneylerine bakılarak şimdiye dek çoktan görülmüş olmalıydı. Bu koşullar altında ne miktar olursa olsun, «komünist davranış biçimindeki eğitimin» - bir benzetme yaparsak, Batı Hıristiyanlığının eklektik kurumlarınca denendiği gibi - çirkin gerçeğin üzerine ince bir örtü örtmekten öte bir şey yapamayacağı bellidir.

Fakat sosyalist amaçların gerçekleşmesine daha uygun düşecek başka çeşit bir hayat - standartlarını yükseltme düşünülebilirmi acaba? Bu sorunun karşılığı evettir. Sosyalist bir toplumda üretimin arttırılması için tanınacak önceliklerin, liderlere ve daha hünerli (skilled) ve/veya sorumlu işçilere görevlerini düzgün yapmaları için gerekenlerin sağlanması olduğunu kabul edebiliriz. Ancak, bunun dışında belli ilkeler izlenebilirdi. 1) Özel ihtiyaçlar ve istekler ancak herkesin tatmin olabileceği bir düzeyde giderilmelidir; 2) Bu çeşit malların ve hizmetle-

(2) **National Guardian,** 8 Temmuz 1967.

rin üretimi, artışlar ancak büyük ve herkese dağılabilir olduğu zaman çoğaltılmalıdır; 3) Tüketim mallarının üretimindeki bütün diğer artışlar kollektif tüketim için olmalıdır. Bu ilkeler az gelişmiş bir ülkeye uygulandığında, otomobil, ev aletleri veya özel satış ve kullanım için dayanıklı tüketim mallarının hiç üretilmemesi gerektiği anlamına gelir. Basit anlamıyla, bunun nedeni, bu ürünlerin herkese yetişebilecek kadar üretilmesinin yılları, hatta belki onyılları alacağı ve o anda özel olarak dağıtılmalarının açıkça maddi eşitsizlikleri yaratacağı veya olanları kötüleştireceğidir. Bu nedenle, uygun düşen sosylist politika, bu tip malların, ihtiyaçların kollektif tatminine uyacak biçim ve miktarlarda üretilmesidir: Ortak kullanılan arabalar, toplu yemek yeme ve pişirme kuruluşları, apartmanlar veya müşterek çamaşırhaneler vb. Bu tür bir politikanın malların sadece değişik bir **kullanım** değil, aynı zamanda üretimin çok değişik bir örneği anlamına geldiğinin üzerinde de durulmalıdır. Bir çok amaçlar için otomobil elverişsiz ve irrasyonel bir taşıma aracı olduğundan özellikle otomobil konusunda, kollektif ihtiyaçlar için üretimde bulunmak politikası çok sınırlı bir üretim demektir. Dahası, otomobil çıktısının (output) kısıtlanması ve onun yerine diğer ulaşım/taşıma çeşitleri üzerinde yoğunlaştırılması, karayolları, demiryolları, metro, hava alanı ve bunun gibileri için farklı bir üretim kalıbını gerektirir.

Şimdi, eğer Sovyetler resmen sosyalist anlamda bir hayat standartlarını yükseltme programına girişmiş olsalardı, bunun aksine olan belirtiler yadsınamaz olduğu halde, gerçekten de «komünizmin maddi temellerini kurdukları» görüşü ciddiye alınabilecekti. Fakat durum kesinlikle bu değildir ya da Sovyet toplumu özel teşvikler düzenine doğru yönlendirildiği ve böyle bir düzene bağlı

kaldığı sürece de durum bu olamazdı (3). Bu meselelerin hepsi birbirine çözülmez biçimde bağlıdır. Siyaset - dışı bırakılmış bir toplum özel teşviklere dayanmalıdır; ve özel teşviklerin etkili olması için de, üretimin yapısı, para geliri ve taleplere, uygun ve somut anlamlarını veren mal ve hizmetlerin üretilmesine uyan bir biçim **almalıdır.** Görünen bu kapalı çemberin dışına çıkabilmenin yolu, özel teşviklerden ayrılmayı ve böylece farklı bir üretim yapısını ve toplumsal ürüne katkıların değişik bileşimini ve dağıtımını mümkün kılacak bir biçimde Sovyet toplumunun **yeniden** siyasallaştırılması olacaktı. Fakat yeniden siyasallaştırılma (repolitization), bu kadarla kalmayacak, özellikle de şimdiki liderlerin ve idarecilik yöntemlerinin köktenci bir değişimini de kapsayan daha şiddetli bir şey olmasa dahi, en azından bir «kültür ihtilâli» anlamına gelecekti. Bu; büyük bir patlama olmadığından, ki yakın bir gelecekte böyle bir şeyin olması muhtemel gözükmüyor, olayların şimdiki akışı uzun bir süre aynı yönde sürecek demektir. Yukarda belirttiğimiz gibi, şimdiki durumda olayların akışı «komünizmin maddi temellerinin kurulmasıyla» pek az ilgili olduğu için bu gidişin nereye doğru olduğunu sormak zorundayız.

Bu sorunun cevabı sanırız, Sovyet toplumundaki maddi eşitsizliklerin katılaşmaya doğru gitmekte olduğu şek-

(3) Teşvikler üzerine yapılan tartışmada çoğunlukla «maddi» ve «ahlaki moral)» deyimleri kullanılır. Fakat, her iki durumda da maddi kazançlar tasarlandığı için gerçekte bu kullanım doğru değildir: Karşılık daha çok kazançların bileşiminde ve onların dağıtıldıkları biçimde yatar. Böylece, «özel» ve «kollektif» teşviklerden söz etmek daha yararlı olabilir. Kollektif teşvik düzeninde ahlaki ögenin **bulunduğu** da aynı zamanda farkedilmelidir; Herkesin (bireyin kendisininki de dahil) kesesini doldurmaya yönelik davranış, anlık özel kazanca yönelik davranıştan kesinlikle daha ahlakidir ve daha yüksek toplumsal bilinç düzeyini öngörür.

lindedir. Bu katılaşmanın olduğu süreç en açık olarak, dayanıklı tüketim malları alanında görülebilir. Sovyet tarihinin büyük kısmında, ağır sanayi ve savaş üretimi üzerine yoğunlaşma ihtiyacı ile tüketim malları üretiminin kitlelerin temel ihtiyaçlarını gidermeye ayrılması, yüksek gelir sahibi tabakaların dayanıklı tüketim mallarına olan gizli talebine karşılık verecek sanayilerin gelişmesini olanaksız kıldı. Bu nedenle, ileri kapitalist ülkelerdeki şişkin hayat standartları görüntüsüne oranla, Sovyetler Birliğinde bir çeşit zorunlu eşitlik vardı. Ne var ki, son bir kaç yıldır bu durum değişmektedir. Sonunda, buzdolabı, çamaşır makinası, otomobil ve bunun gibilerinin üretimi şimdilerde büyük çapta yapılabilir hale gelmiştir ve sovyet hükümeti, ekonominin bu kesimini hızla geliştirmektedir. Özellikle de oto sanayiinde, çıktının dikkate değer bir oran, gelecek yıllarda resmi ve kamu kesimlerinin kullanımına sunulacakken temel politikanın, özel piyasalara, dayanıklı tüketim ürünlerinden daha büyük paylar aktarmayı hedeflediği açıkça görülmektedir. Bunun varlığını belirten bazı düşünceler 2 Ekim 1967 tarihli **New York Times** gazetesinde Harrison Salisbury'nin «A Balance Sheet of 50 Years of Soviet Rule» (Sovyet Hakimiyetinin 50 yıllık Bilançosu) başlıklı yazısında vardır:

Bolşevik iktidarının 50 inci yılında, Sovyetler Birliği, Birleşik Devletlerin 1920'lerde girdiği otomobil çağının başında bulunmaktadır. Fiat, Renault ve diğerlerinin kurmakta olduğu yeni üretim dallarıyla, Sovyetler Birliği 1970'lerin başlarında şimdiki çıktının beş katından fazla olan, yıllık 1.500.000 binek arabasını üretecektir. Fakat bu üretim bile halkın homurdanmasını hemen kesmeye yetmeyecektir.

Bir yazar Batı Avrupa'ya sık sık yaptığı gezilerden birinden dönüşünde, «İtalya ve Fransa'da sıradan bir iş-

çinin otomobil sahibi olduğunu gördüğüm zaman, son 50 yılda ne yaptığımızı merak ettim. Doğal olarak ilerleme var. Fakat yeterince hızlı değil,» demişti.

Sovyetler Birliğinde otomobil çağına giriş kolay olmayacak. Bu Rus yazarının Pobeba marka 10 yaşında bir arabası var. Bütün kış arabasını sıfırın altında otuz derecede caddede bırakmak zorunda. Garaj bulmak olanaksız. Yeni apartmanlardan veya ofis binalarından hiçbiri sağlanamıyor. Çoğu Moskovalı olan araba sahipleri, her gece arabalarının radyatörlerini boşaltıyorlar ve her sabah çalıştırabilmek için kaynar su dolduruyorlar. Moskova'da, yüksek oktanlı benzin satan üç tane benzin istasyonu var. Bugün belki Moskova'da 100.000 özel araba var. Araba sayısı milyona erdiğinde ne olacak?

Bu sorunun karşılığının bir kısmı, Sovyetler Birliği'nin araba üretimi artarken, otomobilize bir toplumda gerek duyulan bütün dalların hazırlanmasına girişileceğidir: Karayolları, garajlar, servis istasyonları, park yerleri, moteller ve bütün geri kalanları. Toparlarsak, Amerikan deneyi güvenilir bir gösterge ise, otomobilin bu tamamlayıcılarının, Sovyet ekonomisini emek gücünün ve maddi kaynaklarının, taşıtların kendilerinin üretiminde harcanandan daha büyük bir kısmını emeceği söylenebilir.

İki nokta özel olarak vurgulanmalıdır. Birincisi, otomobil üretiminde sürekli ve hızlı artış olacağı varsayılsa bile, Sovyet halkından küçük bir azınlığın araba sahipleri kademesine katılmayı bekleyeceği güne kadar daha bir çok yılın geçeceğidir.

Otomobil, bu dönemde Sovyet toplumunda maddi eşitsizliğin yapısına yeni bir boyut ekleyecektir. Bu da sadece araba mülkiyetiyle sınırlandırılmış değildir. Kendi özel gezinti araçlarına sahip olanlar, ayırdedici hayat tarzını geliştirme eğilimindedirler. Halkın boş zamanlarını (iş

saati sonrası, hafta sonları, tatiller) değerlendirmesinde otomobil giderek yer tutar böylece de - yapabilenler için - sayfiye evlerinden, kamp donatımından, her çeşit spor mallarına kadar uzanan yeni bir ihtiyaçlar takımını dolaysız olarak doğurur.

İkincisi ise, genellikle önemsenmemiş, fakat bizim görüşümüze göre son derece önemli olan bir noktadır : İnsanî ve maddî kaynakların büyük kısmının özel dayanıklı tüketim mallarının ve onların tamamlayıcılarının üretilmesine ayrılması, ekonominin ve toplumun diğer kesimlerinin gelişmesinin ihmali veya engellenmesi anlamına gelir. Meseleyi daha açık koyarsak: Büyük bir şekilde özel tüketim mallarına girmeye karar veren bir toplum, aynı zamanda kitlenin hayat standartlarını yükseltmeyi bir numaralı öncelik yapmaya karar **vermez** (4). Oysa bunlar, gerçekte, Sovyet liderlerinin aldıkları kararlardır ve canla, başla da uygulama sürecindedirler.

Toparlarsak: Sovyetler Birliği'nin üzerinde ilerlemekte olduğu yol, üretici kaynakların, dolaylı ya da dolaysız olarak, imtiyazlı bir azınlığın ihtiyaçlarını gidermeye kanalize edildiğini ve tersi mümkünken, kitlelerin hayat standartlarının düşük bir hızla ve eksikleriyle yükseltilmiş olduğunu işaretleyen uzun bir yükseltilmiş maddî eşitsizlik dönemidir.

Bize belki de şu söylenecektir: Ele aldığımız bu dönem zorunlu olarak uzun bile olsa; ilkede geçiş dönemi

(4) Aklımızda bu söz olaraktan, Sovyetler adına konuşanlara, onları sosyalist kamp içersinde eleştirenler arasındaki tartışmayı, Sovyet halkının «yaşamın iyi şeylerine» sahip olmasını isteyenlerle onların üzerine yapay sadelik takındıracak olanlar arasındaymış gibi göstermenin ne kadar anlamsız olduğunu görebiliyoruz. Aslında, bu tartışma, bu iyi şeylerden küçük bir azınlığın aslanpayı almasını isteyenlerle, bu iyi şeylerin geniş kitlelerce elde edilebilir biçimlerde üretilmesi ve dağıtılmasını düşünenler arasındadır.

özelliği taşır ve sonunda, düzeylerin yükseltilmesi aracılığıyla dayanıklı tüketim mallarının bol olduğu toplumda herkesin katıldığı bir duruma - veya, diğer bir deyişle (otomobilin en hakim dayanıklı - tüketim malı oluşundan bu yana) tamamıyle otomobilize topluma - yöneltir. Bunun garip bir sosyalizm anlayışı ve göz boyayıcı bir ütopya olduğu açıktır; fakat her şeye rağmen, artık, bir talih mi yoksa talihsizlik mi demeli, gerçekleşeceğe de pek benzemiyor. Çünkü eğer herhangi bir şey uzun ve değişken bir tarihî deneyini üzerine sıkıca yerleştirilmişse, bunun nedeni, iktidarda iyice kökleşmiş ve ayrıcalıklarının ve kazançlarının verdiği keyfe alışmış yönetici bir tabakanın sahip olduğu çıkarlarının, aşağıdan gelecek kitle saldırılarına karşı korumak ve saklamak için yollar bulmuş olmasıdır. Sovyetler Birliği'nde şimdiki durumda böyle bir yönetici tabaka vardır ve halen izlenmekte olan yol, onun ayrıcalıklı durumunun uzun zaman için kuvvetleneceğini ve çoğalacağını garanti etmektedir. Eğer bu tabakanın mücbir sebeb **(force majeure)** nedeni olmadıkça durumunu terk edeceği sanılıyorsa bunu sananlar ya düşseverlerdir ya da mucizeye inanmaktadırlar. «Komünizmin maddî temelini kurmak», 18. yüzyılın burjuva devrimlerinin ortaya attığı - «yaşam (life),» özgürlük (liberty), mutluluk uğraşı (pursuit of happiness) ve «özgürlük, eşitlik, kardeşlik (liberté, eqalité, fraternité)» - ve ileriye daha iyi bir geleceğe bakan, fakat giderek ekonomik ve sosyal gerçeklikten ayrılanların desteğini toplamayı tasarlayan ünlü sloganlarla aynı türden bir sloganmış gibi gözüküyor.

Okur, yönetici «sınıf» demektense, yönetici «tabaka» demekte titizlik gösterdiğimize dikkat edecektir. Aralarındaki fark, bir sınıfın üyelerinin büyük çoğunluğu (buna rağmen tümü değil) kendi içinden olurken, bir taba-

kanın üyelerinin ayrı sosyal kökenlerden olabilmeleridir. Yeni bir sınıf, genellikle bir tabaka olarak başlar ve ayrıcalıkların artarak kalıtımsal olması ve yukarıya tırmanmak için engellerin kaldırılabileceği bir kaç nesillik bir sürenin sonunda katılaşıp bir sınıfa dönüşür. Tarihsel olarak, mülkiyet düzenleri, imtiyazların gelecek kuşaklara aktarilmasını sağlamak ve yukarı tırmanmaya karşı durmak için en genel müessese düzenleme olmuştur. Kast ve soyluluğun kalıtımı gibi diğer unsurlar da bu amaçlara hizmet etmişlerdir.

Sovyet düzeninde tabakalaşmanın ne dereceye kadar gerçek sınıf düzenine dönüşmüş olduğunu biliyor gibi davranmıyoruz. Böyle bir toplumsal değişmenin kristalleşmesi için elli yıl - normal hesapla iki nesile yakın - ne olursa olsun çok kısa bir zamandır. Onun için, şu anda, ancak sınıf düzeninin gelişmesinin lehine koşulların varolduğu söylenebilir ve etkili karşı - güçlerin yokluğunda, bu koşulların doğal meyvelerini vereceklerini öne sürebiliriz. Etkili karşı - güçler derken, ideolojik doktrinleri veya iyi niyet önerilerini değil, örgütlü politik mücadeleyi kast ediyoruz. Böyle bir mücadele gözükmedikçe veya gözükene dek, Sovyet tabakalaşmasının yeni bir sınıf düzenine dönüşeceği sonucuna varılabilir.

Örneğin, Marks'ın **Critique of the Gotha Program**'ında (Gotha Programının Eleştirisi) ve Lenin'in **State and Revolution** (Devlet ve İhtilâl)inde anlatıldığı gibi, bütün bunları yeniden gösterilmeye gerek duyulmamacasına geleceğin (hatta göreceli olarak yakın deyim olan; devrim sonrası gelecek) Marksçı görünümünden uzaktırlar. Teori ve Pratik arasındaki bu ayrıcalık, burjuva eleştirmenleri tarafından tabiidir ki, Marksizm'in başarısızlığının kanıtı ve (dahası) «insanın doğasını değiştiremezsin» sözünü haklı gibi gösterecek delil olarak yorumlanacaktır. Bu

eleştirilere karşı Marksçı cevap nedir? Sovyetler Birliği'nde bu şekilde mi olmalıydı? Veya orada olaylar başka bir seyir izleyebilir miydi? Bunlar hiç bir şekilde salt «akademik» yani, cevapları pratik önem taşımayan sorular değillerdir. Eğer Sovyetler Birliği'nde olanlar, olması gerekenlerse, şimdiki ve gelecekteki diğer sosyalist ülkelerin aynı kaderden kaçınabilme şanslarının en azından «düşük» olacağı söylenebilir. Diğer yandan, Sovyetler Birliği'nde olaylar değişik bir seyir izlemiş olabilselerdi, o zaman diğer sosyalist ülkeler, Sovyet deneyinden öğrendikleriyle sonunda Marks ve Lenin'in haklı olduğunu kanıtlamayı hâlâ ümit edebilirler ve sosyalizmin devrine girmekle insanlığın yeni ve nitelikçe daha iyi bir geleceğin anahtarını bulduğunu gösterebilirlerdi.

Gerçekte, burada gündemde olan şey tarihi determinizm sorusudur. Determinist durum, özünde, herhangi bir zamanda varolan koşulların bir sonraki zamanda ne olacağını emsalsiz biçimde belirlediklerini (determine) kabul eder. Bu, bireyin düşünce ve eylemlerinin zorunlu olarak bir tek şekilde belirlendirildiği anlamına değil, fakat, ancak belli koşullar altında bir tek **düşünceler ve eylemler bileşimi** etkili biçimde pratiğe konabilir demektir. Bireyler seçebilir, ama toplumlar seçemez. Diğer uçtaki, hani şu genellikle voluntarist (gönüldenci) denilen durum, anahtar birey ve grupların arzularına ve belirlendirmelerine bağlı olarak her bir şeyin olabileceğini kabul eder.

Marksizm ne deterministtir, ne de voluntarist; veya bunu yeğliyorsanız, hem determinist hem de voluntaristtir. «İnsanlar, kendi tarihlerini kendileri yaparlar» diye yazar Marks, **Eisghteenth Brumaire of Louis Bonaparte**'ın ikinci paragrafında, «fakat onu sadece keyiflerine geldiği gibi yapamazlar; kendilerinin seçtikleri koşullar altında değil, fakat doğrudan doğruya karşılaştıkları, kendilerine veril-

miş ve geçmişten aktarılan koşullar altında yaparlar.» Diğer bir deyişle, herhangi bir zamanda ihtimallerin sınırı daha önce olanlar tarafından belirlendirilir (determinizm), fakat bu sınır içersinde fevkalâde seçimler muhtemeldir (Voluntarizm). Bu genel ilke, hiçbir şekilde, Marksçı durumun tükenişi değildir. Toplumların yaşamında, görece-li olarak, uzun durağanlık, (stability) dönemleri olduğunu, ve bu dönemler boyunca belli bir toplumsal düzenin gözler önüne serildiği ve sonunda da potansiyelini tükettiği bu dönemleri de, yeni bir toplumsal düzene devrimci geçiş dönemlerinin (revolutionary transition) izlediği fikri bizim şimdiki bakış açımıza göre daha da önemlidir; ve bu, devrimci bir öğreti olarak Marksizm'in özündedir. Bu, Marksizm'in öğrencelerinin, özellikle de **Critique of Political Economy** (Ekonomi Politiğin Eleştirisi)'ndeki ünlü önsözden bildikleri temadır. Genişce tanımlanmamış gibi gözüken şey, tarihin açıklanmasında, determinizmin voluntarizme oranının zorunlu olarak büyük ölçüde değiştiğinin açıkça gösterilmesidir. Sosyal bir düzen bir kez kesinkes kurulup da kendi «hareket/devinim yasasını» tam tamına uygulamaya sokarsa, iktidar - gücü, düzenin ihtiyaçlarının/isteklerini anlayıp düzenin mümessilleri (agents) ve lehtar/yararlanıcıları (beneficiaries) olarak hareket etmeye hevesli ve yetenekli kimselerin elinde toplanır. Bu koşullar altında bireylerin ya da grupların tarihin akışını değiştirmek için yapabilecekleri çok az şey vardır: Zamanın tamamen bir deterministik doktrin olması bu durumu doğrulamaktadır. Fakat düzenin özünde bulunan çelişkiler olgunlaşmaya zaman bulur da devrimci bir dönüşüm için objektif koşullar ortaya çıkarsa, durum kökten değişir. Düzenin hareket yasası tamamen veya kısmen çöker, sınıf mücadeleleri şiddetli büyür, ve krizler çoğalır. Bu koşullarda ihtimallerin sınırı genişler

ve gruplar (özellikle de zamanımızdaki disiplinli politik partiler) ve büyük önderler, kendiliklerinden tarih sahnesine oyuncu olarak çıkarlar. Determinizm geri plana çekilirken ,voluntarizm yönetimi ele almış gibi gözükür.

Eğer determinizmin ve voluntarizmin bu diyalektiğini Sovyet tarihinin yorumunda kullanırsak, iki sonuç kendini gösterir: Birincisi, - ülkenin kendini zorla sanayileşmeye ve tarımın kollektifleştirilmesine geri dönülmez bir biçimde yönelttiği 1917'den 1920'lerin sonlarına kadar geçen başlangıç yıllarını içeren «voluntarist» dönemdir ki bu dönem süresince Bolşevik Partisi ve önderleri, yani Lenin ve Stalin, olayların akışını belirlendirmekte etkili rol oynamışlardır. Bolşeviklerin iktidara gelmelerinden sonra ne yapılabileceği konusunda elbette ki belirli sınırlar vardı, fakat bu sınırlar, bir uçta gerçekte Stalin zamanında izlenen yolu, diğer uçta da kulak - hâkimiyetindeki piyasa ekonomisine teslim olunmasına ve büyük ihtimalle kapitalizmin göreceli biçimde hızlı restorasyonuna girilecek olan «sosyalist laissez faire» yolunu (ki bu kesinlikle yapılabilirdi ve Bolşevik önderler arasında Bukharin ve diğerleri tarafından savunulmuştu) kapsamaya yetecek çaptaydı.

Kendini gösteren ikinci sonuç, Sovyetler Birliği'nin yakın yıllarda - en azından 20. Parti Kongresi'nden ve Stalinleşmeden beri - başlıca yönlerinden bazılarını yukarda tahlil ettiğimiz ve az çok önceden belirlenmiş bir yoldaki, bazen düzgün, bazen aksak işleyen bir büyük makinada partinin ve önderlerinin güçlükle bir dişliden fazla yer tutabildikleri determinist bir düzene girmiş olmasıdır.

Şurası açıkça bellidir ki, «determinist» dönemde hakim olan makinanın çeşidi, «voluntarist» dönemde, büyük kısmı da Stalin'in yönetimi almasından sonra, Parti önderliğinin bilinçli kararları ve eylemleriyle biçimlenmiştir. Bu, kafasında, yaratmak istediği toplumun tasarısı olan Sta-

lin'in —gerçi bu tasarımlar da bir miktar rol oynamışsa da— politikasına buna göre biçim verdiği anlamına gelmez. Bugünkü Sovyet toplumunun oluşmasında vahim rolü 1928 ile İkinci Dünya Savaşı sonu arasındaki dönemde, Stalin, muhtemelen dış saldırı korkusuyla ve tehlike karşısında aktüel veya potansiyel, iç muhalefeti ezme gereğiyle hareket etmiştir. Diğer bir deyişle, bu yıllarda Sovyetler Birliğinde yaratılmakta olan toplum, asıl anlamında başka sonlara ulaşmak için tasarlanmış politika - ların bir yan - ürünüydü. Ama, bizim açımızdan, önemli olan nokta bu değildir. Önemli olan bu politikaların inceden inceye üzerlerinde düşünülmüş olması ve hiçbir şekilde, objektif bir durumun tam bir refleksi olmamasıdır. Değişik olabilirlerdi. Ortaya koymaya niyetlendikleri amaç başka olabilirdi; gerçekte, seçtikleri amaca veya değişik bir diğer amaca veya amaçlar takımına varmak için tasarladıkları araçların bileşimi değişik olabilirdi. Ve bugün için sonuç, değişik bir internal logic (içsel mantık) uygulaması ve değişik bir kalkınma yolu izleyen değişik bir toplum olabilirdi.

Bunlar sadece masabaşı yorumlamaları (spekülasyon) değildir. Lenin'in ölümünden sonra ki o kıyasıya yıllarda farklı yolların uygulanma ihtimalinde olduğunu **biliyoruz** çünkü o dönemde Bolşevik Partisi'nde büyük mücadelelerin ve tartışmaların olduğunu biliyoruz. Stalin'in zaferinin kaçınılmaz olduğuna ya da «sol veya sağ muhalefet kazansaydı zorunlu olarak aynı yolu izleyecekti» düşüncesine inanmamızı gerektirecek hiçbir şey yoktur. Tercihler ortadaydı; ve Sovyetler Birliği bugün neyse odur, çünkü bazıları benimsenmiş diğerleri reddedilmiştir.

Hangi politikaların uygulanacağı ve onların muhtemel sonuçları üzerine tartışmaların gözden geçirilmesinin yeri değildir. Böyle bir davranış gerçekte hırsla yüklenilmiş bir iş olurdu. Şu kadarını söylemek yeter: Kendi görüşümüze

göre Stalin, ilkin dış saldırıyı kovmak için hazırlıklar yapmakta kesinlikle haklıydı, fakat, değişik araçlar seçilmesi kısa vadede daha iyi, uzun vadede ise daha da iyi sonuçlar çıkarabilirdi. Daha çok eşitlik ve byrokrasiye daha az ayrıcalık verilmesi; kitlelere daha çok dayanılması ve güvenilmesi, daha büyük parti içi demokrasisi, bunlar, sanırız, Sovyetler Birliği'nin varoluşunu ve komünist geleceğin aydınlık görünümünü, ondan uzak olmaktan çok, onu doğrudan doğruya işaretleyen yolun rehber ilkeleridir.

Sovyet tarihinin elli yılının öğreteceği çok dersler vardır. Ve bunların en büyüğü ve en önemlisi, sanırız, seçimlerinin ve seçmek zorunda oluşlarının ve nasıl seçim yaptıklarının gelecek yıllarda kaçınılmaz biçimde belirleyici konsekanslar (sonuçlar) getireceğidir.

POLONYA'DAN ALINAN DERSLER

(Şubat 1971)

Polonya'da Gomulka rejimi altında gelişen olaylar bu ülkede durumu açıklığa kavuşturacak ışık getirmektedir ve aynı zamanda yalnız Polonya'nın değil diğer sosyalist (1) Avrupa ülkelerinin de geleceğiyle ilgili önemli sorunları ortaya çıkarmaktadır.

13 Aralık tarihinde tüketim malları düzeninin geniş ölçüde revizyona uğratılacağının duyurulmasıyla birlikte dertler de başlayıverdi. Dayanıklı tüketim mallarının —teyp, radyo, televizyon, çamaşır makinası, soğutucu, temizleyici, v.b.— fiyatları, genel olarak yüzde 15 veya daha fazla

(1) «Sosyalist» deyimi, burada ve bunu izleyen yerlerde (bağlamın (contex) açıkça aksini gösterdiği yerlerin dışında) Deutscher tarafından açıklandığı anlamda kullanılmıştır: «SSCB, Çin ve onlarla birlik içinde olan ve olmayan devletleri hepimiz ağız alışkanlığıyla 'sosyalist ülkeler' olarak adlandırıyoruz, oysa ancak onların rejimlerini, kapitalist devletlerin karşısına koymaya, kapitalist-sonrası karakterini göstermeye veya hükümetlerinin ve politikalarının sosyalist kökenlerine ve eğilimlerine atıf yapmaya niyetli olduğumuz sürece bunu yapabiliriz. Deutscher, **On Socialist Man** (sosyalist insan üzerine) New York Merit Publishers, 1967, s. 17.

indirilirken, ihtiyaç mallarının —yiyecek, yakacak, ve giyecek— fiyatları, bazı durumlarda keskincesine yükseltildi. James Feron, Varşova'dan şöyle yazıyordu: «Genel olarak amaç, tüketim harcamalarını sınaî mallara kaydırırken bazı tarımsal kıtlıkların (talebi düşürerek) azaltılmasıydı.» **(New York Times,** Aralık 14).

Fiyat düzeninin bu reformu, hem sosyalist planlamanın (sosyalist düzendeki ekonomik planlamanın) büyük avantajlarından birini açığa çıkarır, hem de sorumsuz bürokrasinin denetimi altında bu (fiyat) düzenin ne kadar kötüce kullanılabileceğini gösterir.

Söz konusu avantaj, sosyalist ekonomik düzende fiyatların bireysel girişimlerin kârlarının azamîye çıkarılması için konulmadığı (veya her nasılsa konulmasının gerekmediği) gerçeğinden ortaya çıkar. Kapitalizmin bugün varolan tek çeşidi olan tekelci kapitalizmde fiyatlar, bütün olarak düzendeki sonuçları dikkate alınmaksızın kârların azamîye çıkarılması için **konulur;** ve bu, kapitaliz min sınırsız genişleme güdüsüyle birlikte, sistemin kaçınılmaz olarak ortaya çıkardığı irrasyonelliğin ve korkuların nedeni olur. Diğer yanda, sosyalizmde fiyatlar, genel çıkarlara göre ekonominin bir bütün olarak düzgün işlemesini sağlamak amacıyla ve ihtiyatla düzenlenebilir. Bu koşullar altında fiyat politikası ekonomik planlamanın güçlü ve değer biçilmez bir aracı olur. Polonya'nın en büyük ekonomisti merhum Michal Kalecki, «kapitalizmin savunucuları, genellikle «fiyat mekanizmasını» kapitalist düzenin büyük avantajı olarak düşünürlerken, fiyat esnekliğinin sosyalist ekonominin karakteristik özelliği olması gerçekten de paradokstur,» (2) diye yazmıştı. Polonya'daki son olaylarla, bu, bir kez daha ortaya konmuştur.

(2) **Teory of Economis Dynamics** (Ekonomik Dinamiklerin Teorisi) New York: Monthly Review Press, 1968, s. 63.

Ne var ki, güçlü araçlar, yararlı oldukları kadar tehlikeli de olabilirler ve Aralık ayında Polonya'da olanlar bunu da göstermektedir. Polonya, kendisinin sosyalizmin güçlenmesine ve komünizmin kurulmasına adamış bir işçi sınıfı partisi olduğunu ileri süren Komünist Partisi tarafından yönetilir. Buna rağmen, ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını yükselten ve Polonya gibi fakir bir ülkede lüks diyebileceğimiz rahatlık maddelerinin fiyatlarını indiren böyle bir fiyat reformunun işçilere ve şehirdeki düşük gelirli gruplara, (örneğin, çalışmak için çok yaşlı veya çok genç olanlara) en büyük fedakârlıkları yüklediği ve şehir bürokratları, meslek sahipleri, aydınlar ve bunun gibilerini halihazırdaki ayrıcalıklı durumlarını güçlendirdiği çok açıktır. Bu durumdan en çok yararlanacak olanlar belki de, yiyeceklerinin çoğunu yetiştiren ve şimdi de dayanıklı tüketim malları alımlarını genişletebilecek olan çiftçilerdir. Bu tür bir fiyat reformunu yüklemek eğer bir kapitalist hükümetin gücü içersinde olsaydı (ki, doğal olarak değildir) bunu yürütmek için çıkarılan bir yasa, derhal ve haklı olarak, sınıfsal yasa koyuculuk hakkının en iri biçimi diye ilân edilirdi. Polonya'nın kendisine sosyalist demesi ve bir komünist parti tarafından yönetilmesi onu bundan daha beter bir duruma sokmaz mı?

Bütün işin gizlice kotarılıp, ilk elden etkilenen kimselere hiçbir şekilde danışılmadan, **tamamlanmış bir olay** olarak duyurulduğuna şüphe yoktur. Gomulka rejiminin, bir reformu hızla geçirip vaziyeti onunla götürebilmeyi ümit ettiği meydandadır. Hesabın bu denli kötü yapılmışlığı onun kitlelerden uzaklaşmasının belirtisi ve Polonya'da politik bir değişikliğe olan ihtiyacın göstergesidir. Fakat

(1) Industrial Progress in Poland, Czechoslovakia and East Germany, 1937-1962 (Polonya, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'da Sınaî Gelişme. 1937-1962 London: Oxford University Press, 1964.

bu konuya gelmeden önce, fiyat reformunda açıklanan temel politikanın —işçilere en büyük fedakârlıkların yüklenmesi— yalnız Polonya'da değil, diğer Doğu Avrupa ülkelerinden en az ikisinin de (Çekoslovakya ve Alman Demokratik Cumhuriyeti) İkinci Dünya Savaşından beri izlenmekte olan yolun aynı olduğunu belirtmek yerinde olur. Bu üç ülkedeki sanayileşme üzerine yaptığı yetkin çalışmasında, Alfred Zauberman, zorla yaptırılan tasarruflarda —diğer bir deyişle, sosyalist birikimde— asıl yükü, (SSCB'deki gelişmenin karşılaştırılabillr bir aşamasında olduğu gibi köylülerden çok işçilerin taşımakta olduğunu bulmuştu. Bu durum bize 1970'de aynı bölgede aylarca araştırma yapmış olan Profesör Lynn Turgeon tarafından gösterilmişti. Profesör Turgeon, Kuzeydoğu Avrupa'daki yeni düzenden en çok yararlananlar arasında çiftçilerin bulunduğu ve onların ekonomik durumlarının, bazı bakımlardan bir savaş sırasında satıcıların piyasasındaki kapitalist çiftçilerin karşılaştırabileceği sonucuna varmıştı. Bütün bölgede gözlemlediği kırsal yerleşmedeki gelişmelerden özellikle etkilenmişti.

Fiyat reformunun bildirilmesi, başta Gdansk, Gdynia ve Szczecin, olmak üzere Baltık liman şehirlerinde gösterileri başlattı (herhalde ülkenin diğer şehirlerinde de; ama yabancı muhabirlerin az olması ve yerel haberleşme araçlarına konan sansür, ülke dışındakileri ve muhtemelen bir çok Polonyalıyı ülkenin bütününde olanlardan habersiz bıraktı). Rejimin ilk tepkisi, tam tamına, ortodoks komünist gelenekle yetişmiş önderlerden beklendiği biçimde oldu. Gayet de tanıdık bir mantıktı bu: Parti, işçi sınıfının çıkarlarını temsil eder, öyleyse Parti'nin politikasını eleştiren veya ona karşı çıkan bir kimse işçi sınıfının düşmanı olmalıdır. Buna uygun olarak da gösteriler için yapılan suçlamalar otomatik olarak sokak serserilerinin ortalık karış-

tırıcılarının, sapık unsurların ve bunlar gibilerin sırtına aktarıldı; ve baskı kuvvetleri (polis ve ordu) göstericilerin üzerine saldırtıldı. Zayiat üzerine yapılan tahminler değişmektedir; ama çok olduğu, belki de yüzlere ulaştığı söylenebilir. (**New York Times** gazetesindeki İsveç kaynaklı bir habere göre yalnız Gdansk'ta verilen ölü sayısı 300'dür.)

Olaylara tanık olan veya tanık olmuş kimselerle görüşebilen gazetecilerin verdikleri haberlerden olayların farklı bir görüntüsü çıkmaktadır. Ve bu haberleri doğrulayan şey de, Gomulka'nın dışarı atılmasından (bunun üzerinde tekrar duracağız) sonra, hükümetin kendisinin tamamıyle başka bir havadan çalmaya başlamış olmasıdır. Olayların gerçek seyri şöyleymiş gibi gözükmektedir: Tersane işçilerinin önce kendi işyerlerinde toplantılar yapıp, sonra da karışık olduğunu sandığımız saiklerle, —bazısı açıklama talebiyle, bazısı protesto etmek için, bazısı uzun süredir birikmiş öfkeyi atmak için— komünist partisi merkezlerine doğru yürüyüşe geçmeleriyle birlikte karışıklıklar başladı. Açıklama yapılacağı yerde işçilere baskı uygulanınca, parti binalarına, polis karakollarına ve diğer otorite sembollerine saldırdılar ve bazı durumlarda tahrip ettiler. Olaylara büyük kalabalıklar katılmıştı Szczecin'den gelen bir haberde 10.000 kişi tahmin ediliyor— ve düzenin sağlanması için ordu çağrıldı. Szczecin'den gelen aynı haberde «bir mütareke yapılana kadar» işgalde olan fabrikalardan söz ediliyordu. «Bir mütarekeyle işe dönme karşılığında tankların çekilmesi ve işçilere karşı misilleme yapılmaması isteniyordu.» (**New York Times**, 30 Aralık.)

Bir komünist hükümet, böyle bir durumla geçmişte Stalin'in zamanında karşılaşsaydı, tepkisi kitle halinde tutuklamalar, duruşmalar, infazlar, hapsetmeler, çalışma kamplarına göndermeler olacaktı, önceki statüsko vahşi-

ce muhafaza edilecekti. Fakat Polonya o dönemi en azından 1956'ya kadar uzaklarda bıraktı. Bu, Kruşçev'in Stalin'e ünlü saldırısının ve Doğu Avrupa'nın uydu ülkelerinde ilk özgürleşme akımının görüldüğü yıldı. Aynı zamanda bu, Polonya'da Poznan isyanının bu son Aralık ayının olaylarıyla göze çarpıcı benzerlikler taşıyordu. Her iki olayda da başlatan etken ekonomik hoşnutsuzluktu; her iki olayda da iktidardaki hükümet suçu düşman unsurlara attı; ve her iki olayda da bu açıklamadan hemen vazgeçildi. Poznan isyanı sırasında bu isyana emperyalist bir plan diyen resmî çizgiye işeret eden yeni bir yazar eski dönem üzerine şöyle devam ediyor:

Fakat birkaç gün düşündükten sonra... Ochab, (daha sonra partinin başına geldi), isyanların emperyalist bir plan **olmadığını** ve hayat standardının ne denli yükselmiş olduğunu iddia eden son rakamların düş ürünü olduklarını kabul etti. O andan itibaren isyancıların giriştikleri eylemde haklı oldukları Polonya'nın resmî çizgisi oldu. Sonradan suçun bir kısmını kendisinin ve yoldaşlarının üzerine olmak alçakgönüllüğünü bile gösterdi: «Bizim önderliğimizin ülkeyi Poznan trajedisinden korumak için güçsüz olduğu ve trajedi yer aldığında hepimizin hayretler içinde kaldığı bir gerçektir. Bu, ülkedeki gerçek durumu hissetmemizin yüzeyde ve yetersiz olduğu anlamına gelir.» (1).

Fakat, son birkaç hafta boyunca basında anlatılanların tersine, bir açıdan, 1970'te olan, 1956'da olana benzemedi. Poznan isyanı parti önderlerinde veya hükümette bir değişikliğe yol açmadı. Gomulka'nın gelişi ve gidişinin işçi sınıfının dümen suyunda olduğunu söylemek hoş bir gazetecilik öyküsü olur. Fakat doğru olmaz. Poznan isyanı 28

(1) Nicholas Bethell, Gomulka: His Poland, His Communism, (Gomulka: Polonyası, Komünizmi). Holt. Rinehart and Winston. New York, 1969, ss. 208 - 209.

ocak, 1956'da yer aldı ve Gomulka, politikadan uzak geçen on yıldan sonra 19 Ekim'de iktidara döndüğünde, aşağı yukarı dört ay geçmişti. Pek iyi bilindiği gibi, onu parti ve ulusun önderliğine geri getiren bunalımda Poznan isyanı değil, Macaristan'da iki hafta sonra gerçekleştirilen gibi bir Sovyet askerî müdahalesinin tehdidiydi. Bununla beraber, iktidara döndükten sonraki ilk konuşmasında Gomulka'nın Poznan üzerine söyledikleri hâlâ anımsanmaya değer:

İşçi sınıfı son olarak parti önderliğine ve hükümete üzücü bir ders verdi. Poznan işçileri grev silahını kullandılar ve seslerini yüksekten çıkararak, haziran ayının o karanlık perşembesinde gösteri yapmak için çıktılar «Yeter! Böyle devam edemeyiz! Yanlış yoldan dönün!»... Şehirlerin caddelerine çıktıklarında, Poznan işçileri halkın Polonya'sını ve sosyalizmi protesto etmiyorlardı. Toplumsal düzenimizde yayılan kötülüğü protesto ediyorlardı ve bu onlara çok dokunmuştu. Sosyalizmin temel kurallarının bozulmasını protesto ediyorlardı ve bu onların ülküsüydü.

Üzücü Poznan trajedisini emperyalist ajanların ve ajan provakotörlerin eseri olarak göstermek için yapılan münasebetsiz çabalar politik bakımdan saflıktır. (1)

Eğer aynı Gomulka, tartışmasız kabul edilen ondört yıllık Polonya Komünist Partisi önderliğinde Poznan dersini unutmadıysa ve bu dersi ülkenin yönetiminde uygulamaya isteksiz veya yetersizse, son Aralık olayları daha ne yapsın? İşçiler bir kez daha «Yeter: Böyle devam edemeyiz!» diye bağırdığında, kendinden öncekilerden daha orjinal veya politik bakımdan daha az saf olmadığını göstermiştir Gomulka.

1956'da Gomulka, büyük sevgi ve itibar görerek göre-

(1) İbid., ss. 217-218.

ve başladı, 1970'de, fiyat reformunun bildirilmesinden tam bir hafta sonra çekildiğinde, itibarsızdı ve unutulmuştu. Parti önderliği içerisindeki bölünmeler zaten ileri aşamaya varmıştı ve Gomulka'nın bir zamanlar sahip olduğu katı destek çözülüp gitmişti. Kızgın işçilerin yatıştırılması gerekçesi ve bunalım nedeniyle Merkez Komitesi, onu, uzun süren başkanlığından düşürmek ve yerine işçilerin kabul edeceğini düşündükleri bir adamı getirmek için acele etti.

Bu adam Edward Gierek'ti. Bir kömür madencisinin oğlu olan Gierek, kendisi de kökeni itibariyle madenciydi ve Fransa ve Belçika'da uzun yıllar kalmıştı. (İkinci Dünya Savaşından sonra Belçika Komünist Partisi'nin Polonya bölümünde başkanlık yaptı). Polonya'ya geri dönünce mühendis olmak için okudu, Katowice kömür - madeni bölgesindeki parti örgütünde en yüksek mevkiye geldi ve 1959'da polit büroya seçildi. Gazete haberlerine göre, Gierek, konut ve tüketim mallarının dağıtımı gibi meselelerde madencilere özel bir uygulama yapılmasını başardı ve bu yolla işçi - sınıfı desteğinin önemli bir bölümünü sağladı. İşçi - sınıfı ayaklanması sırasında Parti'ye Gomulka'nın ardından onu seçtiren herhalde budur.

Tek - partili politik düzenlerde bir liderliğin diğerinin yerini aldığı zamanlarda olduğu gibi, herkes derhal değişikliğe yol açan koşulları eleştirmek için kendisini daha özgür sayar ve bu durumda suç azledilenin günahlarına eklenebilir. Onun için, eleştiriler çoğunlukla dolaylı yoldan söylense bile, böyle anlarda olayların iç yüzünü anlamayı bekleyebiliriz. Örneğin, yeni önder Gierek'in Partinin Birinci Sekreterinin durumu üzerine televizyonda 20 Aralıkta yaptığı konuşmada söylediklerinden bazılarını alın :

Ekonomi politikamızın katı yönetimi ve genel olarak politikamız, işçi sınıfına ve aydınlara danışmak durumunda olduğu kadar, gerçekleri de hesaba katmalıdır ve yük-

sek otoritelerin eylemlerinde ve parti içinde kollektif önderlik ve demokrasi ilkelerine saygı göstermelidir.

Son olaylar üzücü bir şekilde şu temel gerçeği anımsatmıştır: Parti, işçi sınıfı ve tüm ulusla olan bağlarını her zaman korumalı ve çalışan halkla olan ortak dilini yitirmemelidir. **(New York Times,** 21 Aralık)

Bu konuşmada dikkate değer hiçbir şey olmadığı, sadece sosyalist harekette nesillerden beri görülen aksamaların tekrarlandığı söylenebilir. Ve yine, bağlantılı olarak yorumlayarak Gierek'in bu birkaç cümlede söyledikleri şunlardır: (1) Hükümet, politikalarını formüllendirirken gerçekleri hesaba katma alışkanlığında olmamıştır; 2) işçi sınıfına ve aydınlara danışmayı ihmal etmiştir. 3) Parti içinde kollektif önderlik ve demokrasi ilkelerini bilmezden gelmiştir; 4) İşçi sınıfıyla yakın bağları koruyamamış ve çalışan halkla ortak bir dil konuşamamıştır. Kendini proletaryanın öncüsü olarak tanımlayan bir Parti için ne itiraflar!

Veya Gierek'in ulusa yaptığı yeni yıl konuşması üzerine **New York Times** gazetesinde çıkan haberin giriş cümlesini alın: «Polonya Komünist Partisinin yeni önderi Edward Gierek, 1971'de hükümet politikasının dürüst, dolaysız, herkes tarafından anlaşılabilir olacağına bugün söz verdi. «Bu, geçmişte hükümetin politikasının dürüst, dolaysız, herkes tarafından anlaşılabilir olmadığının kabulünden başka nedir ki?

Fakat önemli olan; bu itirafların ve kabullenmelerin ortaya çıkardıklarını Polonya'da bugün neyin yanlış olduğu sorununun özüne ulaşmadığını düşünmektir. Birleşik Devletlerde bizim kendi durumumuzla ilgili benzer bir durum meselelerin açıklanmasına yardımcı olabilir. Özellikle 1965'te Vietnam savaşının Amerikanlaştırılmasından beri, halka yalan söylendiği suçlaması kadar hiçbir suçlama daha sık ve daho haklı olarak ABD hükûmetine yapıl-

mamıştır. Şimdi, «doğruluk farkı» (1)—hükümetin söylediğiyle doğru olan arasındaki fark— deyimi ev sâkinlerinin ağzına kadar düşmüştür. Kendisinden önceki Johnson gibi Nixon da sürekli ve haklı olarak ikiyüzlülük, çift - taraflı oynamak, hilekârlıkla (ve sol tarafından değil) itham edilmiştir. Eğer Başkan ne olup bittiği hakkında doğru konuşsaydı, her şey düzelir miydi acaba? **Güney Vietnam halkının kendi kaderini tayin etmek** için diyeceğine, çıkıp da A.B.D. politikasının Güney Vietnam'da yeni - sömürge edinmek olduğunu söylese; silâhlı kuvvetleri Vietnam'dan çekiyorum diyeceğine, A.B.D.'nin Vietnam'a silâhlı işgalini sürdürmek niyetinde olduğunu kabul etseydi ne olurdu?

Hayır, meselenin altında yatan şey, yalan söylemek değil, bir hükûmetin yalan söylemeye gerek duyduğu şey üzerine olan politikasıdır. Yalan söylemesi, sadece, o hükümetin politikasını halk kitlelerinin, kabul etmeyeceğini bildiğini ve doğruyu saklamak istediğini gösterir. Ancak politikasını gerçekten halk kitlelerinin kabul ettikleri ve istedikleri olduğunda, hükümetin doğruyu söyleyebileceği ve söylemeyi istemesi için her nedenin var olduğu işin aslıdır. Ve hükümet, politikasının halkın istediği politika olduğuna ancak bu politikayı halkın istekleri biçimlendirirse —diğer bir deyişle, ancak «kitlelerden kitlelere» ilkesi gerçekten gözlenirse— bilebilir. Bireylerin ve grupların yanılmasının her zaman mümkün olduğunu hesaba katarak, mantık yürütme işlemimizi bir adım öteye götürebilir ve «kitlelerden kitlelere» ilkesini sözüne uygun ve kalıcı olarak uygulanmasında ancak son tahlilde kitleler tarafından denetlenirse bir hükümete güvenilebileceğini söyleyebiliriz. Belli bir ülkede gerçek demokrasinin varlığının en emin biçimde sanınışı, bu nedenledir ki, hükümetinin doğruculuğuna bağlıdır.

(1) Amerikanca'da **credibility gab.** (ç.n.)

Polonya açısından iki şey çıkıyor: Birincisi, önderlerinin kendilerinin de kabulüyle, demokrasinin karşıtı oluşmuştur. Ve ikincisi, eski çeşit hilekârlıklardan vazgeçmek için Gierek'in verdiği sözler Polonyalı kitlelerin, ki, büyük çoğunluğu şu anda şehir ve kasabalarda yaşamakta ve bunların büyük çoğunluğu da işçi sınıfının içinde veya yakınındadır, isteklerine dürüstçe saygı gösteren ve cevap veren bir yola şimdi başlanırsa yerine getirilebilir.

Bu kitleler gerçekte ne isterler? Bize, yöneticilerinin gırtlaklarına basmak için çabalamalarını istemiyorlar gibi geliyor. Bununla ilgili olarak, **New York Times** gazetesinin Sovyet bloku uzmanı Harry Schwartz'ın 10 Ocak'ta gazetenin İş ve Finans bölümünde çıkan kısa yazısını çok aydınlatıcı bulduk. «East - Bloc Reform (Doğu - Blok Reformu)» başlık ve «Efforts to Spur Poland's Workers (1) Backfired» (Polonyalı Yılan İşçileri Teşvik İçin Gayretler) altbaşlıktır. Harry Schwartz'ın makalesinin tam metni buradadır :

Komünist Partisi lideri Wladyslaw Gomulka'yı yerinden sarsan son karışıklıkların bir sonucu olarak günlük hayata yeni bir güç kazandırmak amacıyla alaycı (cynical) bir Doğu Avrupa sloganı olan, «Komünizm Çalışmaktan Daha İyidir» buyur edileceğe benziyor.

Bu karışıklıklar doğrudan doğruya, Polonya ekonomisinde daha büyük işçi üretkenliği için teşvik ve dürtüleri öngören reform yapma gayretleriyle patlak vermişti. Bay Gomulka'nın düşüşü Doğu Avrupa'daki ekonomik reformun diğer taraftarlarının cesaretini kıracak gibi gözüküyor, çünkü doğabilecek ciddi politik sonuçları gösteriyor.

Bindokuzyüzaltmışlarda sunulan ekonomik reformlar, komünizmle - yönetilen bir ülkeden diğerine önemli fark-

(1) Backfire: Patlamak, makinalarda zamansız oluşan patlama; orman yangınlarını söndürmek için ters yönde çıkarılan yangın. (ç.n.)

lar gösterdi. Bununla beraber, hepsinin amacı; fiyat ve ücretleri arz ve talep koşullarının gerektirdiği yere yaklaştırarak ve sanayi yöneticilerine ve diğerlerine idarî karar verirlerken, geçmişin merkezî ekonomik planlaması altında olduklarından daha çok esneklik ve özgürlük vererek üretim üzerinde daha büyük piyasa etkisi sağlamaktır.

Son karışıklıklara başlayan Gdansk tersane işçilerinin, en azından yiyecek, yakacak ve diğer temel maddeler için bildirilen yüksek fiyatlar kadar, ücretlerini düzenleyen karmaşık ayarlamaları değiştirme önerileri için de sıkılmış olduklarını gözlemciler belirtti. İşçiler ücret değişikliklerinin haftalık kazançlarını azaltacağından korktular. Halbuki ekonomik reformcular, Polonyalı işçilerin gayretlerinin ve üretkenliklerinin artmasının nedeninin işte bu korku olacağını ümit ediyorlardı.

Bu bilgilerimize karşı, bazı gözlemcilerin belirttiği gibi, bu ekonomik reformlara beslenen düşmanlığın en azından Sovyet - bloku ülkelerinin işçi sınıflarındaki kadar eski şekillere alışkın ve yenilerini denemeye isteksiz (ekonomik) yöneticiler arasında da büyük olduğu şimdi açıktır.

Gerçekte, Doğu Avrupa'nın çoğu kısmı ile Sovyetler Birliği bütün ilgili taraflar tarafından anlaşılan ve onurlandırılan bir çeşit haberli toplumsal anlaşma altında hareket etmişlerdir. Bu anlaşma ile, işinde boy gösterdiği ve gayret harcıyor gözüktüğü sürece, herkese asgarî yasama düzeyinde bir iş garantisi sağlandı. Bir çok işçinin memnuniyetle **asgarî gayreti asgarî fakat emin ücretle** değiştirdiği bir pazarlık; yani tembel insan'ın memnuniyeti olmuştur.

Doğu Avrupa'nın çoğu kısmında, ekonomik bakımdan fabrika ücretlerinin sağlandığından daha iyi kazanç sağlamak isteyen işçiler çoğunlukla ek iş bulmak zorunda kalırlardı. İşlerinden arta kalan zamanlarında zanaatkâr, esnaf ve inşaatçı olarak bağımsız çalışırlardı; bazısı fabrika-

da geçirdiği zamana, gerçekte kâr getiren diğer işinin yorgunluğunu çıkardığı dinlenme süresi olarak bakardı.

Sovyet-bloku ülkelerinde, rekabet olmadığı ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda eşitlik eğilimi bulunduğu için bunların hepsi mümkün olurdu. Bu ikinci duygu, bir işçiyi ortalamanın üstünde enerjik olmaktan ve kazanmaktan alakoyan sosyal baskıyı yarattı.

Fakat bindokuzyüzyetmişlerde; Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği, uluslararası rekabete açılma, ve Amerikan, Alman, İngiliz, Fransız, Japon ve diğer rekabetlere karşı, dünya piyasasında mallarının satılabilmesi için üretim maliyetlerinin ve mallarının kalitesinin düzeltilmesi gereğiyle karşı karşıyalar. Geçen ay ekonomik reform ve fiyat artışları için kamu desteğini kazanmaya çabaladıklarında, Polonya'nın resmî çevreleri bu rekabetin teşvik edilmesi üzerinde durdular.

Fakat Doğu Avrupayı işçiler için, uluslararası rekabet sözleri ve ödemeler-dengesi sorunları anlamsızdır. Onun yerine, işçiler ekonomik reformu ve onun getirdiği özel tedbirleri statüskonun rahatlığının bozulması olarak görürlerken, yöneticiler verimlerini arttıramayacak büyük sayıdaki işçileri düşük ücretle tehdit ediyorlar.

Eşitlik duygusunun geniş olarak hüküm sürdüğü bölgede, bir çok işçi reformun teşvik edici özelliklerine kuşkuyla bakıyor. Niye bazı işçiler diğerlerinden fazla kazanmalı diye soruyorlar? Bu, sosyalizmin ortadan kaldıracağı, kapitalizmdeki itin-iti-yemesi rekabeti değil midir?

Sovyetler Birliği'nde, ekonomik reformun üzerinde çalışanların en büyük endişesi bunun işsizliği yaratacağı korkusudur. Sovyet blokunda fabrikaların ve madenlerin fazlasıyla şişkin kadrolarla çalışmakta oldukları bilinen bir gerçektir. Öyleyse ekonomik reforma göre çalışan bir fabrikanın kârını arttırabilmesinin bir yolu da fazla işçile-

rini çıkarmasıdır.

Sovyet propagandacıları, fazla işçilerin çıkarılmasının işsizlik olmadığını, çünkü (umarız ki) işten yeni çıkarılan işçilerin girebileceği birçok boş iş olduğunu söyleyerek işçileri yatıştırmaya çalışıyorlardı. Fakat ekonomik reformun işsizliğe yol açabileceği korkusu sürüyor. Birçok işçi, o boş işlerin çoğunlukla gitmek istemedikleri uzak yerlerde, örneğin, Sibirya petrol alanlarında olduğunun farkındadır.

Geçen ayın başlarında Polonya'da görülen anî fiyat artışları gibi bir çok büyük değişikliği bir anda sunmaktan çok, reformları, işçileri yavaş yavaş etkileyecek bir biçimde sunan Doğu Avrupalı (ekonomik) yöneticiler bu sorunların çözümünde çok başarılı olmuşlardır.

Bu tahlilin sonuçları gerçekte genişletilebilir. Gerçekliği Harry Schwartz gibi bir bilgili burjuva gözlemcisine bile açıkça görünen temel varsayım, bir yandaki (ekonomik) yöneticilerle (yani, yönetici bürokrasi), diğer yandaki işçiler arasında tam bir ayırımın varolduğudur. **İdareci ve işletmeciler esastakapitalist standartlara göre hareket ederler.** Ekonomik düşünceleri ve kararları üretim hedeflerine, üretkenliğe, uluslararası piyasalarda yarışabilmeye yöneliyor: Bunlar araç değil, amaç olarak görülüyor. Ve bu amaçlara giden araçlar, propagandayla şaşırtılan işçiler, teşvik tasarıları, kazancı yitirme korkusu, işsizliği bekleyiş ve bunun gibileridir. Bu, kapitalizmin ekonomik ideolojisine **benzemekle** kalmaz, kapitalizmin ekonomik ideolojisidir de.

İşçiler, klasik proletarya biçiminde tepki gösterirler. İşi yalnızca para kazanmanın bir yolu olarak değil, yaşamlarının bir parçası olarak gören işçiler, daha çok çalışmaları için yapılan tipik kapitalist hilelerin uygulanmasına içerlerler. «Eşitlik eğilimine» katlanırlar ve itin - iti - yemesi kavgasında birbirlerine karşı kışkırtılmak istemezler.

Emin oldukları zamanlarda da, düşük geliri daha yükseğine tercih ederler. Çok uzaktaki bir bürokratın emriyle oradan oraya gönderilmek için alışık oldukları çevreden ve birlikte oldukları insanlardan koparılmayı istemezler .Kısacası proleterdirler, yukarıya - tırmanmaya - çabalayan - bireyler değil. Eski, merkezi planlamalı sosyalist ekonomiler, bütün kusurlarına rağmen, onların değer verdikleri şeylerden bazılarını verebiliyordu. Bu aldıkları şeylerden; parti görevlilerinin ve ekonomik planlamacıların hesaplarında ağırlığı bulunan GSMH (Gayri Safî Millî Hasıla) veya döviz rezervlerinin daha fazla olacağı sözüyle veya diğer bir soyutlamayla değişerek vazgeçmek istemiyorlar.

Bunların hepsi, Harry Schwartz'ın düşündüğü gibi, Doğu Avrupa işçilerinin tembel, ümitsizce tutucu, ilerlemelerin hepsine karşı çıkıcı v.b. gibi oldukları anlamına gelmez. Yalnız şu anlama gelir: Onlar, uluslararası piyasalarda Batı Almanya, Birleşik Devletler, Japonya gibi ileri tekelci kapitalist ülkelere karşı rekabete uyacak modern devletçi kapitalizm düzeninin üzerlerine kurulması için iyi malzeme değildirler. Diğer bir deyişle, Doğu Avrupa işçileri kapitalist değerleri ve saîklerini emmemişlerdir ve türedi patronlarının büyük kapitalist birliğe girebilmesi için yardım etmeye hiç de meraklı değildirler. «Rahat bir statüsko» ile anlamsız buldukları bir şey için çalışa çalışa tükenme arasında seçim yapmaları istendiğinde tereddüt etmeden birincisini seçerler.

Fakat farklı bir alternatif verildiğini düşünün; **anlayabildikleri** biçimde daha iyi bir toplumun kurulmasına ve planlanmasına katılmaları alternatifi - bazılarının değil, hepsinin gelirlerinin yükseldiği; güvenliğin daha az değil, daha çok olduğu; insanî ilişkilerin istedikleri yönde gelişmesi ve derinleşmesi için olanakların genişlediği; çalışma koşullarını ve yaşamlarının niteliklerini denetim güçlerinin arttığı bir toplum. Meseleyi bir başka şekilde koyarsak;

önderlerinin körü körüne kapitalistlerin ayak izlerinden gitmek yerine, cesurca «politikayı emre soktuklarını» ve açıkça gerçek proleter sosyalist toplum hedefini öne sürdüklerini düşünün. Bu seçim verildiği takdirde, işçilerin tepkilerinin karşı çıkmak ve işbirliği yapmamak olacağını söylemeye kim cesaret edebilir?

Harry Schwartz, doğal olarak buna boş hülya deyip bir kenara atacaktır. Hiç bir şüpheye ve nitelemeye yer vermeksizin, «bindokuzyüzyetmişlerde; Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği, uluslararası rekabete açılma, ve Amerikan, Alman, İngiliz, Fransız, Japon,ve diğer rekabetçilere karşı, dünya piyasasında mallarının satılabilmesi için üretim maliyetlerinin ve mallarının niteliğinin düzeltilmesi gereğiyle karşı karşı olan» diyor. (Altını biz çizdik.) Buna verilecek tek kelime ile cevap ve kategorik olarak: Saçmalıktır. Doğu Avrupa ülkelerinin ve Sovyetler Birliği'nin kapitalist dünya ile fare yarışına girmesi gerektiğini söyleyen hiç bir ekonomi veya doğa yasası yoktur. Kendi yollarını seçmek ve bu yolda ilerlemek için gerekli kaynaklara, teknolojiye ve bilim adamlarına sahiptirler. Bu doğal olarak, teknolojik açıdan daha ileri kapitalist teşebbüslerin ekonomilerine doğrudan katılmalarının engellenmesini gerektirecektir; fakat bu, bugüne kadar kapitalist dünyayla süregelen ticaretin engellenmesi demek olmadığı gibi, bu çeşit ticaret sosyalist gelişme için faydalı da olabilir, Sovyet ekonomisti Preobrazhensky'nin yarım yüzyıl önce yazdığı gibi: «Kapitalist tekelciliğin baskısına ancak sosyalist tekelcilikle karşı durulabilir.» (1) Bu alternatifin yapılabilirliği konusunda şüphesi olanlar, kapitalist dünyadan bağımsız fakat kopuk olmadan şimdiki durumda sosyalist kalkınma yoluna girmiş olan Çin'e bakmalıdır-

(1) E. Preobrazhensky, **The New Economics** (Yeni Ekonomi) Oxford University Press. New York, 1965, s. 159.

lar? (2) Ve Profesör Gurley'in dikkati çeken bir makalesinde görüldüğü gibi; Çin, başarısızlığa düşüp rezil olmaktan öte, zaman ilerledikçe dünyayı etkileyecek bir örnek olmuştur.

Fakat sosyalizme dönüş için objektif olanakların ve muhtemelen kitle temelinin Sovyet blokunda da varolduğunu söylemek, böyle bir gelişmenin yakın gelecekte olabileceğini söylemekten tamamen farklıdır. Polonya örneğinin gösterdiği gibi; dünyanın bu kısmında, iktidarda olan bürokratik rejimler sadece işçi sınıfından ayrılmıyor, kapitalist ülkelerdeki burjuvazinin işçi sınıfına karşı olmasıyla aynı anlamda ona karşı da oluyor. Aralığın 13 ile 20'si arasındaki hafta boyunca Polonyalı işçiler bir hükümet liderliğini düşürdüler; ama bir rejimi düşürmediler, yüzler değişti ve yeni hükümet halkın taleplerini tanımaya mecbur bırakıldı. Bu tanımanın derecesini ve önemini gelecekte göreceğiz. (3). Fakat temel bir değişimin belirtisi yoktur. Bürokratik yönetimin keyfîliği ve sertliği azaltılabilir, fakat o yine, bürokratik yönetim olarak kalır. Ve Polonya'da Yeni Düzen (Polish New Deal) için en ılımlı umutlar bile Gomulka deneyinin hatırlanmasıyla katılaştırılmalıdır. 1956 nın iyi havası (euphoria) uzun sürmedi; ulusçu ve reformcu Gomulka, yönetiminin son yıllarında Sovyet hegemon-

---

(2) «Capitalist and Maoist Economic Development» (Kapitalist ve Maoist Ekonomik Kalkınma), **Monthly Review,** cilt. 22, No. 9 (Şubat 1971), ss. 15-35.

(3) Henüz görmüş olduğumuz en iyi değerlendirme Bernard Marguerite'in **Le Monde**'daki yazısıdır. Bkz. «Poland: Wage Increases and no more Double-Think,» **Le Monde Weekly** (İngilizce), Ocak 6, 1971, s. 3,
Bu; İtalyan Kültür Birliği'nin (Associazione Culturale Italiana) daveti üzerine, 1971 Mart ve Nisan aylarında Torino ve diğer İtalyan şehirlerinde verilmiş olan konferansların metnidir.

yasının istekli bir âletine ve kendi halkına karşı bir zalime (tyran) dönüştü.

Sadece Polonya işçileri değil, fakat bütün Sovyet bloku işçileri; onların çıkarlarını temsil ettiğini **iddia eden** bir yeni önderliğe değil, kendi denetimleri altında olduğu için onların çıkarlarını **gerçekten** temsil eden bir yeni rejime ihtiyaçları olduğu dersini çıkarabilirlerse, bu, 1970 Polonya patlamasından gelebilecek en iyi şey olacaktır.

SOSYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİ

Bu konuşmanın konusu o kadar geniş ve bir saat o kadar kısa bir süre ki; kendimi bütün bir dizi konferansların içeriğini oluşturabilecek bir kaç cephede sınırlandırmak zorundayım. Bü, zorunlu olarak, tartışılması yapılıp bitmiş noktaları ele alacağım anlamına gelir. Onun için, bu varsayımların bazılarını başlangıçta belirtmek yararlı olabilir.

(1) Sosyal düzenler arasında geçiş döneminin genel kuramı (teorisi) diye bir şey yoktur. Bu; konuya göreceli olarak az dikkat gösterilmiş olduğu için değil — bu şüphesiz ki doğrudur — fakat her geçiş dönemi ayrı bir tarihi süreç olduğu ve ayrı olarak tahlil edilmesi ve açıklanması gerektiği için böyledir.

(2) Yine de, geçiş dönemleriyle ilgili olarak karşılaştırılmalı bir çalışma yapılması son derece değerli olabilir. Özellikle geçmişteki geçiş dönemleri üzerine çalışma yapılması; şimdiki ve gelecekteki muhtemel geçiş dönemleri hakkında yararlı sorular sorulmasında, benzerliklerin ve ayrılıkların tanınmasında, incelenen süreçlerin ta-

rihsel bütünsel olarak değerlendirilmesinde bize yardımcı olabilir.

(3) Geçiş dönemleri hiç bir zaman yalın ve kısa süreçler değildirler. Tam tersine, en tipik şekilleriyle tarihî devirlerin bütününü oluştururlar ve hatta onlara ad verirler. Karmaşıklarının bir yüzü çok - yönlülük diyebileceğimiz şeydir: bir yöndeki hareket geriye, kendisine dönebilir ve yeni bir temelden ileriye doğru yeniden başlayabilir. Bazı yerlerde tersine dönüş hareketi uzatılabilir ya da hatta, makûl biçimde kalıcı da olabilir.

(4) Bir toplumsal düzenden diğerine geçiş dönemi, tarihi materyalizmin en zor ve en derin sorunlarını kapsar. **Felsefenin Sefaleti'**nde Marks, «bütün tarihin insanın doğasının sürekli dönüşümünden başka bir şey olmadığını Herr (Bay) Proudhon bilmez.» der. (Marks/Engels, **Werke,** Cilt 4, s. 160). Feurbach üzerine Tezler'in altıncısında da, «insanın özü her birey'in doğasında varolan soyut bir miras değil,» fakat «toplumsal ilişkilerin bütünüdür» şeklindeki ifadeye bakılarak, insanın doğasının dönüşümünü toplumsal ilişkilerin dönüşümüne bağlamak mümkün olduğu takdirde bu görüş ilkeye uyar. Bunun nasıl yapılacağı yine **Theses on Feurbach'**da gösterilmiştir. (Feurbach üzerine Tezler, üçüncüsü).

İnsanların çevre - koşullarının ve yetiştirilmelerinin ürünleri olduğunu, ve bunun için, değişik insanların değişik çevre - koşullarının ve değişik yetiştirilmelerin ürünü olduğunu söyleyen materyalist öğreti; çevre - koşullarını değiştirenlerin insanlar olduğunu, ve eğiticinin kendisinin de eğitilmesi gerektiğini unutur... Çevre - koşullarının değişmesi ile insanın eyleminin rastlaşması ancak devrimsellik (kazanmış) pratik olarak ifade edilebilir ve böylece rasyonel olarak anlaşılabilir.

Burada, insanın doğası, toplumsal ilişkileri ve dem-

rimsellik kazanmış pratik zincirlemesinde, bir toplumsal düzenden diğerine geçiş dönemi sorununun özüne ulaşırız.

Feodalizmden kapitalizme geçiş döneminin Avrupa sahnesinde yer almış olan bir kaç görüntüsüyle başlayalım. Bu alanda, feodalizmin çöküşünün nedenleri ve kapitalizmin kökenleri gibi meselelerde bitmemiş tartışmalar vardır sanıyorum; fakat bu tartışmaların soruları şu andaki konumun kapsamına girmiyor. Bu sorular karşısında çeşitli bilim adamlarınca değişik görüşler savunuluyor olsa bile, feodalizmin çöküşü ile kapitalizmin başlaması Orta Çağ'ın derinliklerinden; şöyle söylersek, Avrupa'daki egemen üretim tarzının feodal olduğundan şüphe edilemeyecek olan bir dönemden itibaren izlenebileceği hususunda görüş birliğine varılacaktır sanıyorum. Diğer bir deyişle kapitalizmin bir kuram veya emel olarak değil, fakat feodal toplumun sınırları içersinde gerçek bir toplumsal oluşum olarak kendini gösterdiğinden şüphe yoktur. Oliver Cox, Orta Çağ'da Venedik'in daha o zamanlar önemli derecedeki kapitalist üretimi (örneğin, gemi yapımı) ve tipik burjuva politik - ekonomik üst yapısıyla, kâr - arayan - ticarete tam anlamıyla yönelmiş mükemmel bir burjuva şehir - devleti olduğunu inandırıcı delilleriyle göstermiştir. Aynı şey, önemli sayıdaki İtalyan ve Kuzey Avrupa şehirleri için de hatta daha büyük kesinlikle söylenebilir. Onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda Amerika'nın bulunması ile Uzak Doğu'ya giden denizyollarının açılmasının (ticaret kadar çapulculuk ve korsanlık da dahil) hiç bir şekilde «feodal» denmeyecek bir hareketliliği/patlamayı doğurduğu bellidir. Kapitalizmin tam olarak nasıl ve ne zaman nihaî zaferine ulaştığı hakkında tartışmaya yer vardır; ancak, bu sürecin gerçekten varolan iki sosyal formasyon arasındaki üstünlük için süregelen bir mücade-

leyi kapsadığı gerçeğine karşı çıkılamaz. Üstünlük sözünden anlaşılan devlet gücü (baskı araçları üzerinde tekel) ve toplumu kendi çıkar ve düşüncelerine göre örgütleme hakkıdır. Dahası, bu; içindeki «yeni» toplumsal oluşumun hem ekonomik hem ideolojik olarak kendini kesin hakimiyet rolüne hazırlayabileceği yeterlilikte uzatılmış bir süreçtir.

İnsanın doğasının dönüşümü bakımından bu ne demektir? «Burjuva insanının» feodal bir dünyada doğup olgunlaşmışlığı demektir. Kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişkilerin kurulması ve genişlemesi; uygun tavırlar, saikler, «içgüdüler» — açgözlülük, araç ve gereç rasyonalitesi, bireycilik ve böyleleri — ile insanı tedricen biçimlendiren pratik, insanî eylemlerdi (practical human activities). Burjuva insanı bazen boyun eğiş, bazen ölümüne kavga içersinde, fakat her zaman ilerleyerek ve daha fazla güçlenerek, eski rakibini sonunda fethederek ve hatta onu massederek (assimilating) yüzyıllarca feodal insanla yanyana yaşadı. Burjuva insanı için kendi evreninin efendisi olarak ileriye adım atma zamanı geldiğinde, doğası tam anlamıyla oluşmuştu ve yeni çıkan «toplumsal ilişkilerin bütününü» sadakatle yansıtıyordu. Geçmişe bakarak Marks'ın görüşünde toplumdaki değişimlerin ve böylece insanın doğasındaki değişimlerin de anlaşılmasına anahtar olan bu durumda tam olarak feodal toplumun çerçevesi içersindeki kapitalist toplumun yüzyıllar alan kurulma süreci olduğunu görebiliriz.

Şimdi, önümüzdeki konuya dönersek, ilk dikkat edeceğimiz şey, sosyalizme geçiş döneminin feodalizmden kapitalizme geçiş dönemiyle aynı yolu izlemeyeceği ve niteliği göz önüne alınırsa, izleyemeyeceğidir. Bu yol hiç bir zaman görülmediği veya hiç bir zaman denenmemiş olduğu için değil. Tam tersine. Marksizm - öncesinin veya

Ütopik sosyalizmin ayırdedici özelliği, sosyalizme gitmek için, feodalizmden kapitalizme giden yola benzer bir yolun (bilinçli taklitciliği olsa bile) ihtiyatla seçimidir. Küçük sosyalist topluluklar (communities) kurulacaktı ve bir çok durumda gerçekten de kurulmuştu. Bunlar hem sosyalizmin okulları, hem de kapitalizmi içten değiştirecek ve sonunda yıkacak olan yeni toplumun yayılacağı üsler olacaklardı. Bu stratejinin niçin işlemediğini gösteren bir çok neden vardı, ki bunların en başta gelenlerinden biri de, belki de, küçük sosyalist toplulukların — feodalizmle iç içe yaşayan kapitalizmden farklı olarak — hakim düzene sunacak olumlu hiç bir şeyi olmadığı, bu yüzden de düzenin açısından onların başarısının bir felâket olacağıydı. Kapitalizmin kendi koyduğu şartlar altında rekabet edebilmek için ne yetenekleri ne de istekleri olmadığını da buna ekleyin ve bırakın gelişmelerini, varlıklarını sürdürebilmelerini önleyen engellerin bile, daha baştan kendilerini safdışı bıraktıracak kadar büyük oldukları görülebilir. Yeni bir sosyalist insan doğası yaratmak yerine, her şeye rağmen insanın doğasının değişmezliğini söyleyen karekteristik burjuva görüşünün ayakta durmasına hizmet ettiler.

Marks, elbette ki, Ütopyacılar'ın illüzyonlarının hiç birini paylaşmadı ve daha önce de görmüş olduğumuz gibi, toplumsal düzenler, insanın eylemi ve toplumsal değişim arasındaki karşılıklı ilişkiler karmaşasının tamamiyle farkındaydı. (Daha önce alıntı yaptığım **Theses on Feurbach** ve **The Poverty of Philosophy**'nin ikisinin birden Marks'ın entellektüel gelişiminin başları olan 1845-1847 döneminde yazılmış olduğunu hatırlatmakta yarar vardır; ve tamamen temel nitelikte olan bu sorular üzerinde her hangi bir şekilde fikrini değiştirdiğine inanmak için bir neden yoktur.) Durum böyle olduğuna göre Marks'ın, sosyalizme geçiş

döneminin **fiili tarzını** (modus operandi) kavrayışı nasıldı?

Cevap, hiç değilse geniş anahatları içinde iyice biliniyor. Kapitalizmin feodalizmde yapmış olduğu gibi, sosyalizmin kendisi kapitalist toplumun sınırları içinde kök salıp büyüyemez. Fakat, Marks'ın görüşünde kapitalizm; dönüşümüne giden farklı bir yolun varlığını sadece mümkün kılmayıp aynı zamanda garanti de eden özel, belki de tarihsel bakımdan eşi bulunmaz bir karakteristiğe sahiptir.

Kapitalizmin özü sermayenin kendi - büyütmesidir, ki; bu artık - değerin üretimi, proleteryanın, yani, hiç bir üretim aracına sahip olmayan ve emek güçlerini satarak yaşayabilen ücretli çalışanlar sınıfının işlevidir. Proletarya kendi ihtiyaçlarının giderilmesi için değil, sermaye için ürettiğinden, kapitalizm, Marks'ın sözleriyle, «sermaye birikimiyle birlikte bir sefalet birikimini de yerleştirir. «Proletarya böylece, hem kapitalizmin esası, hem de onun esas kurbanıdır. Kapitalizm büyürken proletarya da büyür; ve kapitalizmin belirli süreçleri proletaryayı tarihî rolü için hazırlar. Bu nedenledir ki, **Komünist Manifesto'nun** birinci bölümünün bitiriş cümleleri: «Onun için burjuvazi her şeyin üstünde kendi mezar - kazıcılarını üretir. Çöküşü ve proleteryanın zaferi eşit olarak kaçınılmazdır.» şeklindedir.

Proleteryanın devrimci görevini belirleyen bu teori tabiidir ki, Marksizm'in merkezindedir, ve uzun uzun tartışılmış, eleştirilmiş ve tefsir edilmiştir. Benim şu andaki amacım bu tartışmaya girmek değil, fakat sosyalizme geçiş döneminin teorisi diye düşünüldüğü takdirde bunun bir teorinin yarısı olduğuna işaret etmektir. İlgilendiği şey kapitalizmin yıkımasıdır; kapsamına almadığı şeyse sosyalizmin (inşası) kurulmasıdır. Marksizm, sosyalizmin inşasının mütemmim (tamamlayan) bir teorisini içerir ya da ima eder mi? Eğer ediyorsa, bu nedir? Bundan sonra üzerinde konuşmak istediğim sorular bunlardır.

Amaçlarımızı belirlemek için sosyalizmin tamamına gereksinmediğimiz gibi onun karakteristiklerini bir kataloga toplamaya da gereksinmiyoruz. Fakat, Marksizm'in sosyalizmi her zaman için kapitalizmin karşıtı olarak kavradığını ve sosyalizmin kökten farklı yasa ve ilkelere göre işlediğini mükemmel bir açıklıkla görmeye kesinlikle gereksinmekteyiz. Kapitalizm, halka sermayesinin büyümesinde kullanılacak bir araç olarak muamele eder ki, bu da onun çeşitli çelişkilerinin ve kötülüklerinin köküdür. Sosyalizmin, ana noktası; halkın yönetimi ele alabilmesi ve sadece üretici eylemlerini değil, fakat, gerçek insanî ihtiyaçlarının giderilmesi görüşüyle yaşamlarının bütününü düzenleyebilmek için bunu tersine çevirmektir. Bu tersine çevirme; diğerlerinin arasında, üretim araçlarında ve onlardan türeyen gelirlerde özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, her şeyde yüksek seviyede bir eşitlik, kaynakların piyasanın kör kuvvetlerinden çok planla oluşturulması, kol ile fikir emeği ve kent ile kır arasındaki bireysel farkların mümkün olduğu kadar çabuk kaldırılması, bütün para ve meta işlerinin en son olarak dolaysız insanî ilişkilerle yer değiştirmesi demektir.

Şimdi, kapitalistlerin ve kapitalist değer ve tavırları alanların böyle bir toplumu kurmayı ve işletmeyi istemeyeceği ve beceremeyeceği açıktır. Onların burjuva insanî doğası sosyalist toplumun toplumsal ilişkilerinin bütünüyle uyuşmayacaktır. İkisini birleştirmek için yapılacak bir çaba başlangıçta yıkılacaktır: ya, burjuva insanî doğasının sosyalist insanî doğaya ya da sosyalist ilişkilerin burjuva ilişkilerine dönüşmesi gerekecekti.

Kapitalizme geçiş dönemi sırasında bu ikilemin hiç bir zaman gözükmediğini hatırlayalım. Burjuva ilişkileri feodal toplumun çerçevesi içersinde gelişti, ve yüzyıllar boyunca burjuva insanî doğasını biçimlendirdi. Kapitalizm, sonunda feodalizmi teslim alırken, bunu sadece devrimci sınıf ola-

rak değil, fakat, içinde, insanın doğası ile toplumsal ilişkilerin arasındaki karşılıklı ilişkilerin zaten tam olarak kurulduğu tam bir toplumsal düzen olduğu için yaptı. Feodal kalıntıların varlığının sürmesiyle temsil edilen uyumsuzluk öğesi doğal olarak vardı ve hatta bazı (üstyapısal) açılardan önemliydi de; ancak kapitalizmin işleyişi için ciddi bir tehlike olamadı.

Gördüğümüz gibi, sosyalist insanî doğa, kapitalizmin çerçevesi içinde sosyalizmin devrimsellik (kazanmış) pratiği yoluyla ortaya çıkamayacaktı. Başka olasılıklar var mıdır, varsa nelerdir?

Kısa bir süre önce, Charles Bettelheim'la bir tartışmamda; Marksizm'in, en azından bir Rus İhtilâli'ne dek, bu soruya açık bir cevabı olduğunu ileri sürdüm:

Klasik Marksçı kuramda — proletarya (sözünden) — büyük ölçekli kapitalist sanayide istihdam edilmiş ücretli işçiler anlaşılırdı ve bu işçiler, ileri kapitalist ülkelerde işçi sınıfının çoğunluğunu ve toplam nüfusun önemli bir oranını oluştururlardı. Kapitalist birikim sürecinin kendisinin bir sonucu/konsekansı olarak bu işçilerin, belirli proleter (ve anti - burjuva) değer ve tavırları kazanmış oldukları varsayılırdı: dayanışma, birbirleriyle işbirliği, eşitlik taraftarlığı v.b. Tarih içinde proleter, çıkarı düzenin yıkılmasında olan ve bu amaca ulaşmak için yeteneği ve arzusu olan ve sosyalist toplumun kurulması yolunda başta yer alan, kapitalizm tarafından oluşturulmuş «yeni bir insan» olarak görülmüştü. (yukarda s. 50).

Bunu; bununla ilgili metinlerde yaptığım bir araştırmadan sonra değil, bir çok yıllık bir dönem boyunca oluşan Marksçı kuram anlayışıma göre yazdım. Sonradan bu yorumu desteklemeye zorlandım, şunu itiraf etmeliyim ki; destekleyemedim. Kapiatlizmin yıkılmasında proleterya'nın rolünü belirten düzinelerle pasajı Marks ve Engels'in eserlerinden göstermek kolaydır. Fakat, sosyalist toplumun ku-

rulmasında proleteryanın hazırlığı ve yeteneği sorununa özel olarak ayrılmış bir yer bulmamıştım; ve en azından bazı formüllendirmeleri, özellikle de iş bölümünün işçi/çalışan üzerindeki etkilerini tahlil eden yazıları, proletaryanın niteliklerinin üstü kapalı biçimde olumsuzca değerlendirmesine ipucu verir mahiyetteydi. Örneğin, **Kapital'in «Machinery and Modern Industry»** (Makina ve Modern Endüstri) üzerine ünlü bölümünden aşağıya aktarılan parçayı gözönüne alın. (**Anti - Dühring'**te Engels, tarafından aynen tekrar edilmiştir.)

Modern endüstri, gerçekte, toplumu, ölüme terketmek tehdidi/cezası altında, ömrü - boyunca hep o tek ve aynı önemsiz çalışmanın tekrarını yaparak kötürümleşmiş, bu nedenle de, ancak - insan - parçasına (mere fragment of a man) indirgenmiş bugünün parça - işçisini, bir çok çeşit işe uyan, her türlü üretim değişkenliğini karşılamaya hazır, tam gelişmiş bireyle ve ortaya koyduğu değişik sosyal fonksiyonları kendi doğal ve edinilmiş güçlerine serbest saha verişteki bir çok tarzlardan başka bir şey olmayanla yer değiştirmeye zorlar. (*)

(*) Yukardaki çeviri, 1967 yılında Sol Yayınlar tarafından yayınlanan Reşat Baraner'in Anti-Dühring çevirisiyle farklılıklar göstermektedir. Sayfa: 206 (430). Sözü edilen bölüm Kapital'in Birinci cild, üçüncü kitabında s. 275, 276, 277'dedir. Paul Sweezy, alıntıyı Kapital'in hangi İngilizce çevirisinden yaptığını belirtmemiştir. Bu bakımdan kitaptaki Kapital alıntısını aşağıya aktarmakta yarar gördük .(ç.n.)

Modern industry, indeed, compels society, under penalty of death, to replace the detail-worker of today, crippled by life - long repetition of ona and the same trivial operation, and thus reduced to the mere fragment of a man, by the fully developed individual, fit for variety of labors, ready to face any change of production, and to whom the different social functions he performs are but so many modes of giving free scope to his own natural and acquired powers.

Merkezi amaçlardan birinin, hatta, diyebilirim ki, sosyalizmin gereksinimlerinin ifadesi olarak bu, muhteşemdir. Fakat Marks; modern endüstrinin «toplumu», yukarda belirtilen yolu izlemeye «zorlayacağını» söylerken, ancak - insan - parçasını tamamiyle gelişmiş bir bireye döndürecek olan devrimsellik (kazanmış) pratiğin yapısı sorusundan dikkatle uzak durmaktadır.

Marks'ın yorumlanışındaki doğruluk konusunda kuşkuya kapıldığında Lenin'e başvurmak iyi bir fikirdir. Bu konu üzerine onun düşünceleri neydi?

Lenin proletaryanın karekteristiklerini, belki de, en sistematik biçimde, 1902'de yazdığı **What is to be Done?** (Ne yapılmalı/Ne yapmalı?) da tahlil etmiştir. Pek iyi bilindiği gibi Lenin, burada, «ekonomizm» in proletaryaya doğal olarak geldiğini delilleriyle tartışmıştır: «Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki; işçi sınıfı, her şeyin dışında kendi gayretiyle sendikalizm bilincini (trade union conciousness) yani, sendikalarda birleşmenin gerekliliğine inanış, işverene karşı kavga verme ve hükümeti emekten yana yasalar çıkarmaya zorlamak için uğraşma bilincini geliştirmeye muktedirdir. «Selected Works, Seçilmiş Eserler, Cilt I, Bölüm I, ss. 233 - 234). Sosyalizm, yani, kapitalizmi yıkarak yerine tamamen farklı bir düzen koymanın gerekliliğine inanmış; Lenin'e göre, devrimci aydınlar tarafından proletaryaya tanıştırıldı. İleri işçilerin kendi gerçek çıkarları doğrultusunda eğitimde ve işlevi, hem proletaryanın devrimci mücadelesine önderlik etmek, hem de onları olabilecek en keskin sosyalist bilinçle massedecek olan devrimci öncü partide örgütlemek insiyatifini ellerinde tutanlar bunlardı. Bu görüşün bizi ilgilendiren konuda taşıdığı açık anlam şudur: daha ileriye giderek sosyalizmi kurmaya başlamak için istekli ve yetenekli insanları yaratacak olan kapitalizmin kendisi değil, kapitalizmi yıkmak için verilen dev-

rimci mücadeledir. Lenin'in görüşünde, devrimsellik (kazanmış) pratik, (revolutionizing pratice), ihtilal pratiğinden (pratice of revolution) ne daha fazla ne de daha az bir şeydi.

Lenin'in, Marks ve Engels'ten ayrı düştüğü en belirgin hususun, proletaryanın kendiliğinden olan devrimci potansiyelini yadsımasında olduğu bizlere sık sık, özellikle de, Marksizm'in bilgili muhaliflerince söylenmiştir. Ustaların öğretisinde köksüz bir Leninist sapma oluşturacağına geniş ölçüde inanılan öncü partinin rolü ve doğası hakkındaki düşüncesinin temelini bu (yadsıyış) olduğu farz edilir.

Bugün, bildiğimiz gibi, öncü partinin hem teoride hem de pratikte geliştirilmesinden Lenin'in sorumlu olduğundan, elbette ki, şüphe yoktur. Fakat, Lenin'in parti kavramıyla Marks ve Engels'in düşünceleri arasında gerçekte bir uyuşmazlık var mıdır?

Bana öyle geliyor ki, eğer Marks ve Engels'in proletaryanın bir ihtilalci ve sosyalist bilinci, (Lenin'in deyimiyle) her şeyin dışında kendi gayretleriyle geliştirme yetileri olduğuna inandıkları gösterilebilseydi, bu soruya olumlayıcı bir cevap vermek doğru olabilirdi. Daha önce de belirttiğim gibi, Marks ve Engels'in görüşlerinin böyle olduğunu düşünürdüm, fakat bunu kanıtlamak için giriştiğim gayretler beni yanılgıya düşmüş olduğuma inandırdı. Proletaryanın kendiliğinden ihtilalci sosyalist olduğuna dair spesifik beyanların boşuna boşuna aranmasına gerek yok. Proletaryanın karakteri ile ilgili böyle bir görüşe sahip olsalardı, bu iki insanın ömür boyu sürdürdükleri pratikleri anlaşılmaz olurdu. İkisi de, 1840'larda Komünist Liga'dan, Birinci Enternasyonel'den Engels'in bütün dünyada sosyalist partilere danışman olduğu son yıllarına kadar, Lenin'in, devrimci entellektüellerin işlevi dediğini, yani, sosyalist

bilinci proletaryanın içine götürmeyi gerçekleşirmek için, yorulmaksızın çaba gösterdiler. Ve, **Ne Yapmalı**'yı? yazarken Lenin'in aklındaki örneklerden biri de elbette ki, bilimsel sosyalizmin kurucularıydı. Sanırım, belgeler, diğer meselelerde oiduğu gibi, bu meselede de Lenin'in düşünce ve eylemlerinin Marks ve Engels'inkilerle tamamen çakıştığını göstermektedir. Onlar için de, Lenin'den daha az olmamak üzere, devrimsellik kazanmış pratik, ihtilâl pratiğiydi.

Şimdi bu görüşten sosyalizme geçiş dönemi için bazı sonuçlar çıkarmaya çalışacağım. Görmüş olduğumuz gibi, burjuva insanî doğası, feodal toplumun çerçevesi içinde yüzyıllar alan gerçek bir kapitalist gelişme süreci boyunca oluştu. Kapitalizm, feodalizme meydan okuyup onu yenecek kadar güçlendirdiğinde, feodalizme geri dönmenin, gerçekte hiç bir olasılığı kalmamıştı. Burjuva insanı yalnızca burjuva toplumunda rahattı: Feodal ilişkileri yeniden canlandırması veya yaratması için haklı bir nedeni yoktu. (Bu; kapitalist gücün, şurda burda feodal güç tarafından yenilebildiğini yadsımak değildir. Bu yenilgiler kapitalizmin gelişmesinde yerel ve belki de uzatılmış engellemelerle sonuçlanıyordu. Fakat, böylesi oluşlar yeni düzenin genel ilerleyişini durduramazdı.) Sosyalizme geçiş döneminde durum her yönden farklıdır. Sosyalist insanî doğa kapitalizmin çerçevesi içinde değil, fakat sadece kapitalizme karşı mücadelede oluşur. Bunun; yeni sosyalist toplumun kurulmasını mümkün kılacak yeterli ölçek ve derinlikte olacağını ne garanti eder? Sosyalist topluma özgü toplumsal ilişkiler, tek başına onlara anlamını verebilecek insanî malzemenin yokluğunda, adından başka hiç bir biçimde varolmayacağından illüzyon/yanılsama içinde olmamalıyız. Bunu, Marks'ın kendisinin de anladığını, söylediklerinin hepsini açmadıysa bile, **Enthüllun-**

gen über den Kommünisten - Prozess zu Köln'deki bir pasaj göstermektedir. Bu pasajda Marks, Komünist Liga'daki kendi gurubuyla, karşısındaki azınlık gurubun propagandası arasındaki farkı ele almaktadır.

Biz, işçilere sadece ilişkileri değil, kendinizi değiştirmek ve politik ustalığa hazırlanmak için onbeş, yirmi, elli yıllık iç savaşlara ve halk mücadelelerine katlanmak zorundasınız derken, onlar bunun tersini söylüyorlar: «Derhal iktidara gelmeliyiz, yoksa fırsatı kaçırabiliriz.» Biz Alman işçisine Alman proleteryasının geri kalmışlık durumuna özellikle dikkati çekerken, onlar, onun millî duygusunu ve Alman zenaatkârların esnaflık gururunu okşuyorlar, ki bu, muhakkak ki daha popülerdir.» (**Werke**, 8. Cilt. s. 412)

Burada Marks, meselenin esasına parmak basıyor; proletarya sadece toplumun ilişkilerini değil, fakat süreç içersinde kendini de değiştirmelidir. Ve yazık ki; ondan sonra gelen, yüzyıldan fazla bir zamanın tarihi, bunun başarıyla yapılabilmesinin henüz hiç bir garantisi olmadığını çok kesin biçimde kanıtlamaktadır.

Sınai yönden ileri ülkeler konu edildiği sürece, kapitalizm, Marks'ın sandığından çok daha fazla genişlemeye ve uyum sağlamaya müsait güçte olduğunu kanıtladı. Bu koşullar karşısında onların (Marks ve Engels) proletaryası, Lenin'in doğal gördüğü, fakat bilinçli ihtilâlci öncüyle üstesinden gelinebileceğine inandığı ekonomizme dayanamıyarak yenildi. Gerçekte olan bunun karşıtıydı : Öncüler, kendilerine ister sosyalist, ister Sosyal Demokrat, ister Komünist desinler, proleter kitleleri ihtilâlci sosyalizme çevirecekleri yerde kendileri ekonomist reformculara dönüştüler. Bunu geçici bir sapma olarak görenler ve proletaryanın klasik Marksist - Leninist kuramda kendisine yakıştırılan rolü bir kez daha oynayacağı yeni bir

ihtilâlci dönemin açılacağına inananlar tabiidir ki vardır. (Bu tartışmanın iyi bir sunumu için Daniel Singer'in yakında yayınlanmış olan eseri **Prelude to Revolution**'a bakınız.) Haklı olmalarını içtenlikle ümit ediyorum, fakat şimdi için söylenebilecek en fazla şey durumun ispat edilmemiş olduğudur.

Eski rejimlerin (ya kapitalist ya da bir feodal - kapitalist karışımın) gerçekten yıkılmış olduğu ülkelere döndüğümüzde, çok farklı iki deneyle karşılaşırız ki bunlar açıkça görülen nedenlerle, Sovyetler Birliği ve Çin'le en iyi örneklenebilir.

1917'de Rusya'da varolan koşullarda, Ekim İhtilâli, sosyalizme geçiş döneminin Marksist - Leninist kuramının ilk yarısının geçerliliğini kanıtladı. Sanayi proletaryası, göreceli olarak az olmasına karşın, azimli devrimci önderleriyle birlikte Şubat Devrimi'yle iktidarı ele geçirmiş olan burjuva rejimini yıkmaya muktedir olmuştu. Fakat teorinin ikinci yarısı — sosyalizmin kurulmasında proletaryanın önderlik kapasitesi — açısından Rus deneyi en iyi halinde bile ikna edici değildir. Başlangıçta az olan Rus proletaryası, Ekim İhtilâli'ni izleyen dört yıllık kanlı iç savaş, açlık ve kaos tarafından dağıtıldı ve onda birine indi. Yaşayabilme ve ekonomiyi düzeltebilme sorunlarıyla meşgul olan Bolşevik hükümeti, açıkça anti - sosyalist olan eski devlet bürokrasisine dayanmak ve izleyen yıllarda da onun gücüne ve hacmine katkıda bulunmak zorunda kaldı. Yine de, kabaca 1922'den 1928'e kadarki dönem — sanat, eğitim, cinsel meseleler, sosyal bilim ve bunlar gibilerinde — devrimci heyecan yıllarıydı ki; kısa kesilmeseydi, güçlü sosyalist kuvvetler ve akımlar doğurabilirdi. Mümkün olan en hızlı ekonomik kalkınmanın dışında her şeyin arka plana itilmesi kararı bu dönemin sonunu getirdi. Bu kararın nedenlerini veya haklılığını tar-

tışmak bizi konunun çok dışına itecektir: Aşırı biçimde baskıdan yana politik rejimle birlikte, kültürel karşı — devrim diyebileceğimiz bir şeyi getirdiğine işaret etmek yeter. Bu koşullar altında, sosyalist insanî doğayı üretmeye niyetli devrimsellik kazanmış pratik hemen hemen yokoldu. Zorunlu sanayileşmeyle gelen yeniden oluşmuş ve genişlemiş olan proletarya bastırıldı ve parçalandı, kendi sesini duyuracağı bütün araçlardan yoksun bırakıldı ve her yerde hazır bulunan gizli polisin terörüyle karşılaştı.

Böylece, Rus deneyi, sosyalizmin kurulması sorununun olumlu yanına çok az ışık getirirken, görünüşte sosyalist olan biçimlerin — üretim araçlarının ulusallaştırılması ve ekonomik planlama gibi — gerçek sosyalist içeriklerine kavuşmalarının, bu süreç sosyalist insanların formasyonu ile el - ele gitmezse mümkün olamıyacağının kanıtlanması için yıkıcı deliller sağlamaktadır. Sovyet ideologlar tarafından yılmadan geliştirilen, kitlelerin maddi hayat standartlarının yükseltilmesinin kendiliğinden sosyalist bilinci getireceği görüşü; hiç bir zaman onu tavsiye ettirecek bir şeye sahip olmadı ve Sovyet (ve Amerikan deneyinde de (!) olduğu gibi) deneyi ile saçma olduğu gösterildi. Sovyet Rusya düzeninin bazı olumsuz potansiyelleri, Stalinist terör tarafından bir süre için, paradoksal biçimde denetim altında tutuldu: pozisyonunu açıkça istismar eden bir bürokrat kendini, daha kötüsü yoksa, çalışma kampında bulurdu. Fakat Stalin'in ölümünden sonra bu kısıtlamalar geniş çapta bırakıldı, ve durumun gerçek yüzü/niteliği kendini gösterdi.

Kısa bir süre önce Çin'in yaptığı bir eleştiri meselenin özüne işaret ediyor:

Üretimden dağıtıma, ekonomik dallardan hükümet kuruluşlarına değin kapitalizmin kuvvetleri kent ve kırda vahşice işliyor. Spekülâsyon, piyasayı tekele alma, fiyat-

larla oynama ve hilekârlık günün düzenidir: teşebbüslerde ve hükümette kapitalist yolu tutanlar para aşırma, zimmetine geçirme, kamu çıkarları zararına, kendi kendi çıkarları yararına çalışma, yağmaladıklarını bölüşme ve rüşvet alma takımları kuruyorlar. Bütün halk tarafından sahip olunan sosyalist mülkiyet, ayrıcalıklı bir tabakanın mülkiyeti olarak bozuluyor ve bir avuç kapitalist - yol - tutucusu ve yeni burjuva unsurları tarafından doğrudan kullanılıyor... Bu acı veren tarihî bir ders olmuştur! (Socialist Construction and Class Struggle in the Field of Ekonomics - Critique of Sun Yeh - fang's Revisionist Economic Theory, «Krin Eyaleti Devrimci Komitesi Yazıcı Gurubu tarafından, **Peking Review,** 17 Nisan 1970, s. 9)

Özellikle «bütün halkın sosyalist mülkiyeti ayrıcalıklı bir tabakanın mülkiyeti olarak bozuluyor» ifadesini, **hukuken** (de jure) olmaktan çok **bir olgu** (de facto) olduğu şeklinde yorumlanması **uyarısıyla** (caveat) vurgulayacaktım. Üretim araçlarını denetleyen ve bu suretle üretimin meyvalarının nasıl kullanılacağına karar verenler ayrıcalıklı bir tabakadır — Charles Bettelheim'ın yeni bir «devlet burjuvazisi» dediği şey. Hukuki biçimlerine bakılmazsa, sınıf mülkiyetinin gerçek niteliği budur.

Sovyetler Birliği'ndeki durumun bu tasviri az ya da hiç bir değişiklik yapılmaksızın her hangi bir kapitalist ülkeye uygulanabilir ve başlıca farkı da adı geçen hareketlerin büyük kısmının kapitalizmde tamamen yasal olması olurdu. Bu nokta; hiç bir yasal düzenin, bu deyimi mülkiyet ilişkileri düzenini de kapsayacağı geniş anlamında kullanarak, halkının tarih içinde oluşmuş insanî doğasıyla uyum halinde olmadıkça insanların davranışını etkili biçimde denetleyemeyeceği olgusunun altını çizer. Sovyetler Birliği'nde bu koşul açıkça sağlanmamıştır.

Tabiidir ki bu; Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin geti-

rilmesi için girişilen ilk çabanın başarısız olmasının, Sovyetler'de sosyalizmin hiç olmayacağı anlamına gelmez. Kapitalizmin ilk görünüşü de eksikti, fakat çok değerli bir deney mirası (örneğin, çift - girişli muhasebe defteri tutulması) bıraktılar ki; bunlar olmadan kapitalizm sonraları da başarısızlığa düşebilir veya gelişmeyi çok daha zor gerçekleştirebilirdi. Marksizm - Leninizm'in önemli bilimi, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika halklarına Rus İhtilâli'yle ulaştı; ve sosyalizmin kurulması için devrimsellik kazanmış pratiğin uzamasındaki gerekliliği diğer ülkelerin görmesinin ancak olumsuz Sovyet deneyi örneğiyle mümkün olduğunu söylemek her halde abartma olmaz. Ekim İhtilâli'nin ellinci yıldönümünde Lin Piano, şöyle konuşmuştu: «Sovyetler Birliği, ve belli diğer sosyalist ülkelerdeki kapitalizmin restorasyonu, uluslararası Komünist hareketin son elli yılından çıkarılacak en önemli derstir.» (**Le Monde Weekly**'de alıntı olarak, 13 Ocak, 1971, s. 8)

Fakat sosyalizmi kurmak için Çinliler'i farklı bir yol açmaya iten sadece olumsuz Sovyet deneyinin örneği değildir. Çin'deki durum önemli bakımlardan Rusya'dakinden ayrılıyordu. Rusya'dakinden az olmasına karşın Çin proletaryası, ekonomizm belâsına bulaşmamıştı. 1939'da Mao'nun yazdığı gibi, «Sömürge ve yarı - sömürge Çin'de Avrupa'daki gibi ekonomik reformculuk için ekonomik bir temel bulunmadığı için bir kaç başıbozuk hariç, bütün proletarya en devrimci olandır.» (**Seçilmiş Eserler** II. Cilt, I. 324). Bu istikrarlı devrimci kuvvete; kapitalizm, feodalizm ve emperyalizme karşı çeyrek yüzyıl boyu verilen askerî mücadelede oluşan ve 1949 İhtilâli'nin zaferiyle doruk noktasına erişen daha büyük bir güç'de eklendi. **Hongqui**'nin (No. 5, 1964) yayımcılarının sözlerinde: «Halk Ordusu'nda gördükleri eğitim ve talim sayesinde, milyonlarca sıradan işçi ve köylüler ve bir çok öğrenciler ve diğer kü-

çuk - burjuva kökenli aydınlar kendilerini tedricen devrimci yaptılar (düşünce ve eylemde) ve siyasal bilinçli, değişmez savaşçılar olarak devrimin kurulmasında destek oldular.» (Köşeli parantezler özgün metinde vardır. P.S.) Sovyetler Birliği'nde çok daha kısa olan iç savaş dönemi ve yabancı işgalcilere karşı direniş, oradaki ihtilâlci/devrimci kuvvetleri ciddi olarak zayıflatırken, Çin'deki iç savaş, Japon işgalcilerine karşı savaşla birleşerek ihtilâlci kuvvetlerin gerek olgunluk gerekse büyüklük bakımından gelişmesini besliyordu. Bu; İhtilâl'in ertesinde Çin'in Rusya'da olduğundan çok daha zengin devrimci insanî malzemeye sahip olmasıyla sonuçlandı. En son olarak, Lenin ve Mao Tse - tung ile, Rusya ve Çin gelmiş geçmiş ve en büyük ihtilâlci dehalardan ikisine sahip olmakla kıvançlıydılar; ve var ki, Mao'nun önderliği, ihtilâlin zaferinden bu yana yirmi yıldan fazla bir süredir sürerken, Lenin, sosyalizmin kurulması süreci gerçekten başlamadan öldü.

Bu iki insan da, eski rejimin yıkılmasından sonra önlerinde duran görevin büyük zorluğunun gayet iyi farkındaydılar. Lenin, «Report at the Second All - Russia Trade Union Congress» (İkinci Tüm - Rus İşçi Birlikleri Kongresine Tebliğ) de, (20 Ocak 1919) şöyle diyordu:

İşçiler hiç bir zaman eski toplumdan bir Çin Seddi'yle ayrılmadılar. Ve kapitalist toplumun geleneksel zihniyetinin bir haylisini muhafaza ederler. İşçiler, kendileri yeni kimseler olmaksızın veya eski dünyanın pisliğinden arınmaksızın bir yeni toplum kuruyorlar; onlar hâlâ, dizlerine kadar yükselen o pisliğin içinde ayakta duruyorlar. Bu pisliği temizlemeyi sadece düşleyebiliriz. Bunun bir anda yapılabileceğini düşünmek büsbütün ütopik olacaktı. Hem de öylesine ütopik olacaktı ki; pratikte sosyalizmi, hanedanlığın/hükümdarlığın (kingdom) gelişinden sonraya ertelemekten başka bir işe yaramayacaktı.

Hayır, sosyalizmi kurmak için düşündüğümüz yol bu değildir. Kapitalist toplumun toprağında dururken, emekçi halkı da etkileyen ve proletaryayı aşağıya çekmeye bakan bu zayıflıkların ve kusurların tümüyle savaşarak kuruyoruz onu. Bu mücadeledeki küçük iştirakçilerde bir çok eski alışkanlıklar ve gelenekler vardır ve şu eski düsturun etkilerini hâlâ duyuyoruz: «Her insan kendisi için (yarışır); geride kalanı şeytan kapar.» (Toplu Eserler, 28. Cilt, 424-425).

Halk Kurtuluş Ordusu 1949 Martı'nda en son zaferini kazanmak üzereyken, Mao, daha da açıktı:

Ülke çapında bir zafer kazanmak, onbin Li tutan bir yürüyüşün sadece birinci adamıdır Bu adım gurur duymaya değer olsa bile, karşılaştırıldığında çok küçüktür; gurur duymaya daha değer olacak şey yeni yeni gelmektedir. Bir çok onyıllardan sonra Çin halkının demokratik ihtilâlinin zaferi, geçmiş gözönüne alınarak bakıldığında, uzun bir dramda sadece bir prologmuş (açış/başlangıç) gibi görülecektir. Bir dram bir prologla başlar, fakat prolog doruk değildir. Çin İhtilâli büyüktür, fakat ihtilâlden sonraki yol daha uzun olacaktır; (yüklenilen) iş ise daha büyük ve daha zor. (Seçilmiş Eserler, Cilt 4. s. 374)

Henüz aradan yirmi yıl geçtiği halde Mao'nun ne denli haklı olduğunu görebiliyoruz. Dram; bir doruktan diğerine geçerek ayrıntılarıyla ortaya çıkışını sürdürmüştür. Başlangıçtaki bütün avantajlarına karşın, Çin hiç bir zaman, yüzyıllar boyu Çinli insanın doğasına biçim veren ilişkiler ve biçimlere geri kayma tehlikesinden bağımsız olamamıştır. Eski «toplumsal ilişkilerin bütünü,» yüzlerce milyon Çinli'nin zihninde ve bilincinde varolmayı sürdürmekteydi ve hâlâ da sürdürüyor. Marks'ın, **The Eighteenth Brumaire**'de tanımladığı gibi, «Bütün ölü kuşakların geleneği, yaşayanın beyninde bir karasaban (kâbus) gibi dur-

maktadır.» (**Werke,** 8. Cilt, s. 115) Kaçınılmaz olan bu olgunun — mülkiyetin ulusallaştırılması veya ağır sanayinin kurulması veya maddi hayat standartlarının yükseltilmesi değil, bütün bunların önemli olmalarına karşın — üstesinden gelmek sosyalizme geçiş döneminin merkezî sorunudur. Ve işte bu doğruyu kendi devrimsellik kazanmış pratiklerinin bilinç temeli yapmak derecesinde kavramış olanlar, Mao Tse - tung'un esinlendirici önderliğindeki Çinli ihtilâlcilerdi.

Bu devrimsellik kazanmış pratiği tahlil etmeye çalışmak için bu konuşma bir vesile olmadığı gibi, bunu yapabilecek gerekli bilgiye ve yeterliliğe de sahip değilim. Üzerinde durmak istediğim şey, sorunun **ilk kez** tam anlamıyla farkına varılmış ve ortaya konmuş olmasıdır. Bu yapılıncaya dek, tatmin edici bir çözüm bulma şansı bile yoktu.

Bir uyarıyla sözlerimi bitiriyorum. Bilimde olduğu gibi politikada da bir sorunu çözerken atılacak birinci adım, onun tamamıyla farkına varmak ve doğru olarak ortaya koymaktır. Ne var ki, birinci adım nihai çözümden uzaktır, ve sorun, insanın doğasının değiştirilmesinden daha az bir şey olmadığında bu uyarı (caveat) iki, üç misli önem kazanır. Bereket versin, Mao bunu herkesten daha iyi biliyor ve Çin halkına bırakacağı mirasının değişmez bir kısmının bu bilgisi olacağını ümit edebilir. Hepimiz göçmüş ve unutulmuş olacağından, nihai başarı ve başarısızlık muhtemelen bizlere bilinmemiş olarak kalacaktır. Mao, 1967'de Kültür İhtilâli doruğundayken söylemişti:

Şimdiki Büyük Proleter Kültür İhtilâli, kendi türünün sadece ilkidir. Gelecekte böyle ihtilâller yer almalıdır... Bütün Parti üyeleri ve halk genel olarak; bir, iki, üç ve dört kültür ihtilâlinden sonra her şey'in güzel olacağına inanmaya kendilerini hazırlamalıdırlar. Yakın dikkat göstermeli ve uyanıklığımızı gevşetmemeliyiz. (Jean Daubier'in,

Histoire de la révolution culturelle prolétarienne en Chine kitabının bitiriş bölümünde Fao'dan alıntı. Paris, Maspero, 1970.)

Bütün tarih, insanın doğasının sürekli dönüşümüdür, demişti Marks. Mao'nun bizlere söylediği ise; sınıf egemenliğinin yıkılmasından sonra bile insanın doğasının değiştirilmesinin olumlu görevinin asla sona ermeyeceğinden başka nedir ki?

MAY YAYINLARI